

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI YAYINLARI : 827

Ahmet Paşa

Prof. Dr. Ali ALPASLAN

TÜRK BÜYÜKLERİ DİZİSİ : 55

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI "AHMET PAŞA" Prof. Dr. Ali ALPASLAN
55

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI YAYINLARI : 827

Ahmet Paşa

Prof. Dr. Ali ALPASLAN

TÜRK BÜYÜKLERİ DİZİSİ : 55

Kapak Düzeni: Saim ONAN

ISBN 975–17–0085–X

Onay: 6.10.1987 Tarih ve 928.1 - 4083 Sayı
Birinci baskı, 1987
Baskı Sayısı: 15.000
Gaye Matbaacılık Sanayii ve Tic. A.Ş. ANKARA

يفعل الله ما يشاء ويحكم ما يريد
باباسی مرحوم سلطان

İÇİNDEKİLER

Ö N S Ö Z

XV. yüzyılda, Şeyhî ile Necâtî arasında yetişen ve büyük bir şöhrete ulaşan Ahmet Paşa'nın Osmanlı-Türk edebiyatında önemli bir yeri vardır. Bu yüzyılda yazılmaya başlanan ve eski devrin bir çeşit edebiyat tarihi sayılan şuâra tezkirelerinden (şairler tazkireleri) başlayarak Tanzimat'ın önemli şairlerinden **Harabât** *yazarı Ziya Paşa'ya kadar hemen herkes onun, Türk şiirinde bir merhale olduğunu, edebiyatımıza yeni bir ses ve renk getirdiğini kabul eder. Ahmet Paşa, Türk divan şiirinin Fars dil ve edebiyatının kuvvetle tesiri altında kaldığı bir çağda yaşadı. XV. yüzyılın ortasında Bizans, Fatih Sultan Mehmet tarafından alınmış; büyümekte olan devletin başkenti Edirne'den İstanbul'a nakledilmiş; girişilen imâr faaliyetleri neticesinde memleketin her tarafında cami, mescit,*medrese,*okul kütüphane, hastahane, han, hamam, kervansaray, çeşme ve su tesisleri yükselmeye başlamıştı. Bu arada Fatih, Avrupa'da yeni gelişmeye başlayan Renaissance hareketlerinden de istifade ederek İtalya'dan sanatkârlar getirtmişti. Bu imar hareketleri yanında, ilim ve sanat faaliyetlerinin de devamlı surette ilerlediğini görüyoruz. Padişah'ın şiirle meşgul olması, bilgin ve şairlerle görüşüp konuşması şiirin de gelişmesine yardımcı olmaktaydı. Bu sahada İran etkisinin artmasına, dilde Arapça ve Farsça kelimeler ve ter-*kiplerin çoğalmasına rağmen, klâsik Türk şiiri aheng ve ifade bakımın*dan Farsçadan aşağı kalmayacak dereceye gelmişti. Bunda şüphesiz Şeyhi, Ahmet Paşa ve Necâti gibi dile hâkim sanatkârların da rolü olmuştur.*

Türk edebiyatını bir bütün olarak düşünürsek bu çağda İstanbul'da Ahmet Paşa'nın şiirleri okunurken, Orta Asya'da Çağatay edebiyatı, Ali Şîr Nevâî, Hüseyn Baykara, Lütfî ve Emirî gibi şairlerle altın devrini yaşıyordu. Gene aynı devirde Azeri edebiyatı sahasında ise Fuzulî üzerinde etkisi bulunan Habibî hayatta idi.

İşte Türk dünyasının böyle önemli bir devrinde yaşayan Ahmet Paşa, Türk şiirinin Anadolu ve Balkanlarda gelişmesinde etkili olmuş ve şöhreti devamlı olarak Tanzimat'a kadar ulaşmıştır. Devrin icabı olarak kullandığı Arapça ve Farsça kelimeleri, terkipleri ve bunlarla işlediği konuları anlamak zor olduğu için şiirlerinin bugünkü dile çevrilmesi gerekmektedir. Bu nokta göz önünde tutulduğu için bu kitaba alınan iki kaside ve otuz beş gazel önce nesre çevrilmiş; bunlar hakkındaki gerekli açıklamalar parantez içinde gösterilmiştir. Seçmeler,

Prof.Dr. Ali Nihad Tarlan tarafından on beş yazmanın karşılaştırılmasıyla hazırlanmış olan **Ahmet Paşa Divanı**'ndan alınmıştır. Şairin gazelleri, *umumiyetle uzun olup bazıları on altı beyte kadar yükseldiğinden bazı şiirlerde bizce fazla önem taşımayan beyitler çıkarılmıştır. Yalnız ''bilmedüm'' redifli gazeli güzelliğine binaen olduğu gibi alınmıştır.*

ALİ ALPASLAN

AHMET PAŞA'NIN HAYATI

XV. yüzyılın en usta divan şairi sayılan Ahmet Paşa, II. Murat devrinin büyüklerinden Kazasker Veliyüddin bin İlyas'ın (İlyas oğlu Veliyüddin) oğludur. Bu aile hakkında tarihi kaynaklarda verilen bilgiler çok azdır. **Şekâik** tercümesinde bu ailenin Hüseynî seyyidlerine mensup olduğu bildirilirse de bunun tarihî bir hakikatten ziyade ananevi bir alışkanlık olduğu muhakkaktır. Yine aynı eser, Edirne'deki Muradiye Camii'nin ve imaretinin 830/1426 tarihli vakfiyesinin Veliyüddin tarafından kaleme alındığını; Bursalı Safî adlı şairin onun kadıaskerliği hakkında güzel kasideler yazdığını bildirir. **Sehî Tezkiresi**'nde, bir iftira üzerine, rakiplerini yeren şiirler yazdığı için hapse atılan (yukarıda adı geçen) Bursalı Safî'nin, Veliyüddin'e takdim ettiği bir kaside sayesinde hapisten kurtulduğunu beyan eder. Bu verilen bilgilere göre Veliyüddin'in, şiirle uğraşması bile şiirden anladığı, san'ata ve san'atkârlara karşı alâkasız olmadığı anlaşılmaktadır. İşte Ahmet Paşa, daha küçük yaşta iken kendini, edebî istidadını ileri götürecek böyle bir muhit içinde bulmuştu.

Ahmet Paşa'nın ne zaman doğduğunu bilmiyoruz. M.Fuad Köprülü, İslâm Ansiklopedisi'nde Ahmet Paşa maddesinde "Edirne'de yaptırılan cami ve imaret vakfiyesinin, Veliyüddin tarafından tanzim edildiği ve şairimizin memuriyet hayatı hakkındaki kayıtlar düşünülürse, bu tarihten (830/1426) biraz evvel veya biraz sonra doğduğu" fikrini ileri sürmektedir.

Lâtîfî, tezkiresinde ve tarihçi Âli de, **Künhü'l-ahbar** adlı eserinde, Ahmet Paşa'nın Bursa'da doğduğunu ileri sürerlerse de yanlıştır. Daha eski kaynaklardan olan Sehi Tezkiresi ile **güldeste** sahibi Beliğ,onun Edirne'de doğduğunu söylerler. Önemli tezkirecilerimizden Âşık Çelebi de tezkiresinde, Ahmet Paşa'nın vârisi olan amcazadesi Edirneli Nâzır Çelebi ile görüştüğünü, ondan bilgi aldığını ve şairin Edirneli olduğunu yazar. Ayrıca son zamanlara kadar Edirne'de Veliyüddin oğlu adını taşıyan bir mahalle ve mescidin bulunması, şairin bu şehirde doğduğunu gösteren kuvvetli delillerdir. Fâik Reşad'ın ise şâirimizin, kaynak göstermeden Dimetoka'da doğduğunu söylemesi asılsız bir rivayetten başka bir şey olmasa gerektir. Lâtîfî ile Âlî'nin onu Bursalı göstermeleri herhalde ömrünün çoğunu orada geçirmesi ve orada ölmesinden ileri gelmektedir.

Ahmet Paşa, II. Murad zamanında Osmanlı devletinin merkezi olan, ilim ve sanat bakımından bir hayli gelişmiş bulunan Edirne'de

okudu. Devrin geçerli bilgileri yanında Arapça ve Farsça dillerini de öğrendi. Öğrenimini bitirdikten sonra önce (herhalde babasının da yardımıyla) Bursa'da Sultan Murad Medresesi'ne (Muradiye Medresesi) müderris oldu. Daha sonra 855/1451'de terfi ederek Molla Husrev yerine Edirne'ye kadı tayin edildi. Fâtih'in tahta geçmesinden sonra, onun lûtuflarına mazhar oldu ve kazaskerlik makamına getirildi. Fikir ve sanat sahiplerini seven, onlar gibi şiirden anlayan ve bu yüzden iltifatlarını esirgemeyen padişah, bir müddet sonra zekâsının inceliğini ve şiirde kudretini gördüğü Ahmet Paşa'yı, kendine musâhip (sohbet arkadaşı) ve öğretmen tayin etti ve vezirlik rütbesi verdi.

Şakâik tercümesi, Ahmet Paşa'nın İstanbul muhassarasında padişahın daima yanında bulunduğunu ve muhasaranın son günlerinde Fâtih'in, Ahmet Paşa'yı, askerin mânevi kuvvetini yükseltmek için orduda bulundurduğu Akbıyık Sultan ile Akşemseddin'e gönderdiği ve onların fikirlerini aldığını yazar. (c.I.s.242-44). Bu rivayet diğer tarihi kaynaklarda da aşağı yukarı aynı şekilde geçer.

İstanbul'un alınışından sonra sarayda büyük bir mevki ve nüfuz sahibi olan Ahmet Paşa, Avnî mahlasıyla manzumeler yazan Fatih'e devrin birçok şairini tanıtmış, hatta onlara muayyen bir tahsisat bağlanmasını temin etmişti. Hâce-i şehriyârî (Padişahın hocası, öğretmeni) olan şair bu devrede padişaha muhtelif kasideler yazarak onu medh ediyordu. Bunlar arasında Kasr ve Güneş adıyla meşhur olanlarına sonradan birçok nazire yazılmıştır. Bunlardan birincisinde Fâtih'i

Sultân-ı selâtîn-i cihân Şâh Muhammed
Cemşid-i kader-kadr u Ferîdûn-i kazâ-râ

• • •

Lûtf u kerem u hulk u sehâvetle müzeyyen
Fazl u hüner ü ilm ü şecâatle muhallâ

sözleriyle, övüyor; ikincisinde de

Gâzî-i sâhib-kıran oldur ki devrinde onun
Küfr dâru'l-cehli şimdi ilm şehristânıdur

diyerek İstanbul'un cehâlet ve küfür yeri olmaktan çıkarak bir ilim ülkesi haline geldiğini anlatıyordu.

Lâtifî, bir gün padişahın İranlı şair Hâfız-ı Şîrâzî'nin meşhur

Ânân ki hâkrâ benazer kîmyâ konend[1]

mısraını okuması ve bunun alt tarafı nedir diye sorması üzerine hazır cevap olan Ahmet Paşa'nın buna

Kuhlü'l-cevâhir-i kademet tûtyâ konend[2]

mısraıyla cevap vermesinden çok memnun olduğunu ve şairin cevher saçan ağzını mücevherle doldurduğunu yazar. Sahi tezkiresinde de, ince zekâsından ve bilgili oluşundan dolayı sarayda ve orduda kendisine ''Sipâhî müftüsü'' dendiğini öğreniyoruz. Yine aynı tarihlerde İran'lı şairlerinden Tûsî, Kâtibî ve Kemâl-i Hocendî'nin divanlarını ve **Taberî** tarihini aşağıdaki manzumelerde görüleceği gibi nükteli sözlerle ricâ edecek kadar padişaha yakın olması, saraydaki itibarını gösteren önemli tanıklardır.

Hüdâvendâ dün û gün mihrün ile
Bezer tâkın bu çarh-ı âbenûsî

Güher togurdı âlem mâkiyânı
Per u bâl açalı adlün horösı

•••

Kapunda çeşm ber reh dest ber dest
Turur devlet ki ide dest-bûsî

Kerem idüp kemâl-i lûtfunuzdan
Buyrun var ise Dîvân-ı Tûsî

•••

Yazmış el kitâbına takdîr kâtibi
Kim nâmun ile zeyn ola devlet mekâtibi

Gam meclisinde bir gece mihmânum olmağa
Gönder bilence var ise Dîvân-ı Kâtibî

•••

Sipâs Allah'a minnet Zü'l-celâle
Oturdun kürsî-i izz ü celâle

Bilürsin derdin ehl-i ihtiyâcun
Ki hâcet yokdur ol derde suâle

• • •

1. Bakışlarıyla toprağı altın haline getirenler.
2. Senin ayağının cevherinin (tozunun) sürmesinin gözlere tütiye gibi sürerler.

Buyur var ise Dîvânı Kemâlün
Kitebdîl ola noksanum kemâle

•••

Hasenâtundan umaruz ki bu gün eglenevüz
Şol tevârih ile kim yazmış İmâm-ı Taberî

Bir müddet sonra Paşa unvanını da alan bu nüktedan, bilgin şairin, devrinin Mehmet Paşa, Davut Paşa, Nişancı Paşa, Mesih Paşa gibi devlet adamlarıyla, büyük bilginleri ve şeyhleriyle sıkı münâsebetlerde bulunması onun bir cemiyet adamı olduğunu gösterir.

Padişaha ve Osmanlı devletine sadık olan; padişahtan da iltifatlar gören Ahmet Paşa'nın bunca meziyetinin ve buna mukabil kendisine gösterilen teveccühün başkaları tarafından kıskanıldığında şüphe yoktur. **Sehî, Lâtifî, Şakâik, Hasan Çelebi, Beyânî Tezkireleri** ile diğer başka kaynakların ifadesine göre, günün birinde Fatih'in hizmetkârlarından birine lâf atmak gibi bir hatada bulunması başını derde soktu. Bu kaynaklara göre, Ahmet Paşa'nın saraydaki genç hizmetkârlardan birine lâf attığını duyan Fatih, söylentinin doğru olup olmadığını denemek için hizmetkârın, saçlarını külahının içine gizliyerek vazife görmesini emreder. Başka bir gün Ahmet Paşa, hizmetkârı bu durumda görünce hemen orada

Zülfin gidermiş ol sanem kâfirliğin komaz henüz
Zünnârını kesmiş velî dahı müselmân olmamış

beytini söyleyince bunu duyan Fatih gazaba gelerek kendisini vazifeden azleder ve sarayda Kapıcılar Odası'na hapsettirir. Kaynaklarımız dan Âşık Çelebi ise, Ahmet Paşa'nın birkaç fesatçının iftirasına uğradığını bildirir. Kapıcılar Odası'nda hapiste iken belki (Lâtifî'ye göre Yedikule'de haps edilmiştir) öldürüleceğini düşünen şair burada

Ey muhît-i keremün katresi ummân-ı kerem
Bâğ-ı cûd ebr-i kefünden tolu bârân-ı kerem

beytiyle başlayan ve Kerem kasidesi unvanıyla tanınan otuz beş beyitlik meşhur kasidesini yazarak padişaha yollar ve afv edilmesini rica eder. Bunun üzerine ölümden kurtulduğu tahmin edilen Ahmet Paşa, yevmiye otuz akçe vazife ile Bursa'ya tayin edildi. Orada Orhan, Muradiye ve Emir Sultan vakıflarının işlerini yürütmekle vazifelendirildi. Bu tarihten sonra bir daha İstanbul'a dönemedi. M.Fuad Köprülü, "şairin gözden düşmesinde saraydan uzaklaştırılmasında, Fatih'in bütün tarihçilerce tasdik edilen sert, titiz, mağrur tabiatının da âmil olduğunu

düşünerek bütün kabahati şairimize yükletmemek'' lâzım geldiği fikrini ileri sürer. Ali Nihad Tarlan da neşrettiği **Ahmet Paşa Divanı'nın** önsözünde şöyle yazmaktadır: ''...Fatih gibi kadirşinas, ilim ve şiire bu derece düşkün bir padişahın ilim, şiir, zekâ ve zerâfet bakımından çok taktir ettiği bir vezirini sırf şahsî ahlâk bakımından bir anda öldürtmeye kadar gitmesi tasavvur dahi edilemez. Kaldı ki bu hadiseyi rivayet halinde birbirinden alıp nakleden tezkire müellifleri ''Kerem'' kasidesini lâyıkiyle tetkik etmemişlerdir. Bu kaside, mahiyetini bilmediğimiz bir sebeple ancak teveccüh ve alâkayı kaybeden bir insanın, onu tekrar kazanmak için yazdığı bir kasidedir. Yoksa ölüm korkusu içinde yazılmış bir kaside tamamen ayrı bir mahiyet arzeder. Gerek Fatih ve Ahmet Paşa'nın şahsiyetleri, gerek ''Kerem'' kasidesinin ruh ve uslûbu böyle bir hadisenin vukuuna ihtimal verdirmiyor''

Ahmet Paşa divanında ikinci bir kerem kasidesi daha vardır. Bunda geçen

Yani kim Âsaf-ı devrân muîn-i fuzelâ
K'ayağı toprağıdur sürme-i a'yân-ı kerem

beytinden bu kasidenin bir vezire yazılmış olduğunu anlıyoruz. Tahir Olgun, nesre çevirdiği Ahmet Paşa Divanı'nın önsözünde bu vezirin muhtemelen Mahmut Paşa olduğunu ve şaire yardım ettiğini ileri sürer.

İstanbul'dan ayrıldıktan sonra sarayda geçirdiği günleri sık sık hatırlayan Ahmet Paşa'nın vaktini şiirlerle geçirdiğini görüyoruz. Divanında bulunan aşağıdaki gazel bunun güzel bir örneğidir.

Bîdilem dilsitândan ayrıldum
Âh ki ârâm-ı cândan ayrıldum

İşigi hasretinde hâk olsam
Yiridür ki âsumândan ayrıldum

Ne tan ülker gibi inerse yaşum
Meh-i nâ-mihribândan ayrıldum

Nola micmer gibi yanarsa içüm
Bezm-i Şâh-ı cihândan ayrıldum

Gemi gibi denizde sergerdân
Yürürem bâd-bândan ayrıldum

Şeb-i mihnetde telh-ayş oluban
Şem'-i şîrîn-zebândan ayrıldum

Sındı seng-i cefâda sabr ayagı
Düşdüm uş kârbândan ayrıldum

Bende Ahmet gibi garîbem kim
Candan u hânümândan ayrıldum

Şâirin Bursa'da vazifelerden memnun kalmadığını anlıyoruz. Bu sıralarda bir gezinti maksadıyla Bursa'ya gitmiş olan Fatih'e fırsat bularak sunduğu bir şiirde buradaki vazifelerden avf edilmesini ister.

Cihâna lutf idersün her cihetden
Halâs it ben kulunı tevliyetden

Bunun üzerine Sultanönü (eskişehir) sancağına tayin edilir. Daha sonrada Tire ve Ankara sancak beyliğine getirilir. Bu vazifelerin hiç birinden memnun kalmayan şair, tekrar padişaha yolladığı bir şiirinde Ankara'dan ayrılma ricasında bulunur. Bu şiirin son iki beyiti şöyledir:

Müzevvirün kelimâtını benümçün itme kabûl
Ki dil marîzi helâk oldı ol müzevvereden

İki cihanda seni gamdan ide Hak âzâd
. Eğer bu bendeni âzâd idersen Ankara'dan

Bu ricâsının herhalde padişahın ölümü dolayısiyle yerine getirilmediği düşünülebilir.

Fatih'in 1481'de ölümü üzerine tahta geçen II. Bayezid'e (1481-1512) de İstanbul'da geçirdiği günleri hatırlatan şiirler yazmaktan geri kalmayan şair onun zamanında tekrar eski itibarını kazandı ve himâyesine mazhar oldu. Ankara'dan ayrılma isteği sonradan II. Bayezid tarafından yerine getirilen şâir Bursa'ya sancak beyi olarak tayin olundu ve ölünceye kadar orada kaldı. Bir aralık padişahın emri ile Ali Şîr Nevâî'nin

Ol perî-peyker ki hayrân bolmuş ins ü cân anga
Cümle-i âlem menge hayrân min hayrân anga

beytì ile başlayan gazeline yazdığı nazîresinin sonunda Nevâî'nin,Hüseyin Baykara sarayındaki yerine işaret ederek "âşıkları hayrette bırakacak şiirlerini yazabilmek için pâdişâh sarayında yaşamak lâzım geldiğini" söylerken âdetâ saraydaki eski ikbal günlerini hatırlamakta ve belki de hatırlatmak istemektedir.

Sozde uşşâkı muhayyer eyledirsen Ahmed'e
Böyle bülbül olmaga kûyun gerek bostân ana

893/1488'de Mısır Memlukleri ile Hadım Ali Paşa kumandasındaki Osmanlı ordusu arasında Ağaçayırı'nda yapılan cenge Anadolu Beylerbeyi Sinan Paşa maiyetinde katılan şairin buradaki hizmeti hak-

kında bir bilgiye sahip değiliz. Herhalde sancak beyi olduğu için bu cenge iştirak etmiş olmalıdır.

Bursa'da idâri işler yanında edebî toplantılarla hayatını sürdürmüş olan Ahmet Paşa 902/1497'de vefat edince, daha önce Muradiye Camii yanında yaptırmış olduğu medrese civarına gömüldü. Daha sonra buraya bir türbe inşa edildi. Kapısının üstüne Bursa mahkemesi nâibi Eflâtûn oğlu Mehmed tarafından üç beyitlik Arapça bir târih kitâbesi yazılmıştır. Ölümüne söylenmiş olan diğer bir tarih de şudur:

Geçdi meded şâir-i Rûm
(902)

Ahmet Paşa'nın kendi ve âilesi hakkında bilgimiz çok azdır. Ebûbekir Çelebi adında bir kardeşi olduğunu ve 867/1462'de öldüğünü dîvanındaki Arapça bir tarih beytinden öğreniyoruz. Şekâik tercümesi, bu zâtın Ahmet Paşa'nın yeğeni olduğunu bildirir. Aynı kaynak şairini evlenmediğini söylerken Âşık Çelebi, Fâtih'in ona Tûtî adında bir câriye verdiğini, bundan bir kızı olup yedi sekiz yaşında öldüğünü, karısının vefatından sonra da evlenmediğini bildirir. Şairin Bursa'da bir ev yaptırdığını şu tarih kıt'ası haber vermektedir.

Çü bünyâd oldı bu kasr-ı muallâ
Görüp reşk eyledi Firdevs-i a'lâ
Bakup Rıdvân bu kasra didi târîh
Hemîşe hûr ile olsun muhallâ
(841/1437)

AHMET PAŞA'NIN SANATI VE EDEBİYATIMIZDAKİ YERİ

XV. yüzyılda divan şiirini hakkıyla temsil eden Şeyhî (öl: 1422) Ahmet Paşa (öl: 1497) ve Necâti (öl: 1508) adında üç büyük şairimiz vardır. Ahmet Paşa, şiirde Şeyhî kudretinde bir sanatkâr olup Türk şiirinin gelişmesinde adetâ bir merhale teşkil etmiş ve bu yüzden daha XVI. yüzyıldan başlayarak Tanzimat devri dahil bu arada yetişen tezkireciler ve yazarlar onun hakkında mübalağaya varan medihlerde bulunmuşlardır.

O, daha gençliğinde şiir ve sanattan anlayan bir aile muhiti içinde yetişti ve şiirdeki kabiliyeti bu uygun şartlar altında kısa zamanda gelişerek dikkatleri çekti. Kaynakların şairimiz hakkındaki görüşlerini şöyle sıralayabiliriz:

Sehî Tezkiresi, Onun fasîh ve beliğ bir şair olduğunu, şiirindeki akıcılık ve güzelliğin başka bir şairde bulunmadığını, bilhassa kasidelerindeki tatlılık ve metanet dolayısıyla emîr-i nazm (şiir emiri) diye tanındığını;

Aşık Çelebi Tezkiresi, Anadolu'da, şairlerin en üstünü olduğunu, şiire yenilik getirdiğini, gazellerini ve kasidelerini üstâdâne bir eda ile yazdığını bildirir.

Lâtifî Tezkiresi; Lâtifi ise, şiirde kullandığı sözlerin bilgince ve üslûbunun büyük kimselere yakışır tarzda olduğunu, inceliklerle dolu beyitlerinin söz ve manâ bakımından gayet metin söylendiğini, kasidelerindeki üstünlüğünün de herkesçe kabûl edildiğini anlatmakla birlikte Farsça divanları çok okuduğunu ve oradaki sanat ve özellikleri alarak kullandığını, Acem güzellerini Türk kıyafetine sokmuş olduğunu, bazılarının bunu hoş karşılamadığını söyler.

Hasan Çelebi Tezkiresi'nde de Türk şiirine câzibe ve inceliği onun getirdiği, daha önce şiirimizde akıcılık ve inceliğin bulunmadığı, Ahmet Paşa'nın ilk şiirlerinde câzibe ve tesir olmadığı ve dedesi, Mîrî Efendi'den naklen Ali Şîr Nevâî'nin otuz üç parça gazelini gördükten sonra üslûbunun güzelleştiği belirtilmektedir.

Riyâzî Tezkiresi de Anadolu'da, şiire güzellik ve parlaklığı ilk olarak onun verdiğini söyledikten sonra şu rivayeti nakl eder: Ali Şîr Nevâî nin, bir hususi toplantıda Horasan şairlerinin diğer ülkelerdeki şairlerden daha üstün olduğunu söylemesi üzerine, mecliste hazır bulunan İranlı şair câmî, Anadolu şairlerinin yaradılıştan kabiliyetli olduğunu bildirmiş. O sırada derviş kıyafetli biri içeri girip bir köşeye oturmuş. Kim olduğunu sormuşlar; Anadolu,dan geldiğini söyleyince, Anadolu şairlerinin yeni şiirleri var mıdır diye sordukları zaman derviş de Ahmet Paşa'nın

Çîn-i zülfün miske benzetdüm hatâsın bilmedüm
Key perîşan söyledüm bu yüz karasın bilmedüm

beytini okuyunca, şair Câmî, "bî ihtiyâr serâgâz-ı raks u semâ idüp müddeâmız sâbit oldı buyururlar"[1]

Ayrıca Ahmet Paşa'nın daha zamanında beğenildiğini Lâtifî'de anlatılan fıkradan öğreniyoruz. Ona göre bir gün bir toplantıda Ahmet Paşa'nın,

Destimi kessen kalur dâmân-ı lûtfunda elüm
Dâmenüm kessen kalur destümde lûtfun dâmeni

beyti okununca orada hazır bulunanlardan bir kısmı da Necâtî'nin bu manaya uygun gelen,

Şöyle muhkem tutayım ışk ile dîdâr eteğin
Yâ elüm kat' ideler ya keseler yâr eteğin

beytini okur. Mecliste bulunanlar ikiye ayrılırlar. Bir kısmı Ahmet Paşa'yı bir kısmı Necâtî'yi üstün tutarlar. Tam o sırada Necâtî toplantıya çıkagelir ve alçak gönüllülük gösterip

Necâtî'nün dirisinden ölüsi Ahmed'ün yegdür
Ki Îsî göklere ağsa yine dem urur Ahmed'den

beytini okuyarak Ahmet Paşa'yı medh eder.

Asrın kıymetli nesircilerinden olup, Yavuz Sultan Selîm devrinde nişancılık ve kazaskerlik vazifelerinde bulunan Tâcîzâde Câfer Çelebi (öl: 1515) meşhur ve ilginç mesnevisi **Hevesnâme**'de devrin Şeyhî ve Ahmet Paşa gibi büyük şairlerini, ilhamlarını İran şairlerinden almakla suçlar:

---

1. Elinde olmayarak kalkmış raks ve semaa yani dönmeye başlamış ve davamız, fikrimiz sâbit oldu demiş.

Ser âmed didiginün belli hâli
Olupdur tercüme evlî-i hâli

Bu ehl olan yanında sehldür sehl
Benüm katumda belki cehldür cehl

Şular kim Türkî düde şöhreti var
Biri Şeyhî biri Ahmed'dür ey yâr

Eğer Şeyhî'dür insâf eyle billâh
Suhanverlikden olmış gerçi âgâh

Fesâhatda velikin kârı yokdur
Kelâmının garîb elfazı çokdur

Egerçi vardur Ahmed'de zarâfet
Bulunur sözlerinde hem fesâhat

Belâgatda velî mâhir değüldür
Kelâmun rabtına kâdir değüldür

Sözinün hüsni vardur ânı yokdur
Nukûş-ı deyre benzer cânı yokdur

Hayâl-i hâsa çün kâdir değüller
Hakîkatde bular şâir değüller

Tâcî zâde Câfer Çelebi son iki beyitte Ahmet Paşa'yı çok sert bir şekilde tenkit ederek şiirlerinde güzellik olmakla birlikte câzibe olmadığını ve onların kilisedeki cansız resimlere benzediğini söylüyor.

Görüldüğü gibi tezkirecilerimizni tenkidi iki nokta etrafında toplanmaktadır; Yani bir kısmı onu büyük bir şair sayarken, bir kısmı da bazı fikirleri Fars edebiyatından almakla suçlamaktadırlar. Genellikle isabetli görüşleri olan Lâtîfî ise, onun hakkını teslim etmektedir. Hakikatte XV. yüzyılda Türk edebiyatı gelişme halinde olduğu için, şairlerimizin İranlı ustalara bakmaları ve onlardan istifade etmeleri tabiî karşılanmalıdır.

O, daha kendini duyurduğu zaman dikkati ekmiş ve XV. yüzyılın son ve XVI.yüzyılın ilk yarısında yaşayan şairler tarafından üstad olarak kabul edilmiştir. Tezkirecilerin, onun büyük bir şair olduğunda ittifak ettikleri açıktır. Aynı görüş Muallim Naci'ye gelinceye kadar da sürmüş olduğuna göre Ahmet Paşa'nın büyük bir şair olduğu anlaşılıyor. Kuvvetli bir şair olmasında yaradılışının olduğu kadar divanlarını okuduğu Selmân-ı Sâvecî, Hâfız-ı Şirâzî Kemâl-i Hocendî ve Kâtibi gibi İranlı şairlerin de rolü büyüktür.

Nâmık Kemâl'in, Ziya Paşa'yı tenkit maksadıyla Ahmet Paşa'yı, Ali Şîr Nevâî taklitçisi göstermesi,yani onun, Fâtih zamanında Buhara'dan (!) İstanbul'a gelen Nevâî'nin şiirlerini gördükten sonra güzel şiir yazmaya muvaffak olduğunu söylemesi hakikate uymamaktadır. Bundan başka Hasan Çelebi'nin dedesi Mîrî Efendi'nin Ahmet Paşa'nın Nevâî'nin otuz üç gazelini gördükten sonra güzel şiir yazdığını bildirmesi de hatalıdır. Zira, Nevâî'nin II. Bayezid'e kendi gazellerini yolladığını; padişahın da bunları Ahmet Paşa'ya yollayarak nazire yazmasını emrettiğini, ilk olarak Âşık Çelebi yazmıştır. Bu sırada Bursa'da olan şairimizin edebî şahsiyeti ve şöhreti de daha, Nevâî'nin şiirleri Anadolu'ya gelmeden önce Fâtih zamanında teşekkül etmiş bulunuyordu. Bu yüzden Nevâî'nin, Ahmet Paşa üzerinde önemli bir tesiri olduğu kabul edilemez. Nâmık Kemâl'in bu hatasını Gibb ve Browne de tekrarlamıştır.

Gerek İstanbul'da ve gerek Bursa'daki meclislerinde şairleri biraraya toplayan; onlarla şiir üzerinde görüşen; yeni şairler hakkında bilgiler edinen ve kervanlar vasıtasıyla şöhreti Horasan'da Hüseyin Baykara'nın sarayına kadar ulaşan ve çağdaşları tarafından Rum Sultânü'ş-şuarâsı (Anadolu şairlerinin sultanı) sayılan Ahmet Paşa'nın şiirlerinde işlediği konular medih yâni övgü, sevgiliyi tavsif etme ve yanıp yakılma olarak hülâsâ edilebilir.

Ahmet bu fenn-i şi're şürû itmeden murâd
Vird-i duâ-yı devlet-i Şâh-ı cihân imiş

diyen şair ekserî kasidelerini Fâtih (12 adet) ve II. Bayezid (10 adet) için yazmıştır. Osmanlı sülâlesinden Sultan Cem için de biri "benefşe" redifli olmak üzere iki kasidesi vardır. Bunlardan bilhassa "güneş", "kerem", "âb" ve "benefşe" redifli olanlarda ve kasr kasidesinde geniş şiir bilgisinin, san'atının ve ilhâmının enginliğini göstermiştir. Hele, II. Bayezid için yazdığı

Ey kasr-ı felek-rif'at ü ey tâk-ı muallâ
Her bâb ile benzer kapuna cennet-i a'lâ

beytiyle başlayan ve "kasr" kasidesi diye meşhur olanında. Nef'i'yi kıskandıracak derecede mânâ derinliği ve bunun yanında mübalağa san'atı göstermiştir. Bunca medhiye yanında Konya vâlisi iken 1474'te ölen Fâtih'in oğlu Şehzâde Mustafa için terkîb-i bend şeklinde yazdığı çok duygulu bir mersiye ile de bu sahada ilk büyük örneği vermiştir sanırız.

Tolâb-ı çarh dökdügi seyl-i fenâ imiş
Bâğ-ı zemâne toptolu hâr-ı cefâ imiş

beyti ile başlayan mersiyenin

Ol Şeh kani ki işigi âlem-penâh idi
Ol Şeh kani ki her kulı bir pâdişâh idi

beyti Bâkî'nin Kânûni için yazdığı ünlü mersiyesindeki

Hakkâ ki zîb u zînet ikbâl u câh idi
Şâh-ı Sikender-efser u Dârâ-sipâh idi

beyitlerini hatıra getirmektedir. Ahmet Paşa'nın bu mersiyesinden sonraki şairlerin ilham aldığından şüphe yoktur. Şairin, bu manzûmesinden son derece ağır başlı ve içli bir ifâde kullandığı görülür. Şu beyitler bunun açık bir örneğidir:

Ol bürc-i devlet ahteri Şâh Mustafa kani
Ol taht u tâc zîveri Şâh Mustafa kani

Hâkî kafesden incinüp eflâke azm iden
Kasr-ı irem kebûteri Şâh Mustafa kani

Gazellerine gelince şâir, bunlarda sevgilinin muhabbeti, tarif ve tavsîfi üzerinde dururken

Zülfi sol nakkâşdur kim suya nak-ı Çîn yazup
Mâni'yi mât eyledi bir berg-i müşg-âgin salup

•••

Ol hokka-leb rakîbe ki söz gevherin açar
Şeytânı gayb sırrına hem-râz ider dirîğ

•••

Çîn-i zülfün miske benzetdüm hatâsın bilmedüm
Key perîşan söyledüm bu yüz karasın bilmedüm

beyitlerindeki gibi ince hayallerle dolu, düşündürücü ve şerhe ihtiyaç gösteren sözler söyler. Şairin birçok manzûmelerinde Bâkî edâsını andıran beyitlere rastlandığı gibi,

Gül mevsimi irişdi mey-i ergavân gerek
Meclisde nukl̈ümüz leb-i şekker-feşân gerek

Nergis çemende buldugı sîmîn varakları
Dirdi kenâr-ı câma ki zer der-miyân gerek

Eyyâm-ı mâh-ı îddür ebrû-nümâ ol ey sanem
Hengâm-ı bûy-i ûddur gîsû-güşâ ol ey sanem

Ko müddeîler sohbetin gel ehl-i diller bezmine
Gel sen kenâr-ı hârdan bir dem cüdâ ol ey sanem

Şu beyitlerde de Nedîmâne bir söyleyiş hissedilir:

Sensüz benüm ne dirliğüm ola didüm didi
Yetmez mi öldüğün sana hey bî-nevâcığum

Bütün gazellerinde çeşitli yönleri ile sevgiliyi gah medheden, gâh vasıflarını söyleyen şairde

Bana dilberden inâyet istemen ey dostlar
Sanmasun düşman beni kadr u cefâsın bilmedüm

•••

Dest-i dil lutfun etegin şöyle muhkem tutdı kim
Tiğ-i hicrânun kesimez dostum senden beni

beyitlerindeki gibi son derece âşıkâne ifâdelere rastlandığı gibi vakûr rûhunu aksettiren şiirlere de tesâdüf edilir:

Firâk-ı yâra sabr olmaz gidelüm bâri şehründen
Gönül çün sındı cebr olmaz gidelüm bâri şehründen

O devrin modasına uyarak çoğu zaman külfetli yani anlaşılması zor bir dil ve ifade kulanması yanında, bazen zamanının oldukça sade ve temiz Türkçesiyle de şiirler söylediği olmuştur:

Eyâ peri nicesin hoş mısın safâca mısın
Gel'e beri nicesin hoş mısın safâca mısın

Şeker dudaklu kamer yüzlü serv boylularun
Semenberi nicesin hoş mısın safâca mısın

Bahâr-ı hüsn ü bihâda belâlu bülbülinün
Gül-i teri nicesin hoş mısın safâca mısın

Bizimle bir nefes insanlığı eyle soruşalum
Gel ey perî nicesin hoş mısın safâca mısın

Sefer kılup gelür Ahmed ki diye şehrümüzün
Güzelleri nicesin hoş mısın safâca mısın

•••

Sen cân ile cân oynamacuk hôşça değül mi
Yâr ile nihân oynamacuk hôşça değül mi

Yanmakdan ise âteş-i hicrân ile her dem
Sinemde sinan oynamacuk hôşça degül mi

Ol kâmet-i ra'nâ ile bostân-ı revânda
Sen serv-i revân oynamacuk hôşça degül mi

Cân kasdına çeşmün nola oynarsa kaşunla
İnsâna kemân oynamacuk hôşça degül mi

Ey hûr-i cinân ayağunun tozına Ahmed
Cân ile cihân oynamacuk hôşça degül mi

Eğer şiirimiz fazlasıyla Fars edebiyatının etkisinde kalmamış olsaydı şüphesiz bu tür söyleyişler fazla olurdu. Paşa'nın tuyuğ tarzındaki

Ey yanağı al ü vey geydügi al
Ala gözlüm itme cân almağa âl
Âl ile bir bûsen aldum dôstum
Ger peşîmân oldum ise girü al

şiirinde "ala gözlüm" tabirini kullanması; al kelimesinin renk, hiyle ve almak manalarıyla cinâs yapması, onun millî ruha yakın seslenişine güzel bir örnek teşkil ettiği gibi; halk şiirindeki "mani"yi de hatıra getirmektedir. Lâtifî'nin, "emîrü'ş-şüerâ" (şairlerin emiri) diye nitelediği XV. yüzyılın kuvvetli bir şairi olan Melihî'nin yazdığı meşhur "gönül" adlı murabbaına nazîre olarak yazdığı uzun şiirinde de, halk şarkılarına yakın söyleyişlere bolca rastlanır:

Gül yüzünde göreli zülf-i semen-sây gönül
Kuru sevdâda yiler bî ser ü bî pây gönül
Dimedüm mi sana tolaşma ana hey gönül
Vay gönül vay bu gönül vay gönül ey vay gönül

Yukarıdaki dörtlük, bu murabbaın ilk bendidir. Bu gönül şiirleri, şarkı türünün de edebiyatımızda ilk örnekleridir.

Hikemî (hikmetli), fikrî, ahlâkî, didaktik (öğretici) ve ictimaî (sosyal) hayatı içine alan şiirler yerine, daha ziyade sevgili, memduh ve maddî hayatın güzelliklerini terennüm eden yani anlatan şairin manzumeleri renk, ahenk, zerâfet ve üslûp bakımından mükemmel sayılır. Bazı kısa hecelerin uzatılması ve Türkçe iki kelimenin Arapça vav-ı âtıfe (ve anlamına gelen bağlaç) ile bağlanması gibi kusurlar müstesna, temiz bir üslûp içinde derin hayalleri ve ince duyguları ihtiva eden şiirlerinin dış görünüşü yani vezni ve kafiye kuruluşu hatalı sayılamaz.

Beşerî yani insan sevgisini ön plâna alan şairimiz, tasavvuf felsefesinden uzak kalmıştır. Medresede okuyan ve bir din bilgini olarak yetişen Ahmet Paşa'da tasavvuf hiçbir zaman bir hayat tarzı olmamış, onun bazı şiirlere serpiştirilmiş olan tasavvufî unsurlar bir bilgi hududunun dışına taşmamıştır. Bununla birlikte divanında XV. yüzyılın meşhur sûfîlerinden Emir Sultan, Şeyh Taceddin ve Şeyh Vefâ için kasideler yazması, onlara karşı derin bir hürmet beslediğini gösterir. Sadettin Nüzhen Ergun, Şeyh Vefâ medhiyesindeki

Himmet-i Şeyh Vefâ'dan meded irmezse dirîg
Ahmed'ün haddi değül midhati dervişlerün

beytine dayanarak Paşanın o tarihlerde Bursa'da yayılmış olan Zeyniye tarikatına ve onun meşhur simalarından Şeyh Vefâ'ya bağlı olabileceğini ileri sürer.

Ahmet Paşa'nın medih, tavsif ve yanıp yakılma ile sevgiliden şikayet dışında dikkati çeken tarafları şunlardır:

1. **Nazîreciliği:** O, gençliğinde, Ali Şir Nevâî, Niyâzî, Melîhî, Şeyhî ve Atâî'nin etkisinde kalmış olmakla birlikte, kaside ve gazel sahasında çağdaşlarını geçti. İnce üslûbu, zengin hayali ve temiz dili sayesinde âdeta devrinde Türk şiirinde bir çağ açtı. Kerem kasidesi Şeyhî'ye, Güneş kasidesi Atâî'ye, Gönül adlı murabbaı Melihî'ye nazîre olmakla birlikte kendisinin eserlerine de daha yaşadığı çağda ve daha ilerideki devirlerde nazîreler yazılmıştır. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde TY. 1547 numaralı kayıtta bulunan Câmiü'n-nezâir adlı eserden öğrendiğimize göre, Cem, Mihrî, Hatun, Sâdî, Gubârî, Enverî, Nizâmî, Âhî, Necâtî, Visâlî, Kâsım Paşa, Revânî, Muidî, İshak, Lâmiî, Zâtî, Bâkî, Hayâlî gibi tanınmış şairler onun tesirinde kalmışlardır. XIX. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olan Ali Ruhî Paşa'da "Güneş" kasidesine yazdığı nazire ile bu sahada sonuncu nazîrecidir.

Ahmet Paşa; kendinden önceki şairlere söylediği nazîrelerle edebiyatımızda bir nazîrecilik çığrı açmıştır. O, çağdaşı veya kendinden önceki bazı şairlerin bir şiirini daha güzel söylemek hevesiyle bu yolu seçmiş ve bunda muvaffakiyetli eserler vermiştir. Bunda şiirin güzelliği, kafiyesi bazen de redifi büyük rol oynamıştır.

2. **Tarih düşürme sanatı:** O, tarih düşürme sanatını ilk işleyenlerden biridir. Arap alfabesinde her harfin bir sayı değeri vardır. Eski şairlerimiz, bir hadiseyi, bir yerin alınışını, bir binanın yapılışını veya birinin doğum ve ölümünü bir şiir parçasının sonunda sanatlı bir şekilde sözle ifade ederlerdi. Böyle bir olay şiirin son mısrasında bulu-

nurdu. Buradaki harflerin karşılıkları olan sayılar toplanınca o hadisenin tarihi meydana çıkmış olurdu. (Bazen bu tarihin bulunması için bir iki rakam ya ilâve edilir veya çıkarılırdı. Bazen de yalnız noktalı veya noktasız harfler toplanırdı) XV. yüzyıla kadar tarihler, genellikle ya bir kelime ya da terkip (iki üç kelime bir arada) halinde söylenirdi. Ahmet Paşa devrinde ise tarih düşürme sanatının bir mısra halinde meydana gelmeye başladığını görüyoruz. Şairin divanında yirmi yedi tarih vardır. Bunlar Arapça, Farsça ve Türkçe olarak üç dilde yazılmıştır. İki örnek: II. Bayezıd'in tahta çıkışı için söylediği kıt'anın son mısraı olan

Kayser oldı Rûma Sultan Bâyezîd

'ın harflerinin karşılığı olan sayılar toplanınca padişahın tahta çıkış tarihi olan 886/1481 rakamı bulunmuş olur. Karaman'ın alınışı dolayısıyle söylediği kıt'anın son mısraında ise tarih "Feth-i Karaman" terkibindedir:

Devlet âsârını bu vech ile ferhunde görüp
Ehl-i diller didi târihini "Feth-i Karaman"
879/1474

Bu tip tarihler, tarih kitaplarının verdiği bilgileri doğrulayan belgeler olduğu için büyük önem taşır.

Eseri: Sehî tezkiresi, Ahmet Paşa'nın **Leylâ vü Mecnûn** adlı bir eseri olduğunu söylese de bugüne kadar böyle bir eser ele geçmemiştir. Esasen diğer hiçbir kaynak böyle bir kitaptan bahsetmediğine göre tezkireci Sehi'nin yanlış bir rivayet kaydettiğini söyleyebiliriz. Şairimizin yegâne eseri, divanı 'up İstanbul Üniversitesi Profesörlerinden Dr. Ali Nihad Tarlan tara..ndan 15 nüshasının karşılaştırılmasıyla Milli Eğitim Bakanlığı'nca 1966 yılında İstanbul Millî Eğitim Basımevi'nde basılmıştır.

Ahmet Paşa, divanını II. Beyazıd'ın emriyle tertip ettiğini fakat bunda geciktiğini ve bu yüzden de özür dilediğini anlatır:

İşigünde ey zıll-i Perverdigâr
Ne gevher saçam kim bula i'tibar

Bu şi're şurû eylemekden murâd
Budur kim anıldukca dünyâda ad

Diye Ahmed içün karîb ü baîd
Ki oldur senâ-gûy-i Şeh Bâyezîd

Bu nazm ile nâmun olup nâm-dâr
Kala haşredek sözlerüm pâydâr

Çü özrüm güneş gibi meşhûrdur
Ger oldıysa te'hir ma'zûrdur

Divanı, besmele, dîbâce, naatler, kasideler, terkib ve terci-i bendler, gazeller, bir gönül murabbası, Arapça, Farsça şiirler tarihler, kıt'alar, tuyuğlar ve müfredlerden ibaret olan şairimiz, şiirlerinde adından başka bir isim veya mahlas kullanmamıştır.

KAYNAKLAR

A.Kitaplar.

Âlî Künhü'l-ahbâr (matbu), İstanbul, 1277.
Âşık Çelebi Tezkiresi (Meşâirü'ş-şuarâ), G.M. Meredith Owens tarafından hazırlanmış tıpkı basım, London, 1971
Banarlı, Nihad Sâmi, Resimli Türk Edebiyatı Târihi, İstanbul, 1971,
Belîğ, Güldeste-i Riyâz-ı İrfan, Bursa, 1302.
Beyânî Tezkiresi, (yazma), İ.Ü. Kütüphanesi, nr. TY. 2568.
Câfer Çelebi, Hevesnâme (yazma), İ.Ü. Kütüphanesi, nr.TY.9861.
Câmiü'n-nezâir, İstanbul Üniversitesi Ktp.No: TY. 1547.
Ergun, Sâdettin Nüzhet, Türk Şâirleri, İstanbul, 1936, I.
Faik Reşâd, Eslâf, İstanbul, 1311.
Fâik Reşâd, Târîh-i Edebiyât-ı Osmâniye, İstanbul, 1913.
Gibb, A History of Ottoman Poetry, vol II,. London, 1902.
Hammer, Purgstall, Gesch.d. Osman Dichtkunst, II, 41, Peşte, 1836.
Hasan Çelebi Tezkiresi (yazma), İ.Ü. Kütüphanesi, nr.TY.304.
Kocatürk, Vasfi Mâhir, Türk Edebiyatı Tarihi, Ankara, 1964.
Köprülü, M.Fuad, Türk Dili ve Edebiyatı Hakkında Araştırmalar,İstanbul, 1934.
Köprülü, M.Fuad, Ahmed Paşa (İslâm Ansiklopedisi c.I).
Lâtîfî Tezkiresi (matbu), İstanbul, 1314.
Mecdî, Şekâik tercümesi, (matbu), c.I, İstanbul, 1269.
Muallim Nâci, Osmanlı Şâirleri, İstanbul, 1307.
Olgun, Tahir, Veliyüddin Oğlu Ahmed Paşa Dîvânı (nesre çevrilmiş), Süleymâniye Kütüphanesi, F.S.Türkmen, nr.54.
Riyâzî Tezkiresi (yazma), İ.Ü. Kütüphanesi, nr.TY. 761.
Sehî Tezkiresi (matbû), (İstanbul, 1325.
Tarlan, Ali Nihad, Ahmed Paşa Dîvânı, İstanbul, 1966.
Tolasa, Harun, Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası, Ankara 1973.
Ziya Paşa, Harâbât, İstanbul, 1291.

B. Tezler ve Önemli Makaleler,

Bolcan, Gülcan, Ahmet Paşa'nın Kasidelerinde Maddi-Manevi İnsan unsurları, Meşhur Şahsiyetler, Efsânevi Kahramanlar, Kıssalar (İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Türkiyat Enstitüsü, Tez, nr. 1448).

Koçdemir, Hâdi, Ahmet Paşa'da Dini Unsurlar (aynı enstitü, Tez, nr. 1308).

Köprülü, M.Fuad, Bursalı Ahmet Paşa Dersaâdet Gazetesi, 1920, nr, 29, 36, 45, 56.

Köprülü, M. Fuad, Ahmet Paşa ve Nevâi (İkdam Gazetesi, 23 Kânun-ı şânî, 1337, nr. 8573).

Okur, Münevver, Bursalı Ahmed Paşa'nın kasidelerinde İran mitoloji Kahramanları (aynı enstitü, Tez,nr.316)

Özergin, M.Kemal Ahmed Paşa'nın Târih Manzûmeleri (İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, c.X, 1960).

KASİDELER

Der Medh-i Sultan Mehmed Han
(Kerem Kasidesi)

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'iltün Fe'ilün
++-- / ++-- / ++-- / ++-

1 Ey muhit-i keremün katresi ummân-ı kerem
Bâğ-ı cûd ebr-i kefünden tolu bârân-ı kerem

2 Matla-ı subh-ı zafer mihr-i zekâ ebr-i hayâ
Felek-i izz-ü alâ dâver-i devrân-ı kerem

3 Tâc bahş-ı ser-i sultân-ı salâtin-i cihân
Zînet-i taht-ü nigîn Hazret-i Sultân-ı kerem

4 Zıll-ı Hak **Şâh Muhammed** ki işiği gökinün
Kem-terin ıldızı olur meh-i tâbân-ı kerem

5 Ayağı toprağıdur cevher-i iksir-i hayât
Âsitânı tozıdur sürme-i a'yân-ı kerem

6 Açılur hulkı nesimiyle gül-i gülşen-i cûd
Bezenür lûtfı zülâliyle gülistân-ı kerem

7 Bahr-ı Ahzar nedürür kulzüm-i cûdında habâb
Katre-i feyzi nedür ebr-i dür-efşân-ı kerem

8 Bî-kıyâs olalı ihsânlarun ey hoccet-i cûd
Kâtı oldı cedel-i haşmunı bürhân-ı kerem

9 Kefi bir demde nisâr itdüği gencün oşrin
Haşre dek vezn idemez keffe-i mizân-ı kerem

10 Ne melek-hûy nelıksin ki dem-i lûtfun ile
Kevser-i cûd akıdur ravza-i Rıdvân-ı kerem

11 Ne kerâmet kodı Hak zât-ı kerimünde k'olur
Ayağun başdugı yir Çeşme-i Hayvân-ı kerem

12 Bulmasa nâm-ı şerifünle şeref nâme-i cûd
Ebter olaydı kamu defter-ü dîvân-ı kerem

SULTAN MEHMED HANIN MEDHİ HAKKKINDA
(Fetih Kasidesi)

1. Ey asillik ve lûtuf ulu deryâsının bir katresi, lûtuf ummânı olan padişah! Cömertlik bağı, senin bulut gibi feyiz ve bereket veren avucundan yağan ihsan yağmuruyla doludur.

2. Sen, zafer yani üstünlük sabahının doğacak yeri, zekâ güneşi, haya ve günahtan kaçınma bulutusun; yücelik, büyüklük gögü; lûtuf devrinin padişahısın.

3. Dünyadaki sultanlar sultanının başına tac bağışlayan; taht ile mührün süsü olan bir lutuf sultanısın. (Taht ve mühür padişahlığın en önemli iki unsurudur. Padişahlık bunlarla kâimdir.)

4. Şah Mehmed "Fatih Sultan Mehmed" Tanrının gölgesidir; lûtfunun parlak ayı, onun gök gibi yüksek olan kapı eşiğinin sönük ve önemsiz bir yıldızı olur. (Şair, "sultan, Allah'ın yeryüzünde gölgesidir: her mazlum ona sığınır" hadisine işaret ediyor. Hadisin bir kelimesi alındığı için beyitte iktibâs-ı nâkıs vardır.)

5. Ayağının bastığı toprak, hayat iksirinin cevheri; eşiğinin tozu da lûtuf sahibi olan kimselerin gözlerine sürmedir. (İksir, madenleri altın yaptığına inanılan bir madde. Sürme, toz halinde siyah bir maddedir; göze güzellik verdiği için eskiden çok kullanılırdı.)

6. Onun güzel ahlâkının hafif hafif esen rüzgârıyla, cömertlik gül bahçesinin gülleri açılır; lûtfunun suyu ile de kerem ve ihsan gülbahçesi süslenir.

7. Şu yeşil deniz nedir? Onun ihsan denizinden bir su kabarcığı; feyz ve bereketinin bir katresi "bir katre feyzi" nedir? Lûtfunun inci "yağmur" saçan bulutu... (Yeşil denizden maksat gökyüzüdür.)

8. Ey cömertliği delil olan padişah! Bağışların ölçüye gelmez bir dereceye ulaşılalıdan beri, lutfunun delili yani bağışların için bir tanık hükmünde olan ihsanların, düşmanının münakaşaya girmesinin önünü kesti.

9. Muhtaç olanlara, avucunun bir anda serptiği hazinenin onda birini, lûtuf terazisinin kefesi haşre kadar tartamaz (Hazine ihsan edilen para yerinde kullanılmıştır. Haşr, kıyâmet günü demektir.)

10. Sen ne melek huylu bir meliksin ki lûtfunun bir demiyle, lûtufkâr bir davranışınla ihsan cennetinin bahçesi cömertlik kevseri akıtır. (Şair, melek ve melik kelimeleriyle cinas yapıyor.)

11. Tanrı, senin yüce ve ihsanı bol zatına ne keramet vermiş ki ayağının bastığı yer, lûtfun Ab-ı hayatı haline geliyor.

12. Cömertlik kitabı senin şerefli adınla şeref bulmasaydı, bütün lûtuf defterleri ve divanları hükümsüz kalırdı. (Şeref ve şerîf kelimeleriyle cinas-ı nakıs yapılmıştır).

13 Gün gibi saltanatun tôpı göke ağsa ne tan
Sana şunıldı bu meydânda çû çevgân-ı kerem

14 Bahr-ı cûdun nice şerh olak' onun reşhasıdur
Hâsıl-ı kân-ı sehâ maye-i ummân-ı kerem

15 Saltanat hıl'atini kaddüne hayyât-ı felek
Râst biçmese açılmazdı giribân-ı kerem

16 Ne kadar zer var ise dest-i zer-efşânun ile
Harf-i zer gibi perakendedür ey kân-ı kerem

17 Sîm Sûretde sitem şekline yazılduğıy içün
Tağıdursın anı düşman gibi ey hân-ı kerem

18 Gök tenûrında kuri kurs okmur mihr ile mâh
Hân-ı lütfunla firâvân olalı nân-ı kerem

19 Kâse-i hırs toyar sofra-i ihsânundan
Dest-i in'âmun ile âm olalı hân-ı kerem

20 Mihr-i cûdun çemen-i lûtfa zer-efşân olalı
Gülşen-i dehri bezer nergis-i bostân-ı kerem

21 Bûy-i hulkundan urur müş gibi dem ki tutar
Hoş revâyihle cihân bâğını reyhân-ı kerem

22 **Ahmed'**ün gam makası kesdi dilin şem gibi
Sana rûşen diyemez hâlini sultân-ı kerem

23 Sen Süleymânı ne dille öğe bir mûr-ı za'îf
Getûre nutka meger lûtfun ile anı kerem

24 Husrevâ pâreledi cevr eli sabrum yakasın
Dest-gir olsa demidür bana dâmân-ı kerem

13. Saltanatının topu, güneş gibi gökyüzüne yükselse; bunda şaşılacak ne var? Zira bu meydanda lûtf çevganı sana sunulmuştur.(Şair, guy u çevgân denen oyuna işarette bulunuyor. Guy denilen top at üstünde bulunan kişilerin elindeki çevgan denilen deynekle çelinip atılır. Top, meydan çevgan kelimeleriyle tenasüp sanatı yapılmıştır.)

14. Senin cömertlik denizin "deniz gibi olan cömertliğin" nasıl açıklanabilir ki, elaçıklığı madeninin mahsulü ile ihsan ve bağış ummanının esası, onun "ancak" bir sızıntısından ibarettir.

15. Eğer felek terzisi, padişahlık hil'atını doğru dürüst senin boyuna göre biçmesiydi lûtuf kapısı açılmazdı. (Hil'at, padişahlara mahsus süslü elbise, kaftan demektir. Şair, padişaha "Tanrı, padişahlğını sana kısmet etmeseydi biz lûtfuna mazhar olamazdık" demek istiyor.)

16. Ey cömertlik madeni "olan padişah" ! Ne kadar altın varsa, senin inci saçan elinde, altın manasına gelen zer kelimesinin harfleri gibi dağınık bir haldedir. (Farsça altın manasına gelen zer kelimesinin harfleri birbirine birleşik yazılmaz. Bu yüzden harfleri perakende yani dağılmış gibi görünür. Şair, padişahın ihsanının bolluğuna işaret ediyor.)

17. Ey lutuf hanı! Gümüş manasına gelen sim, zulüm anlamına gelen sitem şeklinde yazıldığı için, sen onu, yani gümüşü düşman gibi dağıtırsın. Düşmanı nasıl dağıtırsan onu da öyle ihsan edersin (Sim ve sitem kelimeleri Farsçadır. Şekil itibariyle yazılışları birdir. Yalnız nokta ile ayrılırlar. Sim, burada gümüş para yerindedir.)

18. Lutfunun sofrasında lutuf ekmeği çoğaldığından beri gökyüzü fırınındaki güneş ile aya kuru birer pide gibi bakılmaktadır. (Lûtfunun sofrasında yerine lutufkâr sofranda da denebilir.)

19. Lûtufkâr sofra, nimet eliyle herkese açık olduğu günden beri insanların elindeki hırs kâseleri bu bağış ve ihsan sofrasından doğmuştur.

20. Cömertlik güneşin, lûtuf çemenliğine altın saçtığından beri, lûtuf bahçesinin nergisleri, dünya gül bahçesini bezemiştir. (Güneşin altın saçması, ışıklarını yollamasından kinayedir.)

21. Lûtuf fesleğeni, misk gibi senin tabiatının kokusundan dem vurur ve hoş kokusuyla dünya bahçesini tutar.

22. Ey lutuf sultan! Gam makası, Ahmed'in dilini, mum gibi kestiği için halini sana açıkça söyleyemiyor. (Birinci mısra, ey lutuf sultanı! gam ve kader makası Ahmed'in dilini, mumun fitilini nasıl keserse o şekilde kestiği için... şeklinde anlamak gerekir. Şair, üzüntünün kendisini karanlıklar içinde bıraktığını; halini ifadeden âciz kaldığını söylüyor.)

23. Süleyman Peygamber'e benzeyen seni, zayıf bir karınca gibi olan "ben" hangi dille övebilirim ki; meger ki senin lutfun ve asâletin yine onun "yani beni" söyletsin (Süleyman Peygamber, ululuk; karınca da küçüklük ve zayıflı sembolüdür. Kur'ân'da Neml "karınca" suresinde ilk ayetlerde Süleyman Peygamber ile karıncanın konuşmasından bahsedilir.)

24. Padişahım! haksızlık ve zulüm eli, sabrımın yakasını parçaladı; lûtuf eteğinin, elimden tutacak zamanı gelmiştir. (Ahmed Paşa haksızlığa uğradığını söylerken "lutuf eteğin elimden tutsun" sözleriyle de eteğin elime gelsin, yani eteğini öpeyim de beni affet demek istiyor.)

25 Midhatün bülbülini gam kafesinde koma kim
Hayfdur tûtîye zehr ey şekeristân-ı kerem

26 Ekremü'l-halksın ey vâsıta-i ikd-ı kirâm
Her le'îmün sözin işitme budur şân-ı kerem

27 Kul hatâ kılsa nola afv-i şehenşâh kanı
Tutalum iki elüm kanda imiş kanı kerem

28 Umaram cürmümi gark itmeğe rahmet suyına
Mevc-i ihsânun ile cûş ide 'ummân-ı kerem

29 Bir kara toprağam ihyâ-yi memât itmek içün
Yağsa cûdun bulıdından nola nîsân-ı kerem

30 Nice k' iklim-i mürüvvetde geçe hükm-i vefâ
Nice k' eyvân-ı atâda tura dîvân-ı kerem

31 Nice k' insân ola âlemde abîdü'l-ihsân
Nice kim ola cihân tâbi'-i fermân-ı kerem

32 Dest-i ihsânun ile yapıla bünyâd-ı sehâ
Pâye-i kadrün ile yucala eyvân-ı kerem

33 Nice kim Ka'be müsâfirlerini lûtf-ı İlâh
Rahmeti hânına her sâl ide mihmân-ı kerem

34 'İd-i ferhundene kurbân ide a'dânı felek
Sen ahibbâna buyur âb-ı sehâ nân-ı kerem

35 Ömr-i hasmun ire târih gibi pâyâna
Nâmunı nâme-i ikbâl ide 'unvân-ı kerem

25. Bu medh ve sena yani övme bülbülünü, gam kafesinde bırakma, hapsetme. Zira, ey lûtuf şekeristanı! Papağan kuşuna zehir vermek yazıktır. (Şekeristan, şeker kamışı tarlası demektir ve Fatih yerinde kullanılmıştır. Papağan da şairin kendisidir. Şair papağanın şeker yediğini söylemekle lûtfa ihtiyacı olduğunu; şekerin bulunduğu yerin, yani lûtu yerinin de padişahın kendisi bulunduğunu anlatmak istiyor.)

26. Ey büyük insanlar gerdanlığının vasıtası! sen insanların en şerifisi, en lutufkârısın. Her alçağın sözünü dinleme, asâletin, soyluluğun şanı budur. (Şair, Fâtih'in ecdadını bir gerdanlığa; onu da bu gerdanlığın iki ucunu bağlayacak olan vasıtaya yani düğmeye benzetiyor.)

27. Senin bir kulun hata işlediyse ne olur; padişahın bağışlaması nerede? Farz edelim ki iki elim kanlara bulaşmış, katil olmuşum; nerede "padişahın" lûtfu!

28. Kusurumu, kabahatimi, senin acıma ve merhamet suyuna daldırarak "temizlenmek" için, bağışlamanın dalgasıyla lûtuf ummanının coşmasını umuyorum.

29. Kara bir toprak hâlindeyim; bu "kara toprak halindeki" ölüyü canlandırmak, hayata kavuşturmak için cömertliğinin bulutundan Nisan "yağmuru" gibi lûtuf yağsa ne olur? (Beyit bize, Hac suresinin 5-6. ayetlerini hatırlatıyor:... Onun üzerine yağmur yağdırdığım zaman, hareket başlar, yer kabarır ve sevinç veren her çeşit bitkiyi yetiştirir. Çünkü Allah haktır, ölüleri diriltir ve her şeye kâdirdir... Nisan yağmuru ile sedefte inci hasıl olduğuna inanıldığını da söyleyelim.)

30. İyilik severlik ülkesinde vefa hükmü geçtikçe, bağışlama sarayında, lûtuf divanı durdukça;

31. İnsanlar âlemide bağışlamanın kulları oldukça ve cihan da lûtuf fermanına bağlı bulundukça;

32. Cömertliğin temeli, iyiliğinin eliyle atılsın, lûtuf sarayı da itibar ve onurunun derecesiyle yücelsin.

33. Allah'ın lûtfu, Kâbe konuklarını nasıl her yıl rahmet yani acıma sofrasına lûtuf misafiri yaparsa; (Kâbe konuklarından maksat, Kâ'be'yi ziyarete gelen hacılardır.)

34. Felek, düşmanlarını mübârek bayramında kurban etsin; sen de dostlarına cömertlik suyu ile lûtuf ekmeğini ihsan et.

35. Düşmanlarının ömrü, tarih gibi sona ersin; ikbal yani mutluluk kitabı, senin adını kendisine lûtuf unvanı yapsın.

Der Medh-i Sultan Mehmed Han
GÜNEŞ KASİDESİ

Fâ'ilâtün Fâilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün
– + – – / – + – – / – + – – / – + –

1 Taht urup Tâk-ı felekde husrev-i hâver güneş
Geydi nârenci kabâ urındı nûr efser güneş
2 Mesned-i sultân-ı subh oldı serîr-i âsumân
Saçdı pîrûze tabaklardan zer-ü-gevher güneş
3 Kufl açup dürc-i zebercedden cevâhir dökdi kim
Hâk gencin eyleye gencîne-i cevher güneş
4 Kulzüm-i Hindün baturmağa gümüş zevrakların
Bâd-ban-ı nûr ile donatdı fülk-i zer güneş
5 Dâne-i encüm dirüp meh hırmeninde her seher
Bâl açup cevlân ider tâvûs-i zerrîn-per güneş
6 Gûyiyâ Nuşin-Revân-ı subhdur kim adl içün
Lâciverdî kubbeye zencir-î zer asar güneş
7 Yâ felek Mışrında sultân oldı bir Yûsuf-cemâl
Yâ Züleyhadur tutar nârenc-i zer-peyker güneş

SULTAN MEHMED HAN'IN MEDHİ HAKKINDA
(GÜNEŞ KASİDESİ)

1. Doğu hükümdarı olan güneş, gökyüzü kemerinde "kemeri andıran gökyüzünde" tahtını kurup turuncu renkli elbiseyle nurdan bir taç giydi. (Eskiden hükümdarlar genellikle kırmızı elbise giyerlerdi. Şair, buna telmihte bulunuyor. Güneşin hükümdara, sultana benzetilmesi gökyüzünde ondan daha büyük ve daha parlak bir cismin olmamasından dolayıdır.)

2. Gökyüzü sediri, sabah sultanının dayandığı yer oldu; güneşte firuze yani mavi renkli tabaklardan altın ve inci saçtı. (Firuze tabakla, göğün maviliği; altın ve inci saçmasıyla da güneşin ışıkları kastediliyor.)

3. Güneş, toprak bucağını mücevher hazinesi haline getirmek için zeberced çekmecenin kilidini açarak yeryüzüne cevherler saçtı. (Zeberced, yeşil renkli bir süs taşıdır. Burada zeberced çekmece ile gökyüzü kasdedilmiştir. Mücevher hazinesi ile de tabiata gelen canlılık; toprağın bereketliliği ve yetiştirdiği bitkiler ve yiyecekler anlatılmak isteniyor. Hakikaten de yeryüzü her bakımdan bir hazine gibidir.)

4. Hind denizindeki gümüş kayıkları batırmak için güneş, nurdan yapılmış yelkenlerle altın gemi donattı. (Hind denizi ile gecenin karanlığı; gümüş kayıklarla da yıldızlar kastedilmiştir. Güneşin nurdan yelkenlerle altın bir gemi donatması ise, sabaha karşı gün doğusu tarafından görünen aydınlık yani tan yerinin ağarması ve şafak sökmesiyle birlikte güneşin gemiyi andıran görünüşte doğmasıdır. Yani şair, güneş doğdu ve yıldızlar kayboldu demek istiyor.)

5. Altın kanatlı tâvusa benzeyen güneş, seher vakti yani tan yeri ağarmadan önce, Ay harmanında yıldız tanelerini toplamak için kanatlarını açıp dolaşır. (Ay, yüzünün yuvarlak görünmesi cihetiyle harmana; yıldızlar da o harmandaki tanelere benzetiliyor. Güneş doğunca yıldızların kaybolması ise onların altın kanatlı bir tâvus tarafından toplanması şeklinde tasavvur ediliyor.)

6. Sanırsın güneş, sabah vaktinin Nuşirevân'ıdır ki adaletini göstermek ve yaymak için lâciverd renkli gök kubbeye altın bir zincir asar. (Sâsâni hükümdarı Naşirevan sarayına, bir çan astırarak ucuna bir zincir bağlatmış. Adaletine mürâcaat edenler o zinciri çekip kendisini haberdar ederlermiş.)

7. Güneş, ya gökyüzü Mısır'ında sultan olmuş Yusuf güzelliğinde birini; yahud elinde altın turunc Zeliha'yı andırıyor. (Şair, Kur'ân'daki Yusuf suresine telmihte bulunarak Yusuf'un Mısır'da maliye nazırı mevkiine ulaşmasına, onu gören kadınların, güzelliği karşısında turunc yerine ellerini kesmelerine işarette bulunuyor ve bu münasebetle güneşi, Yusuf güzelliğinde birine ve ellerinde altın turunc tutan Zeliha'ya benzetiyor.)

8 Yâ cemaline cihânun nûr-u-fer virmek içün
Rûz ruhsârından açdı anberin mi'cer güneş
9 Hak budur kim Şâh dîvânın temaşâ kılmağa
Düzdi tâk-ı zer-nigâra lâ'lden manzar güneş
10 Kendünün hüsn-ü-cemâlin fikr iderken germ olup
Cân diliyle eyledi bu matla'ı ezber güneş
11 Subh-dem cevlân idüp tâvûs-i zerrin-per güneş
Bûstânına sipihrün virdi zîb-ü-fer güneş
12 Zînet-i Bâğ-ı İrem tutmag içün gül-zâr-ı subh
Eyledi gök sebze-zârın pür-gül-i ahmer güneş
13 Kûze-i yâkût ile pîrûze-gûn dôlâbdan
Çarh-ı mînâ-rengi sîmâb itdi ser-tâ-ser güneş
14 Bezm-i 'ayşın Zöhrenün germ itmege sâkî sıfat
Âb-gûn akdâh içinde gezdürür âzer güneş
15 Geh hamâm-ı mâh-ı tâbâna dakar sîmîn cenâh
Geh düzer Sîmurg-ı çarha âteşin şeh-per güneş

8. Yahud cihanın yüzünün güzelliğine nur ve parlaklık vermek için, gündüzün yanağından anber renkli örtüyü açtı. (Anber renkli örtüden maksat gecedir. Anber siyaha çalan alaca renkli güzel kokulu bir maddedir.)

9. Doğrusu şu ki, güneş, padişahın divanını seyretmek için, altınla süslenmiş olan kemere, lâ'lden bir pencere açtı. (Şâh veya padişah divanı,hükümdarın vezirleriyle beraber tertip ettiği toplantıdır. Bu toplantıların genellikle sabahın erken saatlerinde yapıldığı bilinmektedir. Altınla süslü kemerle, yıldızlarla dolu olan gökkubbe ifade edilmiştir. Manzar, bakılan yer demek olduğu için pencere sözünün kullanmayı tercih ettik. Lâ'l pencereden maksat, güneşin doğarken lâ'l gibi kırmızı bir görünüşte bulunmasıdır.)

10. Ve kendisinin güzelliğini düşünürken şevke geldi, coştu ve can diliyle bu matlaı ezberledi. (Matla, doğacak yer manasına geldiği gibi şiirde de ilk beyte verilen addır. Matla beyitleri kâfiyeli olur. Nitekim bu beyitten sonraki beyitte şair, yenibir matla ile yani yeni bir görüşle şiirine devam ediyor. Bu mısrada buna da işaret olunmaktadır. Ezberledi sözü aynı zamanda okudu manasını da taşımaktadır.)

11. Altın kanatlı bir tâvusu andıran güneş, sabah vakti dolaşmaya başlayınca, göğün bahçesini süsledi ve aydınlattı. (Bu beyitle şair, tecdid-i matla ediyor, yani yeni bir matla yazarak yeni bir duyuş ve görüşle sözlerine devam ediyor.)

12. Sabah gülbahçesi, İrem bağı'nın süsü olsun, yani onun güzelliğini elde etsin diye güneş, gök çemenliğini kırmızı güllerle doldurdu. (İrem Bağı, de hüküm sürmüş olan Ad kavminin meşhur hükümdarı Şeddâd tarafından cennete benzetilerek yapıldığı ileri sürülen bahçenin adıdır. Sabah, gül bahçesine benzetiliyor. Göğün çemenliğe benzetilmesi de güneşin doğduğu sırada göğün yeşili andıran bir renge girmesinden dolayıdır. Göğün yeşili andıran renkleri arasından ışıldayan güneş ışıkları da kırmızı güllere teşbih edilmiştir.).

13. Firuze renkli "su" dolabından, yâkuttan çanakla "döktüğü" ışık ile cam mavisi rengindeki göğü, baştan başa cıva gibi parlak bir hale soktu. (Firuze, açık mavi renkli bir süs taşıdır. Firuze renkli dolap, mavi renkli gökkubbe demektir. Yâkut çanak da güneş yerinde kullanılmıştır. Şair, güneşin gökyüzünden saldığı ışıkla onun rengini cıva rengine döndürdüğünü yani geceyi sona erdirip sabahı getirdiğini söylemek istiyor.)

14. Zühre yıldızının yeyip içme ve eğlence toplantısını coşturupşenlendirmek için güneş, içki sunan kişi gibi parlak kadehler içinde ateş yani şarap gezdirip durur. (Zühre, inanışa göre bezm-i ayş tertip eder. Saz çalar, şarkı söyler, onun karşısında gök, bazen de güneş oynar. "Gezdirir" sözüyle güneşin bu işaret ediliyor.)

15. Bazen parlak ay güvercinine gümüşten; bazen de felek yani gök Ankâ' sına ateşten kanat takar. (Parlak ay, dolunay anlamında da düşünülebilir. Ay güvercine; felek te Ankâ kuşuna benzetilmiştir. Gümüş kanala ayın etrafındaki hâle ateşten kanat ile de güneşin ışıkları kastedilmiştir. Şair hâle ile, güneş ışığını birer kanat biçiminde tahayyül ediyor.)

16 Ayda bir kez kâsesin anberle mâhun toldurur
Tâ ki Şeh bezminde bir dem gezdüre micmer güneş
17 Zıll-ı Hak Sultân Muhammed Hân ki olmışdur anun
İşigi toprağının her zerresi enver güneş
18 Nite kim her dânenün zımnında muzmerdür secer
Zerre-i hâk-i derinde şöyledür muzmer güneş
19 Pâdişâh-ı heft iklim-i sa'adetdür k'anun
Hâk-i pâyi cevherin idindi tâc-ı zer güneş
20 Bir şehenşâh-ı kader-kadrü kazâ-râdur k'olur
Bâmına hindû Zuhal der-gâhına çâker güneş
21 Nûr-ı çeşme-i âlemü çeşmü çerağ-ı kâ'inât
Sensin ey Şeh kim yüzün nûrından umar fer güneş
22 Sensin ol kim âsumân iklîmine sultân iken
Gerd-i haylünden urınur anberin efser güneş
23 Sensin ol kim hıl'at-i fermân-ı hükmün geymeden
Olmadı zer tîğ ile sultân-ı bahrü ber güneş
24 Sensin ol kim şeh-nişîn-i bezm-gâhunda müdam
Yâ süleyman tahtıdur yâ câm-ı İskender güneş
25 Sâkî-i bezmün ele câm alduğınca dir hired
Yâ güneş sağardadur yâ gezdürür sağar güneş
26 Ey ki bâb-ı rif'atünde halka-i sîmîn hilâl
V'ey ki devr-i kubbe-i izzünde zer çenber güneş
27 Kadrün ordusında gök bir sâye-bândur kim ana
Ser-imâd-ı sîmdür mah-ü-tınâb-ı zer güneş

16. Padişah meclisinde bir dem "bir kere" buhurdan gezdirsin diye güneş, ayda bir defa ayın kâsesini anberle doldurur. (*Ay kâsesindeki anberden maksat* üzerinde görülen siyah lekelerdir. Ay, ayda bir kere dolunay halinde görünür. Şairin "ayda bir kez"den maksadı budur. Bu beyit, medhiyeye giriş yani girizgâh beytidir.)

17. Hakkın "Tanrının" gölgesi olan Sultan Mehmed Han ki onun bulunduğu yerin" eşiğinin toprağının her zerresi en nurlu, en parlak bir güneştir. (Kasidenin medhiye kısmı bu beyitle başlıyor.)

18. Her danenin içinde nasıl bir ağaç saklıysa, onun "padişahın" kapısının toprağının zerrelerinde de öyle bir güneş vardır. (Bir danede bir ağacın saklı olması, bir çekirdekten bir ağacın meydana gelmesi demektir.)

19. O, yedi mutluluk ikliminin "bölgesinin" padişahıdır; bu sebeple güneş, onun ayağının bastığı toprağın cevherini başına tac edinmiştir. (Eski coğrafyacılar, dünyayı yedi iklime yani bölgeye ayırmışlardı. Şair bu yüzden yedi sayısını kullanıyor. Daha doğrusu, Fatih, dünyanın padişahı gibi görülüyor.)

20. O "aynı zamanda" kader kudretli, kaza tedbirli bir şahlar şahıdır. Zühal yıldızı, sarayının damında bir bekçi; güneş ise sarayının kapısında bir hizmetçidir. (Kader, Tanrının ezeli hükmü, kaza da Tanrının hükmünün ve takdirinin *meydana gelmesi demektir. Zuhal yıldızının damda* Hindli olması onun, bütün gezegenlerin üstünde bulunması ve damda bekçiliği eskiden Hindli kölelerin yapmasıyla alâkalıdır.)

21. "Ey şâh!" âlemin gözünün nuru ve kâinatın gözü ve kandili sensin ki güneş "bile" senin yüzünün nurundan ışık umar.

22. Sen öyle bir padişahsın ki güneş, gökyüzü iklimine yani ülkesine sultan olmasına rağmen, senin askerinin "ayağından kalkan" tozdan başına anber taç giyer. (Askerin kaldırdığı tozdan güneşin görülmediği ve bu tozun güneş sultanın başında anberden bir taç gibi düşünüldüğü ifade ediliyor.)

23. Sen öyle bir kişisin, öyle bir padişahsın ki güneş, senin hükmünün fermanıyla hil'at giymeden önce altın kılıcıyla deniz ve karanın sultanı olamadı. (Hil'at, padişah veya vezir tarafından takdir olunan bir kişiye giydirilen süslü elbisenin adıdır.)

24. Sen öyle yüce bir padişahsın ki meclisinin şahnişininde güneş, ya Süleyman Peygamber'in tahtı, ya da İskender'in kadehi hükmündedir. (Burada cam-ı İskender âyine-i İskender yerinde kullanılmıştır. Rivayete göre âyine-i İskender Aristo'nun icad ettiği bir aynadır ki onunla gelen düşman görülür ve *ona göre tedbir alınırmış.)*

25. Senin meclisinde sâki, eline kadeh alınca akıl der ki: ya güneş kadehtedir, ya güneş kadeh gezdirmektedir. (Saki, mecliste içki sunan kişidir.)

26. Ey yüksek kapısına, hilâlin gümüşten bir halka: ululuk, yücelik kubbesinin etrafına da güneşin altından bir cenber olduğu padişah!

27. Senin şeref ve itibarının ordusunda gök bir gölgeliktir; ay ise onun gümüşten bir direk başlığı; güneş te "güneşin altın ışıkları da" altın yani sırmalı ipleridir.

28 Ey ki mihründen zeminü-âsumân germ olmağa
Şeb sipend olmışdur encüm fülfül ü âzer güneş
29 'Ahd-i 'adlünde yunarlar cümle ılduzlar gözin
Girdüğince çeşme-i kâfüra bi-mîzer güneş
30 Virmese lûtfun eli rahm-i felekde perveriş
Mader-i eyyâmdan toğmazdı tâ mahşer güneş
31 Nâ-gehân irse sipihre nâr-ı kahrun zerresi
Âsumân dûd-ı siyâh olurdı hâkister güneş
32 Şöyle korkutmış yüregin hançerün tîz-âbı kim
Kanda bir su görse berg-i bîd-veş ditrer güneş
33 Mihrünün bâzârına bir vech ile germ oldı kim
Kapudan yüz kez kovarsan bacadan düşer güneş
34 Geh ser-i nîzenle bozılur sevâd ı rûy-i mâh
Geh gubâr-ı sümm-i esbünden olur ağber güneş
35 Güyiya nâl-i semendündür hilâl-i id-i feth
Mih-i ahterdür zafer bürcinde ne ahter güneş
36 Ömr-i hasmuna şebîhûn itmek içün her gice
Gök geyer Şâmî zırıh mehden düzer migfer güneş
37 Düşmenün kanın döküp tig-i zer-endûdın siler
K'atlaş-ı gerdûnun eyler dâmenin ahmer güneş

28. Yer ve gök senin sevgine ısınmak için gece üzerlik tohumu, yıldızlar karabiber, güneş te ateş olmuştur. (Üzerlik tohumu tütsü olarak kullanılır. Burada ayrıca gece yerindedir. Ateş olarak düşünülen güneş, üzerlik tohumu olarak tasavvur edilen geceyi ve karabiber gibi tahayyül edilen yıldızları yakacak ve hazıl olan sıcaklık ile yer ve gök ısınacak yani kısaca şair, güneşin doğmasıyla, gecenin karanlığının ve karanlığın ortadan kalkacağını ve bunun neticesi olarak yerin ve göğün ısınacağını söylüyor.)

29. Senin adaletinin devrinde güneş, peştemalsız yani çıplak olarak kâfür çeşmesine girince, yıldızlar da gözlerini yumarlar. (Kâfur, hekimlikte kullanılan kokulu, şeffaf ve beyaz bir madde olup burada kâfur çeşmesi terkibiyle gökyüzü anlamını vermektedir. Kısaca beyitte, güneş doğunca yıldızların kaybolduğuna işaret ediliyor.)

30. Senin lutfunun eli feleğin "göğün" rahminde besleyip terbiye etmeseydi güneş, mahşer "kıyamet" gününe kadar günlerin anasından doğmazdı.

31. Eğer kahrının "gazabının" ateşinin zerresi, ansızın feleğe ulaşsa, isabet etse, gökyüzü "felek" siyah bir duman olur; güneş te kül haline gelir.

32. Hançerinin kezzâbı, güneşin yüreğini öylesine korkutmuş ki, nerede bir su görse söğüt yaprağı gibi titrer. (Şair, padişahın hançerine su yerine kezzâb verilmiş olduğunu tahayyül ediyor; yani hançerinin sanki kezzâb verilmiş gibi yakıcı ve keskin olduğunu ve bu yüzden güneşin bile ondan korktuğunu söylüyor. Sanatkâr, dalgalı bir suya vuran güneşin aksinin orada titrer gibi görünmesinden istifade ederek böyle düşünüyor.)

33. Güneş, senin muhabbetinin pazarına o derece ısındı ve alıştı ki yüz kere kapıdan kovsan, bacadan düşer, bacadan girmeye kalkar.

34. Bazen ayın yüzündeki karalık "ayın sathında görülen lekeler" mızrağının ucuyla bozulur; bazen de atının tırnaklarından kalkan toz ve dumandan güneşin yüzü toza bulanır.

35. Fetih bayramının hilâli sanki senin atının nalı; güneş te bir yıldız değil de zafer burcunda yıldızdan bir çividir.

36. Gökyüzü, senin düşmanının hayatına gece baskını yapmak için her gece Şam zırhına yani akşam karanlığından zırha bürünür; güneş te ayı migfer edinir. (Eskiden Şam şehrinde iyi silâhlar yapıldığı için şair, zırh kelimesini onunla birlikte kullanıyor. Kelimenin diğer manası akşam demektir ki burada kastedilen anlam da odur. Gece baskını tertip eden gökyüzü, akşam veya karanlık denen zırhını giyiyor; güneş te ayı migfer ediniyor; onun yokluğunda ay gökyüzüne migfer oluyor.)

37. Güneş, düşmanın kanını döküp altın kaplamalı kılıcını silerek "Sildiği için" atlas göğünün eteğini kıpkızıl yapar. (Atlas göğü, 9.kat göktür, Arş ta denir ve bütün gökleri çevirir. Güneşin batmak üzere iken kıpkırmızı oluşu, düşmanın kanını dökmesine; kılıcını silmesi "güneşin" batmasına; Atlas göğünün eteğini kıpkızıl yapması da guruptan sonra ufukların kızarmasına işarettir.)

38 Işmetün devranıdur isminde te'niş olmağın
Seyre çıkdukca bürinür nûrdan çader güneş
39 Kankı iklîme ki pertev salsa adlün sâyesi
Ol diyar içre görinür zerreden kem-ter güneş
40 Cevher eyler cün kara toprağı lûtfun tâbişi
Gam degül itmezse ayruk sengden gevher güneş
41 Mâh-ı râyât-ı celâlünden hacildür âsumân
Sâye-i şebde hayâdan gizlenür ekser güneş
42 Husrev-i rûy-i zemîn dirsem ne fahr olsun sana
K'âsumân-ı kaşr-ı kadründe-oldı hâk-i der güneş
43 K'anda enzer kasruna bir âfitâbı-ile felek
Ki-anda her bir cam olubdur bir ziya-güster güneş
44 Hergiz olmaya-idi jenginden küsûfun rû-siyah
Ger sığınsa sâyene âyine-i hâver güneş
45 Âfitâb-ı râyuna olmaz mukâbil nice kim
Arz ide tabl-u 'alemle nurdan leşker güneş
46 Tîğ-i âteş-bâr-ı rûşen-rûy-i dîn-ârâyunun
Kabzasına mâh ahter yüzine zîver güneş
47 Ger Skender istese envâr-ı râyundân meded
Râh-ı zulmetde olurdı haylına reh-ber güneş
48 Şehriyârâ adunı minberde yad itse hatîb
Nûr ile mescid tolar filhâl olur minber güneş

38. Zamanın, temizlik ve iffet devri olduğundan güneş, seyre, dolaşmaya çıktığı zaman, adında dişilik olduğu için nurdan bir örtüye bürünür, yani ışınlarla örtünür. (Güneşin adında dişilik olmaktan maksat, güneş kelimesinin Arapça'da dişi telakki edilmesidir. Güneşin etrafa saçtığı ışıkları nurdan bir örtüye benzetiliyor, dişi "dişil" telâkki edilmesi örtünmesine sebep gösteriliyor.)

39. Senin adaletinin gölgesi hangi iklimi yani ülkeyi aydınlatırsa orada güneş, bir zerreden daha küçük "değersiz" görünür.

40. Lutfunun, ikrâmının pırıltısı kara toprağı cevher haline getirir, artık, bundan sonra güneş, taştan cevher çıkarmasa yani taşı cevher haline getirmese de ne gam.

41. Gökyüzü, senin ululuğunu gösteren sancaklarda bulunan aydan "aylardan "aylardan" utanmıştır. Güneş bile onlardan utanç duyduğu için çoğu zaman gecenin gölgesine gizlenmektedir. (Ay ile hem sancak gönderindeki ay, hem de bayrağın üstündeki ay kastedilmiştir. Geceleyin güneşin kaybolması utancına sebep gösteriliyor.)

42. Sana yeryüzünün padişahı dersem bu övünülecek bir şey mi; bunu söylemekle seni övmüş sayabilir miyim? Senin yücelik sarayın göğünde güneş, kapının toprağı hükmündedir: kapının toprağı gibi değersizdir.

43. Gökyüzü, bir güneşiyle senin sarayına nasıl benzer ki; sarayındaki camların her biri ışık saçan birer güneş gibidir.

44. Doğunun aynası olan güneş, senin himayenin gölgesine sığınsaydı küsuf "tutulma" pasında asla yüzü kararmazdı (Küsuf güneş tutulmasıdır. Şair küsuf esnasında güneşin yüzünün siyah görünmesini, padişahın himayesine sığınmamasına bağlıyor.)

45. Güneş, davullar ve sancaklarla nurdan askerler gösterip ileri sürse bile "gene de" senin fikrinin, düşüncenin güneşiyle mukayese edilemez. (Davul, sancak ve askerle, güneşin doğması sırasındaki yuvarlak görünüşü, yaydığı kızıl ışıklar ve meydana getirdiği aydınlık kastedilmektedir.)

46. Senin dini süsleyen o parlak yüzlü ve ateşler saçan kılıcının kabzasına ay, yıldız; güneş te süs "olmuştur". (Şair padişahın kılıcının kabzasında ayın yıldız; güneşin de süs olmasıyla, kabzanın elmas ve altınla bezenmiş olduğunu anlatmak istiyor.)

47. Eğer İskender, senin parlak fikirlerinden yardım isteseydi, güneş, onun karanlıklar ülkesinin yolunda "yürüyen" askerlerine rehberlik ederdi. (Efsaneye göre, insanı ölmezliğe ulaştırdığına inanılan Ab-ı hayatı aramak için İskender, Hızır ve İlyas peygamberle birlikte karanlıklar ülkesine girmiş Hızır İlyas Bengisu da denen Ab-ı hayatı bulup ölmezliğe ermişler, İskender ise yolunu kaybettiği için geri dönmüş. Şair buna işaret ediyor.)

Hızır İlyas Bengisu da denen Ab-ı hayatı bulup ölmezliğe ermişler, İskender

48. Ey padişah, eğer hatib, minberde adını anacak olsa, cami nur ile dolar, minber de derhal güneş kesilir, güneş haline gelir. (Mescid, hakikatte secde edilecek yer demektir. Küçük cami anlamına da gelir. Biz padişahın yüce makamına uygun düşsün diye cami demeyi uygun bulduk. Cuma günleri ibadethanelerde minbere çıkıp hutbe okuyan ve kendisine hatip denen hoca halka verdiği dini nasihat arasında devrin padışahına da dua ederdi.)

49 Bahr-ı cûdundan felek fülkin cevâhir toldurup
Düzedür şekl-i hilâliden gümüş lenger güneş
50 Şâh bezminde 'amel olmağa bu kavl-i garib
İdinüpdür Zöhre-i zehrâyi hinyâ-ger güneş
51 Ey 'arûz-ı hüsnüne âyine meh zîver güneş
Görinür 'aks-i cemalünden cihân yek-ser güneş
52 San ki mağribdür saçun k'anda ğurûb eyler kamer
San ki matla'dur yakan k'andan tulû eyler güneş
53 Tûtî-ser-sebzdür k'âyînede per gösterür
Hatt-ı ruhsârun kim olmışdur ana der-ber güneş
54 Bir gice düşümde sen mâhı der-âğâş eyledüm
Gördüm olmış nûrdan bâlin kamer bister güneş
55 Kim ki nezzâre kıla hârşide haddün var iken
Nâzırun çeşmine hışmından sokar hançer güneş
56 Öykünelden yüzüne hergiz bakılmaz yüzine
Bî hayâdur k'oldu bu vech ile müstahkar güneş
57 Okıdum hatun lebinde kim gubâr-ı müşg ile
Çeşme-i cân üzre yazmış Sûre-i Kevser güneş

49. Güneş, senin cömertlik denizinden gök gemisini mücevherlerle doldurur ve hilâl şeklinde gümüş çanak yapar. (Beyitte gök gemiye; yıldızlar mücevherlere hilâl de çanağa teşbih edilmiştir. Lenger, gemi çapası ve ayrıca geniş ve yayvan çukurca, büyük çanak ve sini demektir ki genellikle kalınca bakırdan yapılır; bu yüzden biz kelimeye daha yakışan çanak anlamını verdik).

50. Güneş, bu "şu aşağıda gelen" yeni sözler, yani füfte, şahın meclisinde, toplantı yerinde okunsun diye parlak yüzlü Zühre gezegenini hanende olarak tutmuştur, vazifelendirmiştir. (Güneş, gezegenlerin sultanı telâkki edilir. Bu sultan, gezegenlerin her birini bir işle görevlendirmiştir. Zührenin görevi sazendelik "saz çalıcılık" ve hanendelik yani "okuyuculuk"tur. Kavl-i garib'i orijinal kelimesiyle karşılamak ta mümkündü. Medhiye bu beyitle bitiyor. Şair kavl-i garib ifadesiyle aşağıdaki gazele işarette bulunuyor.)

51. Ey güzelliğinin gelinine ayın ayna; güneşin de süs olduğu sevgili! Senin yüzünün güzelliğinin aksinden dünya, başatan başa güneş " gibi parlak" görünür. (Şair, bu beyitte kaside içinde bir gazele başlıyor, ki buna tegazzül adı verilir. Gazel 60. beyitte sona eriyor.)

52. Ey sevgili! Saçların sanki ayın battığı batı; yakan da âdeta güneşin doğduğu yani göründüğü doğudur. (Sevgilinin saçları siyahlığı cihetiyle batıya yani mağribe benzetiliyor. Yaka bir şeyin doğacağı, ortaya çıkacağı yer olunca, oradan doğacak olan şey de güneş yani sevgilinin boynu ve sinesi oluyor.)

53. Senin yüzündeki ayva tüyleri, aynada kanadını gösteren yeşil başlı dudu kuşu yani papagandır ki güneş ona aynalık yapmaktadır, aynalık vazifesini görmektedir. (Şair, papağanın aynaya bakarak konuşmasından veya konuşturulmak için aynaya karşı tutulmasından istifade ile yanakların iki yanındaki tüylerini papağının kanadlarına; yanakları da aynaya teşbih ediyor. Yeşil başlı sözü ile ayva tüylerinin gri ve yeşile çalan rengi; yüzün tamamı ifade ediliyor.)

54. Bir gece, rüyamda senin gibi bir ay "parçaşını" kucakladım; ayın nurdan bir yastık, güneşin de yatak olduğunu gördüm.

55. Güneş, senin yüzün dururken kendisine "güneşe" bakan kişiye kızar ve şualarından onun gözüne hançer saplar (Güneşin şuaları yani ışınları hançere benzetiliyor ve ona bakmanın mümkün olmadığı ifade ediliyor.)

56. Ey sevgili! Güneş, senin yüzün taklide kalktığından beri yüzüne bakılmaz oldu. Bu utanmazlığı yüzünden de hor görüldü; küçümsendi. (Beyitte, güneşin yüzüne bakılmasına sevgilinin yüzüne benzemeye kalkması sebep gösterildiği için hüsn-i ta'lil sanatı vardır.)

57. Dudağının üstündeki yazıyı okudum da gördüm ve anladım ki güneş, Ab-ı hayat kaynağının üstüne misk tozu ile Kevser süresini yazmış. (Dudağın hattı dudağın üstündeki ayva tüyleridir. Bunlar, siyah ve alaca renkli oluşuyla misk tozu gibi tahayyül ediliyor. Hat "yazı" sözünün gubar-ı müşg yani misk tozu ile beraber kullanılması, bize gubâr denilen çok ince ve küçük yazı tipini hatırlatıyor. Bu yüzden gubar-ı müşg'ü gubaryazısı tarzında da anlamak mümkündür. Çeşme-i can,hayat çeşmesi demektir ki Ab-ı hayat yerinde kullanılmıştır ve dudağa işarettir. Kevser süresi ile de dudak üstündeki ayva tüyleri kastedilmiştir. Kevser öbür dünyada inananlara dağıtılmak üzere Hz. Peygamber'in emrine verilen içimi hoş bir suyun adıdır. Kur'an'ın 108. süresinde adı anılmaktadır.)

58 Raks urur hengâme-i'ışkunda bir can-bazdur
Kim olur zerrin resenle asılub çenber güneş
59 Bahr-ı ğamda görmedi mihründen akan göz yaşın
Pes neden dirmiş 'Atâyî k'oldıdür-perver güneş
60 Göricek yüzünde züllfün rîsmânın sanuram
Nûr ile yazmağa Şeh medhin çeker mıstar güneş
61 Husrevâ meh-izamîrün fikr iderdüm dün gice
Tali 'oldı maşrık-ı endîşeden enver güneş
62 Ebr-i gam var yohsa medhünde redîf itmek degül
Pertev-i zihnümden olurdı yedi kişver güneş
63 Nûr-ı mihrinden suva'rup şâhını eş'ârumun
Gülşenümde ahter olurdı şükule ber güneş
64 Bir nazar kıl Ahmed'e ey nûr-i çeşme-i kâ'inât
K'âb-ı lûtfundan olupdur ebr gibi ter güneş
65 Tâ zümürrüd sebze-zârında sipihrün her seher
Sâğâr-ı pîrüzeye döker mey-i aşlar güneş

58. Güneş, âşıkların bir araya toplanıp, kavga, gürültü çıkardıkları yerde, altından iplerle asılıp çember şeklini alan ve oynayan bir canbazdır. (Güneşin canbaz gibi tahayyül edilmesi boşlukta asılı durur gibi düşünülmesinden kinayedir. Altından iplerden murad, güneşin yere doğru uzanan ışınlarıdır ki bunlar altın sarısı rengindedir ve güneş bunlara asılmış bir çember şeklinde tasavvur ediliyor. Oynamasından maksat ta zaman zaman bulutlar arasına girip çıkması ve devamlı hareket halinde olmasıdır.)

59. Atâyi, sana duyulan sevgiden dolayı, gam denizinde akan gözyaşını görmediği halde, güneşin neden inci meydana getirdiğini söylemiştir acaba? (Şair burada Atâyi'nin şu beytine işaret ediyor:

Buldı bahr-i dilde mihründen Atâyı nazmı zeyn

Adet-i meşhurdur olduğ dür-perver güneş)

60. Ey sevgili! Yüzünde sacının telini görünce şahın medhini nur ile yazmak için güneşin, mıstar çektiğini sanırım. (Saçının teli, hakikatte saçının telleri demektir. Mıstar, bir hattatlık terimidir. Eskiler kitap yazarken kurşun kalemle satırları çizmek ve yazı yazıldıktan sonra onları silmek gibi uzun ve yorucu bir işten kurtulmak için kolay bir yol bulmuşlardı. Bir karton veya mukavvanın üzerine satırları göstermek üzere ibrişim ipler gerilir ve bunlar arkadan düğümlenirdi. Yazı yazılacak kâğıt bu ipler üzerine konup elle bastırılınca izler kâğıda geçerdi. Hattat ta satır makamında olan bu izler üzerine yazı yazardı.)

61. Ey padişah! Dün gece senin gönlünü, kalbini medh etmeyi, övmeyi düşünüyordum ki düşünce doğusundan çok parlak bir güneş doğdu.(Kasidenin fahriye kısmı bu beyitle başlıyor. Fahriye, şairin övünmesi demektir.)

62. Gam bulutu zihnimi sarmış; kişver kelimesini senin medhin hakkında redif olsun diye söylemiyorum; eğer söyleyecek olsam zihnimin parlaklığından dünyanın yedi bölgesi güneş kesilirdi. (Redif, şiirde kafiyeden sonra tekrarlanan kelimeye denir. Yedi kişver yedi ülke demekse de burada yedi iklim bölgesi anlamınadır. Eski coğrafyacıların dünyayı yedi iklim bölgesine ayırdıklarını 19. beyitte söylemiştir.)

63. Şiirimin dalını, onun "o padişahın" güneşinin nuruyla sulardım da bahçemde çiçekler, yıldız; meyveler de birer güneş olurdu. (Bu beyitle fahriye kısmı sona eriyor.)

64. Ey kâinatın gözünün nuru! Ahmed'e bak, "ona lutufta bulun". Zira senin lutfunun suyundan güneş bile bulut gibi nemlidir. (Nemli olmaktan maksat o şeyin canlılığı ve tazeliğidir. Şair, ter sözüyle güneşin parlaklığını kastediyor. Bu beyit şairin adını taşıdığı için tac beyit adını alır.)

65. Güneş, her sabah feleğin "göğün" zümrüt gibi olan yeşilliğinde firuzeden kadehe sarı şarap döktükçe (Firuze, açık mavi renkli kıymetli bir taştır. Bu yüzden firuzeden kadehle gökyüzü kastediliyor. Sarı renkli şarap ta güneşin ışıkları yerinde kullanılmıştır. Sarı şarap dökmek ise güneşin doğmasından kinayedir. Kasidenin dua kısmı bu beyitle başlıyor.)

66 Tâ yaza nûrîn kalemle çin seher nakkaş-ı sun
Şemse-i zerrîn-i tâk-ı günbed-i ahzar güneş
67 Ta Süreyya ıkdin eyler guş-vâr-ı gûş-ı mâh
Tâ Benâtu'n-nâşâ örter nârdan çâder güneş
68 Çarh dürcinde konılan her murâdun gevherin
Her gün itsün harc idüp kapunda hâk-ı der güneş
69 Yazsun âşâr-ı esbün gubârî hatt ile
Mâhâ tâ hayt-ı şu'a ile çeker mıstar güneş
70 Ömr-i haşmun defterin tâmar-veş dürsün felek
Nice k'eczâsından eyyâmun düzer defter güneş

66. Kudret nakkaşı sabah vakti nurdan bir kadehle, yeşil kubbenin kemerinin üstüne altın şemse olarak güneş resmini yaptıkça (Şemse, eski kitap kaplarının ciltlerinin üstüne yapılan güneş biçimindeki süslemenin adıdır. Üzerindeki nakışlar altınla süslenirdi. Şairin altın şemse demesi bundan dolayıdır. Şemse nasıl kitabın üstünde bulunursa bunun gibi altın şemse olarak güneş te yeşil kubbe denen gök kubbenin kemeri üstüne çizilmektedir. Şair, kısaca "güneş doğdukça" demek istiyor.)

67. Süreyya yıldızı, inci dizisini ayın kulağına küpe yaptıkça; güneş te Büyükayı yani Yedikardeş takım yıldızına nurdan bir çadır örttükçe (Ülker de denilen Süreyya ile Benâ tu'n-na'ş, birer yıldız kümeleridir.)

68. Güneş, felek çekmesine konulmuş olan her dileğin cevherini her gün kapında harc etsin; o kapının toprağı yapsın.

69. Güneş, ışın iplikleriyle "iplik gibi olan ışınlarıyla" mıstar çektikçe, senin atının tırnaklarının izlerini gubâri yazı ile ayın yüzüne yazsın. (Mıstar, 60. beyitte geçti. Gubâri veya gubâr çok ince ve küçük yazılan yazıya denir.)

70. Güneş, nasıl günlerin cüzlerinden yani parçalarından defter tertip ederse "yani güneşin doğup batması nasıl günleri, geceleri, ayları ve yılları meydana getirirse", felek te senin düşmanının ömür defterini öylece tomar gibi dürsün.

GAZELLER

Mef'ûlü Fâilâtü Mefâ'îlü Fâ'ilün

— — +/— + —+/+ — — +/— + —

1

1 Aç alnunı ki ay yüzüne gün gulâm ola
Çöz zülfüni ki hıl'at-i hüsnün temâm ola
2 Ka'be kapun safâsına lebbeyk uranlarun
Beytü'l-Harâme sa yi var ise harâm ola
3 Kaddün kıyâmetin görüben cân virenlere
Tûbâ budağı gölgelerinde makam ola
4 Fürkat dününde derd ile tenhâ vü zâr idüm
Hôş hem-dem oldı yâr-ı gamun müstedâm ola
5 Bakdun bana diyü gözümi gark-ı hun ider
İnsâna bundan özge nice intikâm ola

(1)

1. Ey sevgili! Alnını aç ki güneş senin ay yüzüne köle olsun. Saçını çöz de güzellik elbisen tamamlansın. (Şair, tezat sanatı içinde mübalâğa ile sevgilisini medhediyor. Zülf yanakların iki tarafından aşağıya doğru sarkan saç, hil'at da süslü güzel elbise, kaftan demektir. Büklüm büklüm olan saçlar çözülünce güzelliğin tamamlanacağı ifade ediliyor.)

2. Senin Ka'be hükmündeki kapının safasına, "lebbeyk" diye çağıranların Ka'be'ye doğru koşmaları varsa, koşacaklarsa bu onlara haram olsun. (Şairler sevgilinin kapısına çok önem verirler. Onun kapısını ve hatta kapısının eşiğini Ka'be'ye benzetmekten çekinmezler. Ka'be nasıl ziyaret ve tavaf edilen kudsî bir yerse, sevgilinin kapısı da âşığın veya gönlünün teveccüh ettiği, yöneldiği ve ulaşmak istediği bir yer gibi düşünülür. Safâ, bilinen mana dışında hoşluk, arılık ve kedersizlik manalarına da geldiği gibi ayrıca Ka'be dolayısıyle Mekke'deki Safâ mahallini de hatıra getiriyor. Lebbeyk, "buyurunuz, emir sizindir efendim" anlamına bitaptır ki haç farizasının icrası esnasında bu kelime ile başlayan muayyen dualar söylenir.)

3. Kıyâmeti andıran boyunu görüp de can verenlerin yeri, Tûba dallarının gölgeleri olsun. (Şairler, kıyamet ile sevgilinin boynunu genellikle beraber kullanırlar. Arapça'da boy anlamına gelen kâmet'i kullanacak yerde böyle yakın anlamlı kelimelerle kelime oyunları yaparlar. Bu kelimelerin kökleri aynıdır. Kâmet yerine kıyâmet'in kullanılması boya daha tesirli bir mana vermek içindir. Tûba, cennette dalları yere doğru uzanan koyu gölge veren ağacın adıdır. Sevgilinin boyu bazen bir ağaca benzetildiği için şair, kasten burada kullanmıştır. Şair, sevgilinin boyunun güzelliğinden dolayı ölenlerin Tûba ağacının altında yatması temennisinde bulunuyor.)

4. Ayrılık gecesinden derdimle tek başıma inleyip duruyordum; gam ateşin benimle arkadaşlık etti, var olsun. (Şairin gam ateşini övmesinin sebebi, daima sevgiliyi hatırlaması dolayısıyledir. Âşık için derd ve gamdan uzak olmak ölüm gibidir. Sevgiliden uzak olmaktan dolayı doğan ateş bile âşık için bir arkadaş hükmündedir. Âşık, ıstırabını daha ziyade geceleyin hissettiğinden dolayı gece ile beraber kullanılmıştır.

5. Bana baktın diye gözlerimi kanlara batırıyor; kanlar içinde bırakıyor. İnsandan, bundan başka nasıl intikam alınır? (Âşığın gözü, sevgilinin kan dökücü telâkki edilen gözlerinden dolayı kanlara bulanmıştır. Yüzün öldürücü oluşu zâlimliğinden ileri gelmektedir. Sevgili, aslında vefasız olduğu için ondan böyle şeyleri beklemek tabiidir. Şairin "bundan daha başka nasıl intikam alınır" demesi bu yüzdendir.)

6 Zülfün hayâli canumı yaksa'aceb degül
Âdetdürür ki şem' yakarlar çü şâm ola
7 Ter anber ile la'line möhr urdı hattı kim
Câm-ı rahîka misk-i Hutenden hıtâm ola
8 Kim buldı düzd-i dil gibi baht ol zekanda kim
Zındânı sîmü silsilesi müşg-fam ola
9 Ey hūr bir selam ile andun çü Ahmet'i
Dâru's-Selâmdan sana bin bin selam ola

6. Ey sevgili! Yanaklarının iki yanından sarkan saçlarını hayal edişim canımı yakarsa bunda şaşılacak ne var? Çünkü akşam olunca mum yakılması âdettir. (Şairin, kelimeleri çok sanatlı bir şekilde kullandığını görüyoruz. "Yaksa" fiili "gamlandırsa" anlamında kullanılmıştır. Yani, ey sevgili! senin siyah saçlarını hatırladığım zaman gönlümün yanması, kederlenmesi nasıl tabiî ise, geçe olunca mum yakılması da o kadar tabiîdir deniliyor. İkinci mısradaki kelimelerden şem "mum", can yerinde şâm "akşam" da zülf yerinde kullanılmıştır. Başka bir ifade ile şair, irâd-ı mesel sanatı yaparken edebiyatta mumun cana, akşamın da saça benzetilmesinden de istifa etmesini unutmuyor.)

7. Kızıl renkli şarap kadehine Huten miskinden mühür olsun diye sevgilinin ayva tüyleri, lâ'le benzeyen ağzını taze anberle mühürlendi. (Huten, Çin'in kuzeyinde bir Türk diyarı olup misk keçileriyle meşhurdur. Ayva tüyleri "hat", sevgilinin dudağının kenarındaki açık renkli tüyler olup edebiyatımızda anbere ve miske benzetilir. burada ağızdan maksat dudaktır. Bu açıklamalara göre beytin ifade ettiği mana şudur: Lâ'l denilen kızıl renkli süs taşına benzeyen dudağın, taze anberle mühürlenmesinden maksat anbere benzeyen ayva tüyleri ile çevrelenmiş olmasıdır. Ayva tüyleri aynı zamanda yazıya benzetildiği için şair, bu telâkkiden de istifade ederek dudaklarla, etrafındaki hatları bir mühür şeklinde tasavvur ediyor. Sonra da böyle tasavvur edilen dudak, şarap kadehine temas edince kadehte Huten miskinden bir mühür meydana geliyor.)

8. Gönül hırsızı gibi o çenede kim bahtına ulaşmış; kim kısmetini bulmuş ki zindanı gümüşten zinciri de misk renkli olsun. (Zindan ve zincir dolayısıyle gönlün burada hırsıza teşbih edildiğini görüyoruz. Zira hırsız zindana atıldığı gibi üstelik zincirle de bağlanır. Çene ile, çene çukuru kastedilmiştir. Şairler, orasını âşıkın gönlünün zindanı olarak düşünürler. Onlara göre, gûya gönül orada gümüş bir hapishaneye atılmış ve sevgilinin misk renkli saçından yapılmış zincir ile bağlanmıştır. Sanatkâr, burada hayalinin genişliğinden faydalanarak âşıkın böyle bir yerde, bu şartlar içinde bulunmasının onun için makbul olduğunu anlatıyor ve gûya bakışlarının da oraya gıpta ettiğini ifade ediyor. Daha doğrusu, sevgilinin çenesinin ve saçının güzelliği sanatı bir şekilde anlatılıyor.)

9. Ey hûri gibi güzel sevgili! Ahmed'i bir selâm ile olsun andığın için sana cennetten binlerce selâm olsun. (Sevgili cennetteki hûrilere benzetilmiştir. Onlar, cennette olduğuna göre selâm da oradan gelecektir. Âşık, sevgilisinin bir selâmına binlercesiyle karşılık vermek suretiyle vefasını gösteriyor.

(2)

Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'îlü Fâ'ilün

– – +/– + – +/+ – – +/– + –

1 Tûbâ kul oldı kaddüne kâmet hemîn ola
Hüsnün cihanı yıkdı kıyamet hemin ola
2 Salındığınca Sidreyi sır Müntehâ boyun
Toğrusı hüsn-i kadde nihâyet hemîn ola
3 Eşkün cihânı tutdı ben ab üzre yürürem
Dervîş-i ışk-bâza kerâmet hemîn ola
4 Lafz-ı kinaye yazmadum-u-yazdum adum
Nâmum kenârına ki kinâyet hemîn ola
5 Can Cebreîli okıdı reyhân hatın didi
Yaz mushaf-ı cemâlüne âyet hemîn ola
6 Yâr el uzatdı katlüm içün ben yüzin görüp
Parmak getürdüm uş ki şehâdet hemîn ola
7 Zülfünde gam yidüği kifâyetdür Ahmed'e
Lokmayla hırka buldı kanâat hemîn ola

(2)

1. Tûbâ ağacı senin boyunun kölesi oldu; boy dediğin öyle olur. Güzelliğin de cihânı yıktı, işte kıyâmet buna denir. (Cennette bir ağaç olan Tûbâ, sevgilinin boyundan üstün görülüyor. Güzelliğin de cihânı karıştırması ve fitneler yaratması kıyamet günündeki karışıklıkla bir tutuluyor. Beyit, mübalağa sanatının güzel bir misâlidir.)

2. Uzun boyun salındıkça Sidre makamını yıkar; doğrusu bu ya; boy güzelliğinin en â'lası da böyle olur. (*Sidre, Arşın sağ yanında bulunan Arabistan kirazı denen ağaçtır.* Buna hudut ağacı da denir; ötesi Tanrının zât âlemidir. Birinci beyitteki gibi burada da boy bu defa gene Arş gibi çok yüce bir yerde bulunan Sidre'ye benzetiliyor. Sidre'den ileriye hiçbir mahlûk geçemez. Sidre makamı insan bilgisinin ulaşabileceği son makamdır.)

3. Göz yaşlarım cihanı tuttu; ben âdeta su üzerinde yürüyor gibiyim; âşık bir dervişin kerâmeti böyle olur. (Âşık o derece göz yaşı dökmüştür ki etrafı kaplayan bu su üzerinde yürüdüğünü tasavvur ediyor. Kerâmet göstermek için bazı dervişlerin su üzerinde yürüdüğü rivayet edilegelmiştir.)

4. *Adımın kenarına kinâye sözünü yazmadım da senin adını yazdım*; işte kinâye dediğin böyle olur. (Kenâr, hem bir şeyin kenarı, hem de kucaklama manasınadır. Şair kucaklama manasına gelen kenar sözünü yazamamış; sevgilinin adını kendi adının kenarına yazmak suretiyle onu kucaklamak istediğine dair bir kinâye yapmış. Kinâye, bir fikri kapalı söylemektir.)

5. Can Cebrâili senin reyhân yazını okudu da bunu güzellik Mushafına yaz; işte âyet dediğin böyle olur dedi. (Reyhân, bir yazı çeşiti olmakla birlikte burada reyhân yazıdan maksat sevgilinin ayva tüyleridir. Güzellik, Mushafa benzetilmiş. Cebrâil büyük meleklerden biri olup Hz. Peygamber'e vahyi bildirmiştir. Kur'an onun aracılığı ile inmiştir. Buradaki güzellik Mushafıyla sevgilinin yüzü kastedilmiştir. Şair, Cebrâil bile senin ayva tüylerini görüp beğendi bunu güzellik Mushafına yaz yani orada bulundur, onlar orada bulunsun; işte ayet dediğin böyle güzel olur demek istiyor. Âyetten maksat gene ayva tüyleridir.)

6. Sevgili beni öldürmek için elini uzattı; ben de yüzünü görünce parmağımı kaldırıp şehâdet getirdim; işte şehâdet dediğin böyle olur. (Ölümün yaklaştığını gören insan şehâdet getirir. Âşık sevgilisini o derece sevmektedir ki, bir defa sevgilisini görme karşılığında kendini feda etmeye hazır oluyor ve o esnada Allah'ın birliğini tasdik makamında şehâdet getiriyor. Şehâdet getirilirken şehâdet parmağı hafifçe kaldırılır ki şair buna da işaret ediyor.)

7. Ey sevgili, uzun saçlarının derdiyle Ahmed'in gam yediği kâfidir. Şimdi bir lokma bir hırka buldu; işte kanaat dediğin böyle olur. (Dervişler, Tanrı sevgisinden başka bir şeyle alâkadar olmazlar ve az şeyle iktifa ederler. Bu husus, "bir lokma bir hırka" sözüyle deyim haline gelmiştir. Burada şair, sevgilinin uzun saçlarını hırka, derdiyle gam yemesini de lokma olarak tahayyül ediyor.)

(3)

Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâîlü Fâ'ilün

— — +/— +— +/+ — — +/—+ —

1 Ebr ağlamazdı dîde-i hün-bârum olmasa
Gülmezdi gül bahâr-ı ruh-i yârum olmasa
2 Ma'şûkun alnı tâkına irmezdi düzd-i dil
Ger nerdibân-ı kâkül-i dil-dârum olmasa
3 Almazdı adum ağzına ol matla-ı cemal
Mecmû'asında mahlaş-ı eş'ârum olmasa
4 Didüm ki gül çekip yakasın eylemezdi çak
Bülbül dilinde nağme-i güftarum olmasa
5 Didi iderdi Ahmed'i ef'i saçum helâk
Tiryâk-ı hande-i leb-i dür-bârum olmasa

(3)

1. Kanlı yaş yağdıran gözlerimi olmasa bulut ağlamazdı. Sevgilinin yanağının baharı olmasaydı gül gülmezdi.

2. Gönül alan sevgilinin kakülünün merdiveni olmasa gönül hırsızı sevgilinin alnının kemerine erişemezdi.

3. O güzellik matlaının mecmuasındaki şiirlerde mahlâsım olmasaydı içindekilerini kimse ağzına almazdı. (Matla, kaside, gazel veya genellikle şiirlerin, mısraları birbiriyle kafiyeli olan ilk beytidir.)

4. Bülbülün dilinde sözlerimin nağmesi olmasaydı, gül yakasını çekip yırtmazdı dedim.

5. Sevgili, inciler saçan dudağında gülüş tiryaki olmasa Ahmed'i o yılan gibi kıvrım kıvrım olan saçım öldürürdü dedi. (Tiryâk, panzehir demektir. Sevgilinin gülüşü, âşığı yani Ahmet'i bir panzehir gibi ölümden kurtarıyor.)

(4)

Müstef'ilün Fe'ûlün Müstef'ilün Fe'ûlün

— — + —/+ — —/— —+ —/+ — —

1 Sâyem ziyâ vireydi gün gibi gökde aya
Bir gün mukârin olsam sen serv-i meh-likaya
2 Cân gülşeninde zülfün berg asdı fitne-engiz
Dil mezra'ında hâlün tohm ekdi her belâya
3 Kaşun çatup cihânı peyveste ağladursın
Barân ziyân değül mi şol misk tozlu yaya
4 Komaz rakîb-ı münkir dilde safâ-yı hâtır
Virdi halel bu kafir Câm-ı cihân-nümâya
5 Bir sâ'at olmaz idüm sen meh-likadan ayru
Gün ruhlarun firâkı irişdi iki aya
6 Evvel umar idüm kim sâyende hoş geçeydüm
Bu rûşen oldu âhır kî olmaz güneşde sâye
7 Zülfün düninde virdüm dil haddüne gören dir
Magribde bir kalender âyine sundı aya
8 Satıldığında Yûsuf dartıldı gerçi miske
Sen câna dartılursın aylaksın ol bahâya
9 Bârân-ı eşk-i çeşmüm gör oldu dîraht-ı nâzı
Ne itdi kim nihâl-ı serv üzre şaldı sâye
10 Ayıne gösterelden ay yüzünü safâsın
Âyîneyi görenler öperler ol safâya
11 Dil rûşen olmaz Ahmed cevr okı delmeyince
Bî-revzen olsa hâne muhtâc olur ziyâya

1. Gölgem, güneş gibi gökte aya ışık verseydi de sen ay yüzlü ve selvi boylu güzele bir gün yaklaşabilseydim.(Gölge ışık vermediğine göre âşıkın sevgiliye yaklaşması mümkün olmayacaktır. Âşık, ümitsiz temennisini dile getiriyor.)

2. Uzun saçların can gül bahçesinde fitneler koparan bir yaprak astı; benim de, gönül tarlasında her belâ için bir tohum ekti. (Ben, tohuma benzetilmiştir. Şairin böyle söylemesi; onun güzelliği cihetiyle âşıkların başını derde, belâya sokmasından dolayıdır.)

3. Kaşını çatıp dünyayı yani âşıklarını daima ağlatıp durmaktasın; yağmur, senin o misk tozlu yayına yani kaşına ziyan vermez mi. (Yağmurdan maksat gözyaşıdır. Şair âdeta âşıkların gözyaşlarının sevgilinin misk tozlu kaşına zarar vereceğini ima ediyor ve sevgilinin kötülüğüne mukabil iyilik düşünüyor.)

4. Âşığın inkârcı rakibi gönülde rahatlık safâsı bırakmadı; bu kâfir yani hakikati inkâr eden rakib, cihanı gösteren, aksettiren kadehe de zarar verdi, onu bozdu. (Câm-ı cihan-nümâ, İran'ın mitolojik devri padişahlarından Cemşid'in kadehidir ki yedi kıymetli madenden yapılmıştır.)

5. Sen ay yüzlü sevgiliden bir saat bile ayrı olamazdım. Güneş yüzlü parlak yanaklarından ayrı olalı iki aya erişti.

6. Önceleri sâyende, himâyende rahat ve hoş olacağımı, hoş vakit geçireceğimi umuyordum; ama sonunda güneşte gölge olmadığı âşikâr oldu, anlaşıldı. (Birinci sâye "Türkçe'de kullanıldığı şekilde yani himaye anlamındadır. İkincisi ise hakiki yani gölge manasında kullanılmıştır. Beyitte sevgilinin vefâsızlığı anlatıldığı gibi ayrıca sâye, rûşen, güneş kelimeleriyle tenasüp sanatı yapılmıştır.)

7. Ey sevgili! Senin saçının gecesinde yanağına gönül verdim; bunu görenler, Mağrib'deki bir kalenderin aya ayna sunduğunu, ayna tuttuğunu sanırlar. (Saçın siyahlığı göz önünde bulundurularak "saçın gecesi" terkibi kullanılıyor. Mağrib, güneşin battığı yer ve kuzey Afrika'daki ülkelerin adıdır. Kalender, Melâmetiye'den bir tasavvuf topluluğu olan Kalenderîler'e mensup kişidir. Bunlar, kıldan elbiseler ve külahlar giyerler; ellerinde davullar ve bayraklarla şarkılar ve gülbangler okuyarak dolaşan gezginci dervişlerdir. Esas yerleri Türkistan ve İran olan Kalenderilerin, Irak, Suriye ve Mısır'a kadar yayılmış oldukları ve dolaştıkları yerlerde tıpkı âyinedâr-âyinegerdân diye anılan kimseler gibi yanlarında gezdirdikleri aynaya bakanlardan para topladıkları bilinmektedir.

Beyitte Mağrib, zülfün düni'yle, kalender âşıkla, yine dil ile, ay da had ile paralel bir şekilde kullanılmıştır. Buna göre, "ey sevgili saçın gecesinde ay gibi olan yanağına, yüzüne gönül aynamı tuttum; sen ona aksettin, yani gönlümdesin. Bu tıpkı, Mağrib'de bir Kalenderin aya ayna tutması gibidir" demek istiyor. Mağrib aynı zamanda Kalenderlerin başıboş gezginci hayatlarından kinayedir.)

8. Gerçi Yûsuf satıldığı zaman misk ile tartıldı ama; sen can karşılığında tartılırsın, onun tartıldığı paha ile alâkalı değilsin. (Şair sevgilisini Hz. Yûsuf'tan bile üstün tutuyor ve onu alanlar karşılığında misk verdiler; ben ise canımı veriyorum, diyor. Beyitte Yûsuf hikâyesine telmih vardır.)

9. Gözyaşlarının yağmuruna bak o naz ağacına ne yaptı ki selvi fidanı üzerine gölge saldı. (Naz ağacından maksat sevgilidir. Âşık daima sevgili için ağlayıp inlemiş fakat o buna önem vermemiştir. Hatta bu sevgili öyle bir naz ağacıdır ki naz hususunda, nazlı salınışıyla dikkati çeken selviyi bile geçti, onu bile gölgede bıraktı.)

10. Ayna, senin ay yüzünün parlaklığını gösterdiği, aksettirdiği zamandan beri aynayı görenler artık o parlaklığı öperler.

11. Ey Ahmed! cevr ve cefa oku delmeyince gönül aydınlanmaz, mahiyeti bilinmez. Nitekim penceresiz olan ev ışığa muhtaç olur. (Divan şiirinden âşık yaralanmaktan, yaralı olmaktan zevk duyar ve sevgiliyi ancak böyle idrak eder.)

(5)

Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün
— — +/+ — — +/+ — — +/+ — —

1 Ey hüsn harîminde yüzi Ka'bevü ma'bed
Vey halka-i Beytü'l-Harem ol zülf-i müca'ad
2 Gösterdi cemâlünde senün gün gibi rûşen
Şak'ul *Kameri mu'cizi-engüşt-i Muhammed*
3 Dil tıflı içün çekdi kaşun gül varakına
Bir sîm elif üstine anberden iki med
4 Göz yaşı ile geçmemeğe ömr-i azîzüm
Ağlarken önümden güzer eylemesün ol kad
5 Kan olduğı budur ciğeri misk-i Hitânun
Öykindi ser-i zülfüne oldı yüzi esved
6 Vaşlun güneşi toğmasa başuma ne tan kim
Hecrün gicesi oldı çü zülfün gibi mümted
7 Göz yaşı ile yüz sürer işigüne **Ahmed**
Sâ'illere lûtfun kapusından ola mı red

(5)

1. Ey güzellik harîminde yüzü Ka'be ve ibâdethâne, kıvrım kıvrım saçları da Beytü'l-harem'in halkası hükmünde olan sevgili! (Sevgilinin yüzünün Kâ'be'ye ve ma'bede benzetilmesi birinin ziyaretgâh, diğerinin de secde edilecek bir yer olması cihetiyledir. Zira sevgili ve oturduğu mahalle çok arzu edilen bir yerdir. Aynı zamanda sevgili tapılacak bir kişi gibi gözükmekte olduğundan dolayı burada ibadetin yapıldığı yer olan mabedden bahsediliyor. Beytü'l-harem, Kâbe demektir. Herkesin girmesine müsaade edilmediği ve kudsî bir yer olduğu için bu şekilde anılmaktadır. Kâbe'ye ve Müslüman mabedine yabancılar giremez. Kâbe'nin halkasından maksat kapısının halkasıdır. Saçlar da bu halkaya benzetiliyor. Bütün siyahlık ifade eden dinî kelimeler bir araya toplanmıştır.) Harîm, en gizli, en mahrem yer anlamındadır.

2. Hz. Muhammed'in parmağının mucizesi, Şakku'lu kamer'i senin yüzünde güneş gibi parlak, açık seçik bir şekilde gösterdi. (Tanrıya inanmayan müşrikler, kendisinden mucize isteyince Hz. Muhammed'in işaret parmağını aya doğru tutması üzerine ay ikiye ayrılmıştır. Şakku'l-kamer, ayın yarılması yani ikiye ayrılması demektir. Sevgilinin yüzü parlaklık cihetiyle aya benzetildiğinden burada ikiye ayrılmış ayla yüzün iki yanına işaret ediliyor. Şair, Kur'an'da Kamer suresinin 1. ve 2. ayetlerine telmihte bulunuyor.)

3. Ey sevgili! Kaşların, gönül çocuğu için "gönül çocuğu kolayca okusun diye" gül yaprağının üstünde gümüşten bir elif üstüne anberden iki med çekmiştir. (Gül yaprağı yüz, elif burun, anberden iki med de kaşlardır. Kaş Arap alfabesinde sesli bir harfi uzun okutmak için kullanılan yatay, uzunca bir işaret olan medd'e benzetilmiştir. Kaşın böyle medd'e benzemesi, burnun, gümüşten bir elif harfine benzemesinden ileri gelmektedir. Elif harfi sesli bir harf olup, dikey bir görünüşe sahiptir. Böylece burunla kaş medli bir elif gibi görünür. Kısaca şair, sanatlı bir şekilde sevgilinin burnunu ve kaşlarını anlatmak istiyor.)

4. Ey sevgili! Aziz ömrümün gözyaşları arasında geçip gitmemesi için o güzel boyun, ben ağlarken ömründen geçmesin.

5. Hıtâ miskinin ciğerinin kan olmasının sebebi, senin uzun saçlarının ucuna özenmesidir ki yüzünün kara olması da bundan dolayıdır. (Sevgilinin saçlarının ucu halka şeklinde tasavvur edilir ki âşıklar bu halkalara asılmayı arzu ederler aynı zamanda âşıklar saçın bu halka ve kemendiyle esir edilmişlerdir. Bir bakıma âşık bu esareti sevmektedir. Bu noktadan hareket eden şair, saçın koku ve renk itibariyle miski andırmasından da istifade ederek gûya miskin ciğerinin kan olmasını bu saçların ucuna ulaşamamasında görüyor ve böylece hüsn-i ta'lil sanatı yapıyor. Misk, aynı zamanda saçın renk ve kokusuna da özeniyor, onun gibi olmak istiyor; fakat olmayınca ciğeri kan oluyor, misk, Hıtâ ülkesindeki misk keçisinin göbeğinde, deri bir kese içinde meydana gelen kan pıhtısıdır. Miskin yüzünün yani görünüşünün siyah olması da gene saça duyduğu özentiye bağlanıyor. Bu beyitte ayrıca tenasüb sanatı da vardır.)

6. Ey güzel! Sana kavuşma güneşi basıma doğmasa bunda şaşılacak ne var? Ayrılığının gecesi saçların gibi uzun oldu ya o bana yeter. (Cevr, cefâ ve hecr âşık için bir zevk olduğu için şair, zülf "ki uzun saçtır" ile uzunluk bakımından münasebet bularak şöyle söylüyor.)

7. Ahmed göz yaşlarıyla senin kapının eşiğine yüzünü sürüyor; dilenciler hiç lütuf kapısından kovulur mu?

(6)

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün
+ + – – / + + – – / + + – – / + + –

1 Kârbân-ı dil-ü cân oldı revân sen gideli
Ne garîb olmuşam ey mûnis-i cân sen gideli
2 Rahm it ol dillere kim asıluban mahmilüne
Kıla yollarda ceres gibi figân sen gideli
3 Ey gözüm nûrı 'inâyet nazarın kıl bana kim
Karanudur gözüme iki cihân sen gideli
4 **Âh** kim fürkatünün bir demi yüz bin yıl imiş
Geçdi mihnetle günüm bunca zemân sen gideli
5 Dün ü gün hasret-i ruhsâr u gam-ı zülfünden
Âhum odıyilâ çıkar göke duhân sen gideli
6 Gel azâb itme ki gark oldı yaşum zemzemine
Kefeni cismümün ey rûh-ı revân sen gideli
7 **Ahmed**'ün kanlu yaşı gül yanagun şevkı ile
Eyledi yollarını lâle-sitân sen gideli

(6)

1. Sen gideli, gönül ve can kervanı da gitti. Ey cana yakın sevgili! Sen gideli ne garip kaldım. (Can ve revân Farsça'dır. Revan, hem giden hem de ruh ve can anlamındadır. Birbirine yakın anlamlı kelimelerle kelime oyunları yapılıyor.)

2. Sen gideli, mahmiline asılıp da yollarda çan gibi feryadlar eden gönüllere merhamet et. (Mahmil, deve üzerine konulan iki kişinin oturmasına mahsus yer. Küçük çanlar mahmilin kenarına asılıdır. Develer hareket halindeyken bu küçük çanların sesi gönüllerin haykırışını hatırlatıyor.)

3. Ey gözümün nuru! Bana lütûf ve ihsan gözüyle bak; sen gideli beri iki cihan gözüme karanlık "görünüyor". (Yüz, nur, karanu kelimeleriyle tenasüb sanatı gösterilmiştir.)

4. Ne yazık! Ayrılığının bir anı bile yüz bin yıl hükmünde imiş. Sen gideli beri, bunca zamandır günlerim mihnetle eziyette geçti. (Bir ve yüz bin ile mübalağa ve tezat sanatı gösterilmiştir.)

5. Sen gideli beri gece gündüz yanağının hasreti ve uzun saçlarının gamı yüzünden ahımın ateşiyle dumanı göklere çıkmaktadır. (Yanağın ateşe, uzun saçların dumana benzetilmesinden istifade eden şair, bu kelimelerin sanatlı kullanarak leff-ü neşr-i müretteb sanatı; gece ve gündüz ile de tezat sanatı yapıyor.)

6. Ey giden ruhum! Azab etme, beni kederlere boğma, zira sen gideli beri cismim, gözyaşlarımın zemzemine battı. (Gözyaşları zemzem suyuna benzetiliyor. Bazan hacılar bir miktar bezi zemzem suyu ile yıkayıp kuruttuktan sonra memleketlerine getirirler ve öldükleri zaman ona sarılmalarını vasiyet ederlerdi. Ketenleri zemzemle yıkanmış olan müminlerin yarınki dünyada azab görmeyeceklerine inanılır. Buradaki kefen ise âşığın cismidir. Şair bu inanca işaret ediyor. Zemzem, kefen, cism ve ruh kelimeleriyle tenasüp sanatı yapılmıştır.)

7. Ey sevgili! Gidişinden beri kanlı gözyaşları senin yanağının şevkiyle "arzusuyla" geçeceğin yolları lale tarlası haline getirdi. (Gözyaşları, renginin kırmızılığı cihetiyle laleliğe benzetilmiştir. Beyitte yaş, yanak ve kan, gül, lale-sitân kelimeleriyle tenasüp sanatı vardır.)

(7)

Fâ'ilâtün Fa'ilâtün Fa'ilâtün Fa'ilün

+ + — — / + + — — / + + — — / + + —

1 Bir varak kâğıd ile yâr beni yâd idicek
Bu şevâbı bulımaz bin kulın âzâd idicek
2 Mihrüm artar dil-i sengînüni yâd itmek ile
Kim binâ muhkem olur seng ile bünyâd idecek
3 İşigünden dikilür göklere ahum alemi
Tabl-ı sînem döğülüp karşuna feryâd idicek
4 Irz-i vaslundan ayırma beni kim hâr itmez
Pâdişeh bir kulını lutfına mu'tâd idicek
5 Âşık öldürmesi tecvîzine nass oldu temâm
Dest-i kudret kaşunı nûn gözüni sâd idicek
6 Bin melek yarada Hak bir nefesüm nûrından
Ey perî ben yanağun zikrini evrâd idicek
7 Yakma dil hânesin ey Yûsuf-ı sâni ki Halîl
Böyle sünnet komadı Kâ'beyi bünyâd idicek
8 **Ahmed**'ün adı kerâmetle dirilde ölüyi
Sehv ile sen bir ağız adın anun yâd idicek

(7)

1. Sevgili, bir tabaka kâğıtla beni hatırlayınca, bana bir mektup gönderince, kazandığı sevabı bin kölesine azad etse bulamaz. (Beyitte bir ve bin sözleriyle hem tezat, hem de cinas-ı gayr-i tam sanatı yapılmıştır.)

2. Ey sevgili! Taş yüreğini hatırlamakla sana karşı muhabbetim, sevgim artar; elbette taş ile kurulan, yapılan bina sağlam olur. (Sevgilinin yaptığı eziyet daima hatırlanmasına vesile olduğu için âşık tarafından makbul sayılır. Sengîn, bina, seng ve bünyad kelimeleriyle tenasüb sanatı yapılmıştır.)

3. Göğsüm davul gibi dövülüp; ben karşında feryad edince, ahımın sancağı, senin kapının eşiğinden göklere doğru yükselir. (Ah edebiyatımızda dumanı varmış gibi telakki edildiğinden şair, burada dumanı sancak şeklinde tahayyül ediyor.)

4. Kavuşma şerefinden beni ayırma, zira padişah bir kulunu lûtfuna alıştırınca onu hor tutmaz. (Padişah sevgili yerinde kullanılmıştır.)

5. Allah'ın kudretinin eli, senin kaşına nun, gözüne de sad harfinin şeklini verince âşıkları öldürme müsadesine açıklık geldi, buna dair nas tamam oldu. (Beyitte şekil itibariyle kaşlar "nun"; gözler de "sad" harfine benzetilmiştir. Nun ve sad harfleri bir arada nass şeklinde okunur. Arapça bir kelime olan nass, manasına açıklık olan ve bir şeyi ispat etme hususunda delil, şahid ve tanık olarak gösterilen Kur'an ayetlerine denir. Böyle bir ayetin hükmünde tefsire ihtiyaç duyulmaz. Şair, sevgilinin yüzünde nass sözünün bulunduğunu ve bu yüzden onun âşıkları öldürme müsaadesini elde ettiğini söylerken hüsn-i ta'lil sanatı da yapıyor.

6. Ey peri gibi güzel sevgili! Ben, yanağını anmayı evrâd gibi okudukça, Allah, her nefesimin nurundan binlerce melek yaratacaktır. (Beyit, sevgilinin yanağını konu edinmiştir. Yanak edebiyatımızda Kur'an, sure, ayet, din ve iman gibi dinî unsurlara ve nura benzetilir. Şair bu noktadan hareketle "ey peri! ben senin yanağına kavuşmamakla birlikte onu devamlı anınca Tanrı, benim nur haline gelen nefesimden binlerce melek yaratır" diyerek tarizde bulunuyor. Peri, inanışa göre insanlardan kaçtığı, göze görünmediği ve çok güzel olduğu cihetle sevgiliye benzetilir. Burada o yüzden kullanılmıştır. Şair, bir bakıma "ey peri! sen görünmez ve ele geçmezsen de benim nefesimin nuru, nûrâni ve lâtif olan binlerce melek yaratır" demekle meleği periden üstün tutuyor. Nitekim melekler nurdan yaratılmışlardır. Beyitte dinî unsurlar çok güzel kullanılmıştır.

7. Ey ikinci Yûsuf! Gönül evini yıkma; Çünkü Halil Peygamber Kâbe'yi yaptığı zaman böyle bir kaide koymadı. (Yûsuf Peygamber çok güzel olduğu için edebiyatta sevgili ona benzetilir. Gönül, Tanrı'nın tecelli ettiği yer olduğundan gönlün kırılması hoş karşılanmaz. *Aynı zamanda Kâbede gönül ve Tanrı'nın evi telâkki edilir. Gönül kırmak*, Kâbe'yi yıkmak gibi düşünülmüştür. Beytullah, "Allah'ın evi". Halil ve Halilullah olarak bilinen İbrahim Peygamber tarafından inşa edildiği için burada o hadiseye de telmih vardır.)

8. Sevgili! Sen yanılıp da bir ağız, yani bir kerecik Ahmed'i anacak olsan "onun adı bu anma yüzünden hasıl olan" kerametle ölüyü diriltir. (Beyitte Ahmed ve ölüyü diriltme sözlerinden bir isminin de çok medhedilmiş manasına gelen Ahmed olmasından Hz. Peygamber'e işaret edildiğini anlıyoruz. Ölüyü diriltme sözü bunu te'yid eder mahiyettedir. Hz. Peygamber Hendek gazvesinde kendisine ziyafet veren Câbir adındaki bir sahabenin ölen iki oğlunu diriltmiştir. Şair bu mucizeye telmihte bulunuyor. Mucize peygamberlere keramet de sair insanlara ait olduğundan mucize sözünü kullanamıyor; kerâmet demekle yetiniyor. Halbuki ölüyü diriltme sözü dolayısıyla burada mucize kelimesini kullanmak gerekiyordu.)

(8)

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fa'ilün

— + — — / — + — — / — + — — / — + —

1 Mescid-i hüsnünde ışkı çün imâm itsem gerek
Tâk-ı ebrûna sücûd-ı ber-devâm itsem gerek
2 Dil görüp rü'yâda zülf-ü haddün okur ve'dduhâ
Bu kelâmullâhı vird-i subh u şâm itsem gerek
3 Fenn-i ışkı ile şöyle tahsîl itmişem mihrünle kim
Devşürüp uşşâkı bir gün ders-i âm itsem gerek
4 Hâtem-i mihr-i Süleymândur visâlün dil-berâ
Azm-i râh-ı menzil-ı Dâru's-selâm itsem gerek
5 Kâ'be-i hüsnün görüp ağyâr ile cengi iderem
Ömrümi hacc ü gazâ ile temâm itsem gerek

(8)

1. Ey sevgili! Güzelliğinin mescidinde aşkı imam edip kaşının kemerine daima secde etsem gerek. (*Yüz güzelliği mescide, kaş da mihrab kemerine benzetilmiştir.* Cami ve mescidde nasıl imama uyulursa âşık da sevgilisinin yüzünün güzelliği karşısında duyduğu aşka kendini terkedecek, onun kaşını secde yeri gibi görecektir. Secde etsem gerek ifadesinde "bu güzellik karşısında secde etsem yeridir" manası gizlidir. Güzellik, ilahi bir kaynağa dayandığı için şair, dini kelimeleri çeşitli şekilde kullanmakta bir mahzur görmemektedir.)

2. Gönül, rüyada uzun saçlarınla yanağını görüp "ve'dduhâ sûresini" okuduğu için benim de Allah'ın bu sözünü vird edinmem yani devamlı okumam gerekir. (Duhâ, kuşluk vakti demek olup Kur'an'ın 92. suresinin adıdır. Kuşluk vakti aydınlık bir zaman olduğu için şairler, sevgilinin yüzünün parlaklığını Duhâ suresine benzetirler veya yüz ile Duhâ'yı beraber anarak burada olduğu gibi kelime oyunları yaparlar. İkinci mısrada akşam manasına *gelen şâm kelimesi karalık, siyahlık ifade etmesi dolayısıyla yukarıdaki* zülf kelimesinin hatırı için kullanılmıştır. Bunun gibi sabah manasına gelen sulh da beyazlık cihetiyle yanak ile "had" alâkalıdır. Ayrıca zülfe mukabil subh, hadd'e mukabil şâm kelimeleri kullanıldığı yani kelimeler arasında fikir ve mana uygunluğu olmadığı için beyitte leff-ü neşr-i gayr-i müretteb sanatı yapıldığı gibi Duhâ suresinin okunmasına zülf ve had sebep olduğu için hüsn-i ta'lîl sanatı da vardır.

3. Ey sevgili! Muhabbetinle aşk fennini öyle bir öğrenmişimdir bir gün âşıkları dolaşıp onlara umumî bir ders vermem gerek. (Umumî ders vermek, âşıkları bir araya toplayıp ders anlatmak demektir. Buradaki "vermek gerek", ileriye ait olduğu için "vereceğim" veya "vermem lâzım" şeklinde de çevrilebilir.)

4. Ey gönül kapıcı güzel! Sana kavuşmak Süleyman Peygamber'in yüzüğü gibidir. Bu yüzden Dâru's-selâm'a doğru yola çıksam gerekir. (Edebiyatımızda sevgiliye kavuşmak çok zordur. Bu zorluk cihetiyle kavuşma devlet, hümâ kuşu, kimya ve hâtem-i mühr-i Süleyman'a benzetilmiştir. Metinde hâtem-i mühr-i Süleyman, Süleyman Peygamber'in mührünü taşıyan yüzük demektir. Rivayete göre Tanrı'nın doksan dokuz isminden en büyüğü olan "ism-i âzam bu yüzüğe kazılmıştır. Anlamı "en büyük isim" demektir. Bu yüzüğe mühürlü yüzük demek daha doğrudur. Ayrıca Süleyman Peygamber yeryüzündeki canlılara hükmeden bir kişiliğe sahiptir. Dâru's-selâm, cennetin bir adıdır. *Kur'an'ın Yûnus sûresinin 25. ayetinde anılmaktadır.*)

5. Senin güzelliğinin Kâbe'sini görür ve rakiplerimle savaşırım. Bu yüzden ömrümü hac ve gaza ile tamamlayacağım. (Sevgilinin güzelliğinin Kâbe'ye benzetilmesi, burasının kudsî ve ziyaret edilen bir yer olmasıyla alâkalıdır. Rakib, âşığın düşmanı, sevgilinin yakını olan kişidir. Bu yüzden âşık, gâh Kâbe dolayısıyla haccetmekte; gâh rakib dolayısıyla savaşmaktadır. Gaza din uğruna yapılan savaştır. Sevgili uğruna olan savaş kudsî olduğu için gaza kelimesi kullanılmıştır. Kâ'be'ye mukâbil hac, ağyâra mukâbil gaza kelimeleri fikren uygun kullanıldığı için beyitte leff-ü neşr-i müretteb sanatı vardır.)

6 M ı s r - ı hüsnün görmeğe ey Yûsuf-ı sânî müdâm
Satdurup kendüm sana âhır gulâm itsem gerek
7 Didi dil-ber, **Ahmed**'e din ah-ü efgân itmesün
Rahm idüp ben anı makziyyü'l-merâm itsem gerek

6. Ey ikinci Yûsuf! Güzelliğinin Mısır'ını daima görmek için kendimi sattırıp sonunda sana köle olacağım. (Yûsuf Peygamber çok güzel olduğu için şair, sevgilisini ona benzeterek ''İkinci Yûsuf'' diye hitap ediyor. Bilindiği gibi Yûsuf kardeşleri tarafından kıskanılarak kuyuya atılmış, sonradan buradan çıkarılarak Mısır'a götürülmüş ve orada Mısır Azizi'ne köle olmuş daha sonra da zindana atılmıştır. Mısır Azizi'nin gördüğü bir rüyayı tabir ederek kurtulan Yûsuf sonunda Mısır ülkesine mâliye nazırı olmuştur. Şair, bu bilgileri göz önünde bulundurarak Mısır'a sultan olan Yûsuf dolayısıyla bu ülkeyi ''güzellik Mısrı'' adıyla niteliyor. Beyitte Yûsuf kıssasına telmih vardır.)

7. Gönlümü ele geçiren sevgili dedi ki: Ahmed'e söyleyin ağlayıp inlemesin; ben ona acıyıp dileğini yerine getireceğim.

(9)

Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilû Fâ'ilün
– – + / – + – + / + – – + / – + –

1 Ser-nâme-i mahabbeti cânâna yazmışam
Hasret risâlesin varak-ı câna yazmışam
2 Nâlişlerini derd ile bî çâre bülbülün
Bâd-ı sabâ eliyle gülistâna yazmışam
3 Zülfün hikâyetini gönülde misâl idüp
Gam kıssasını levh-i perîşâna yazmışam
4 Resm itmişem gözümde hayâlüni gûyiyâ
Nakş-ı nigârı sâgar-ı mercâna yazmışam
5 Tâb-ı ruhunla sûzımı yazarken Ahmed'ün
Şevkınden odlara düşüben yana yazmışam

(9)

1. Aşk mektubunun başına sevgilinin adını koymuş; bu başlığın altındaki özleyiş risalesini yani mektubunu ise canımın yapraklarına yazmışım. (Sername, mektubun başı demektir "Sevgiliye yazmışım" demekten maksat "sevgilinin adını koydum, ona hitap ettim" demektir. Durumun böyle oluşu ikinci mısradan anlaşılmaktadır. Birinci yazmak fiili "hitap etmek", ikincisi "yazmak" anlamındadır.

2. Zavallı bülbülün derd ile inleyişlerini sabâ rüzgârı eliyle gül bahçesine yazmışım. (Bülbülün güle karşı olan inlemeleri yüzünden göğsünden ateş gibi feryatlar çıkıyor. Şair de derdinden ne yaptığını bilmeyerek bülbülün feryatlarını sabâ rüzgârına verip gül bahçesine gönderiyor ve bu ateşli feryatlar, ateş renkli güller halinde açıyor. Güllerdeki kırmızı rengin, bülbülün feryatlarından meydana geldiğini düşündüren bu mısrada hüsn-i ta'lîl sanatı vardır. Şair kelimeleri renk ve çizgiler gibi kullanarak şiir sanatı ile nesir sanatını bir araya getiriyor. Bu beyitteki yazmışım fiili "göndermişim" manasına da gelmektedir. Beyitte şairin kendisine de işaret vardır. Yani o, kendini bülbüle benzeterek iniltilerini sabâ rüzgârına verip gül bahçesine yani sevgilisinin bulunduğu yere yolluyor. Sabâ, bahar mevsiminde doğudan esen tatlı ve lâtif rüzgârdır.)

3. Ey sevgili! Uzun saçların hikâyesini gönlüme örnek edilmiş; gam kıssasını perişan bir levha üzerine yazmışım. (Dikkat edilirse uzun saçla hikâye arasında yakınlıklar vardır. Yani saç gibi, saçlara duyulan sevginin hikâyesi de uzundur. Bu gönül hikâyesi olduğu için "gönlüme örnek edinmişim" deniyor. İkinci mısra birincinin âdeta başka türlü ifadesi gibidir. Şair bu defa uzun saçlardan uzak olma neticesinde duyulan gam hikâyesini, perişan hale gelen bir levha yazıyor. Bu levha üstteki gönül yerinde kullanılmıştır. Saçların hikâyesine karşılık altta gam kıssası yer almıştır. Sanatkârın perişanlığına sebep sevgilinin dağınık saçlarıdır.)

4. Ey resim gibi olan sevgili! Hayalini gözlerime öylesine resmetmişim ki zannedersin âdeta sevgilinin resmini mercan kadehler üzerine çizmişim. (Nigâr, resim manasına olmakla birlikte sevgili yerindedir. Gözün ağlamaktan kırmızı olması, mercan kadehe; sevgilinin hayali de kadehin üstündeki nakış ve süse benzetiliyor.)

5. Ey Sevgili! Ahmed'in iç ateşini, iç yanışlarını senin yanağının ışığı, parlaklığı ile yazayım derken "senin içime saldığın" ışıkla ateşlere düşüp az kalsın yanacaktım. (Beyitteki şevk kelimesinin Arapçadaki manası şiddetli arzu, Türkçe'deki karşılığı ise alev ve ışık'tır. "Şevkinden sözünün altında "hasret" anlamı da gizlidir. Gazel her beyti ile sanatlı bir şekilde yazılmıştır.

(10)

Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün

– – + – / – – + – / – – + – / – – + –

1 Eyyâm-ı mâh-ı'iddür *ebrû-nümâ ol ey sanem*
Hengâm-ı bûy-i ûddur gîsû-güşâ ol ey sanem
2 Ko müdde'îler sohbetin gel ehl-i diller bezmine
Gel sen kenâr-ı hârdan bir dem cüdâ ol ey sanem
3 Yüzün nehârından gider hattın gubârın ey kamer
Mahv eyle ol leyl âyetin rûşen-likâ ol ey sanem
4 Şem'i cihân-efrûzsın lâ'lîn külâh ol dôstum
Hôrşîd-i âlem-tâbsın zerrîn kabâ ol ey sanem
5 Göster cemâlün Kâ'besin kim görsün **Ahmed** kıblesin
Hem kıblesin 'uşşâka hem kıble nümâ ol ey sanem

(10)

1. Ey tapılası güzel! Bayram ayı günleridir, kaşlarını göster. Ödağacının kokusunun zamanıdır, örülü saçlarını çözüp sal (Bayram, ayın görünmesiyle ilan edilirdi. Şair "bayram ayı geldi, benim bayramım da senin kaşlarının görünmesidir. Ödağacı yakılması zamanıdır, gel sen de saçlarını aç" diyor. Beyitten bayramda ödağacı yakıldığını da öğreniyoruz. Beyitte zengin bir tenasüp sanatı vardır.)

2. O iddiacıların sohbetini bırak da gönül sahibi olanların meclisine gel. Ey tapılası güzel! Dikenlerin kucağından bir dem, bir an ayrıl da gel. (Burada iddiacılardan maksad, muhabbet yani sevgi ve aşk davacılarıdır. Gönül ehli, gönül dilinden anlayan zarif ve hakiki âşık anlamınadır.)

3. Ey ay yüzlü güzel! Gündüz gibi olan yanağında ayva tüylerinin tozunu gider, o gece alâmetini ortadan kaldır da parlak yüzlü ol. (Parlaklık dolayısıyla yanak gündüze, bu parlaklığa mani olduğu için ayva tüyleri de toza benzetilmiştir. Leyl, Kur'an'ın 92. suresinin adıdır. Burada hem sure adı, hem de gece anlamında tevriyeli olarak kullanılmıştır. Kasdedilen anlam gecedir. Şair, yüz ve nehâra karşı rûşenlikâ'yı; hat ve gubâr kelimelerine karşı da leyl kelimesini kullanmışsa da tertip itibariyle sıraları da uygun olmadığı için leff-ü neşr sanatı gayr-ı müretteb'tir).

4. Dostum! Sen cihanı aydınlatan mum gibisin, onun için başına kırmızı bir külah koy. Alemi aydınlatan güneşsin, bu yüzden altın sırmalı elbise giyin. (Sevgili, mum gibi düşünülünce başına giyeceği külahı da mumun alevi gibi kırmızı olacaktır. Güneş gibi parlak olunca da ona ancak altın sırmalı elbise yakışır. Şem, efrûz, la'l ve hurşîd, tâb, zerrîn kelimeleriyle tenasüp sanatı yapılmıştır.

5. Ey sevgili! Yüz güzelliğinin Kâbe'sini göster de Ahmed kıblesini görsün. Sen âşıkların kıblesisin onlara "Ka'be cihetini gösteren" bir kıbla-nümâ ol. (Şair, sevgilinin yüzünü secde için dönülecek bir yer olan Ka'be gibi görüyor. Kıble nümâ, gemilerde yön tayin etmek için kullanılan pusulanın küçüğüdür. Eskiden Müslümanlar seyahat esnasında kıble tarafını bulmak için yanlarında taşırlardı. "Ahmed kıblesini görsün"den maksad, Ahmed yalvarmak, dua etmek istiyor demektir. Beyitte tenasüp sanatı yapılmıştır.

(11)

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

– + – – / – + – – / – + – – / – + –

1 Çin-i zülfün miske benzetdüm hatâsın bilmedüm
Gey perîşân söyledüm bu yüz karasın bilmedüm
2 Ben kara toprağ idüm cân virdi bûyundan sabâ
Hey ne cân-perver kıyâmet dil-rübâsın bilmedüm
3 Kad kıyâmet gamze âfet zülf fitne hat belâ
Ah kim ben hüsnünün bunca belâsın bilmedüm

(11)

1. Ey sevgili! Uzun saçlarının kıvrımlarını miske benzettim. Bunun yanlış olduğunu bilmedim; çok perişan, karışık bir söz söyledim; bunun bir yüz karası olacağını bilmedim, düşünmedim. (Saçın miske benzetilmesi, rengi ve kokusu yüzündendir. Farçsa kıvrım ve büklüm anlamına gelen Çin ve Arapça yanlış demek olan hatâ kelimeleri, saçın miskle olan münasebeti dolayısıyla sanatlı bir şekilde kullanılmıştır. Şöyle ki; misk, Çin'in kuzey kısmında bulunan hata ülkesindeki misk keçilerinin göbeğinden sarkan güzel kokulu, siyah bir maddedir. Şair ikinci mısrada da kelime oyunları yapıyor. Perişan kelimesi zülf, yüz karası da hatâ dolayısıyla zikredilmiştir. Yani saçın bir vasfı da perişan "dağınık" oluşudur. Bunun gibi hatâ utanılacak bir şeydir; yüz karası hem bu sebepten hem de saçın siyahlığı yüzünden kullanılmıştır. Bundan başka yüz karası ifadesi, yüzün iki tarafından aşağıya doğru sarkan siyah saçları da hatırlatır. Tedâî yani çağrışım, klâsik edebiyatımızda zihni, çeşitli noktalara çekip götürme yanında söz oyunlarına da imkân hazırlar. Beyit bunun güzel bir örneğidir. Şair, bu kadar değişik çağrışımlar ve kelime oyunları arasında şöyle diyor: Ey sevgili! Saçlarının kıvrımlarını miske benzettim; ama hatâ yapmışım: bunu bilmedim; ne kadar karışık söz söylemişim; bu anlaşılmaz sözlerimin yüz karası olduğunu bilememişim. Yani sevgilimin saçlarının rengi ve kokusu miskten üstündür demek istiyor. Beyitte tenasüp sanatı yapılmıştır.)

2. Ben bir kara topraktım; sabah rüzgârı senin kokunla bana can verdi. Ne kadar ruh besleyici, gönül açıcı "hayır işleyen" bir afet ve gönül kapıcı bir güzelmişsin bilmedim. (Sabâ baharda, sabah vakti doğrudan esen hafif ve tatlı rüzgâr olup tabiatın canlanmasına sebep olması cihetiyle hayat verici telâkki edilir. Hatta bu yüzden ölüleri dirilten Hz. İsa'nın nefesine benzetilir. "Can verdi" sözü bu çağrışımın tesiriyle söylenmiştir. Şair, bedeninin kara topraktan yaratıldığını söylemekle ilk peygamber Adem'in topraktan yaratılmasına da telmihte bulunuyor. İkinci mısrada can-perver, kıyâmet ve dilrubâ sevgilinin vasıflarıdır. Kıyâmet, dünyanın sonu, büyük sıkıntı ve bela manalarına gelmekteyse de burada güzellik bakımından fevkalade üstün olan sevgili kastedildiğinden bu kelimeyi afet sözüyle ifade etmeyi uygun bulduk. Afet, çok güzel insan demektir.)

3. Ey sevgili! Boyun kıyamet, süzgün bakışın âfet, uzun saçların fitne, ayva tüylerin belâ, âh! "ne yazık" güzelliğinin bu kadar çok belası olduğunu bilip anlayamadım. (Şâir, sevgilinin boy, süzgün bakış, saç ve ayva tüylerinin özelliklerini söylüyor. Boyun kıyâmetebenzetilişi Arapça kâmet "boy", kıyâm "ayağa kalkma" ve kıyamet "ölülerin mahşerde dirildikleri zaman" kelimelerinin aynı köke dayanmaları yüzündendir. Kıyâmet, normal günlerin dışında bir gün olduğu cihetle boy da uzunluğu bakımından da kıyâmete benzetiliyor. Ayrıca kıyâmet, âfet ve fitne sözlerinin büyük felaket ve belâ manasını taşıdığı da gözden uzak tutulmamalıdır.)

4 Dün tabîbe derd-i dilden bir devâ sordum didi
Gamı yimeden özge bu derdün devâsın bilmedüm
5 Cânuma bir merhabâ sundı ezelde çeşm-i yâr
Şöyle mest oldum ki gayrun merhabâsın bilmedüm
6 Kadd-i dil-dârun hevâ-dârı değülse zülf-i yâr
Her kademde niçün öper hâk-i pâsın bilmedüm
7 Kasdı hâk itmek değülse ömrinü âşıkların
Ayağa niçün salar zülf-i dü-tâsın bilmedüm
8 Ben kemân-ı vaslını çekmek dilerdüm dil-berün
Hecr hükm-endâz imiş tîr-i kazâsın bilmedüm

4. Dün hekime yani doktora gönül derdinin çaresini sordum; gam yemekten başka bu derdin ilacını bilmiyorum diye cevap verdi. (Gönül derdine, yine derdin ve gamın çare olması klâsik edebiyatımızda âşık yönünden çok önemlidir. Gam çekmeyince âşığın kıymeti artmaz. Zira gam ve dert âşığın dostudur. Âşık için gamdan uzak olmak, sevgiliden uzak olmaktır. Gam, sevgiliyi hatırlatmaya sebep olduğu için istenmekte ve dolayısıyla deva ya ilaç sayılmaktadır. Beyitte tezat ve tenasüb sanatları mevcuttur.)

5. Sevgilinin gözü ezelde canıma bir merhaba sundu, bana merhaba diyerek selam verdi; ben de onun şevkiyle, neşesiyle öyle sarhoş oldum ki artık bundan sonra başkasının merhabasını selamını bilemedim. (Ezel, öncesi olmayan, evveli bilinmeyen zaman demektir. Beyit hem dünyevî, hem tasavvufî bakımdan açıklanmaya müsaittir. Âşık, sevgilisini ilk gördüğü gün, gözlerinin tesiri altında kalmış yani büyülenmiş olduğu için artık hiç kimseyi tanımaz haldedir. Tasavvufî tevcihe gelince: Burada yâr "sevgili" Tanrı'dır. Ona karşı gönlünde büyük bir aşk besleyen sûfî, onu gönlünde bulup fenâfillâh'a erince yani Tanrı'da bâkî olunca dünya âlâyişine önem vermez olur. Artık dünya onun gözünde gayr'dan yani mâsivâ'dan başka bir şey değildir. Mâsivâ, Allah'tan başka varlıklar, dünya ile ilgili şeyler demektir. Kısaca beyitte sevgilinin gözü vahdet'e "Tanrı birliği", gayr de mâsivâya ve kesret'e yani çokluğa delalet etmektedir.)

6. Sevgilinin uzun saçları gönül alan boyunun aşığı değilse her adımda niçin onun ayağının toprağını öpüyor? Bunun sebebini anlayamadım. (Sevgilinin uzun saçları gene sevgilinin boyuna âşık olduğu için gûya onun ayağının toprağını öpüyormuş gibi düşünülüyor. Zülf, topuklara kadar uzanan saç demektir. Bu yüzden saçların yere kadar uzun olması, boya âşık oluşu şeklinde tefsir ediliyor. Bu güzel sebep dolayısıyla hüsn-i ta'lil sanatı yapılmıştır. Beyitte uzunluk ve güzellik ifade eden iki unsur birbiriyle karşılaştırılıyor. Şair olumsuz bir fiil kullanıyorsa da olumlu bir mana kastediyor.)

7. Sevgilininin maksadı âşıkların ömrünü hâk ile yeksân etmek değilse iki kat halinde örülü uzun saçlarını "açıp da" niçin ayaklarına kadar salıveriyor, bilmiyorum. (Ömür, hayat manasınadır. Uzunluğu bakımından saç ömre benzetilmiştir. Âşığın ömrü ve gönlü, sevgilinin saçlarının ucuna asılmış olduğu imajından hareket eden şair, zülfün, ucundaki ömrün toprakla aynı seviyede olduğunu yani yerlerde süründüğünü söylüyor. Hâk ile yeksân etmek toprakla aynı seviyede tutmak ise de burada mecâzen perişan etmek, yok etmek demektir. Kısaca ömrünü sevgiliye hasreden âşığın yerlerde sürüneceği ifade ediliyor. Sevgilinin, saçlarını çözüp ayaklarına doğru salması, âşıkların ömrünü telef etmesine sebep gösterildiği için beyitte hüsn-i ta'lil sanatı vardır.)

8. Ben, gönüller, kapan sevgilinin kavuşma yayını çekmeği diliyorum; meğer "kaderin" hükmü ayrılıkmış da ben o kaza okunun "geleceğini" düşünememişim. (Yay,kavuşmaya benzetilmiştir. Yayı çekmek demek iki ucunu birbirine yaklaştırmak demektir. Bu durum, sevgiliye kavuşmaya benzetiliyor. Fakat Divan edebiyatında vuslat yani kavuşma daima ayrılıkla, hicranla sona ermektedir. Beytin ikinci mısraı bu görüşü sanatlı bir şekilde anlatıyor ve sevgilinin kaza okunun hicri yani ayrılığı ortaya atmaya karar verdiğini söylüyor. Kaza, olacağı ezelde tanrı tarafından takdir olunan, kararlaştırılan şeylerin vukû bulması, meydana gelmesidir. Beyitte manaca birbiriyle münasip kelimelerin bir arada bulunmaları sebebiyle tenasüp sanatı vardır.)

9 Sidreye benzettügüm 'ayb itme cânâ kaddüni
K'anı benzetmekde bundan müntehâsın bilmedüm
10 Çün cihândan yiğ bilür ma'şûk sırrın 'âşıkun
Pes neden dinler rakîbün iftirâsın bilmedüm
11 Ḥâk-i pâyun açdı dil çeşmim ki gördüm hüsnüni
Nice cevherdendür anun tûtiyâsın bilmedüm
12 Çün tabib-la'lünne 'anber satar hindû benün
Yâ neden bekler lebün dâru'ş-şifâsın bilmedüm

9. Ey can gibi aziz sevgili! Boyunu Sidre'ye benzetmemi ayıplama; zira onu "boyunu" benzetme hususunda bundan daha yükseğinin bulunduğunu bilmiyorum. (Sidre, lûgat anlamı bakımından Arabistan kiraz ağacı demektir. Kur'an'ın Necm sûresinin 14 ve 16. ayetlerinde geçen bu kelimeyi müfessirler Arş'ın sağ yanındaki ilahî ağaç olarak tefsir ederler. Hadiste, Sidre'nin altıncı kat gökte olduğu, yeryüzünden göklere çıkanların ancak bu ağacın bulunduğu yere kadar çıkabildiği ve Hz. Peygamber'in Cebrâil'i burada gördüğü bildirilmiştir. Bu kelime genellikle müntehâ kelimesiyle birlikte yani Sidretü'l müntehâ şeklinde geçer ki manası son uçtaki kiraz ağacı demektir. Nitekim müntehâ kelimesi ikinci mısrada zikredilmektedir. Sidre, ulaşılabilecek en yüksek bir yerde olması cihetiyle edebiyatta sevgilinin boyu yükseklik ve uzunluk bakımından ona benzetilmektedir. Müntehâ, varılabilecek en uzak yer, son, uç anlamına olup, şair, sevgilinin boyunu yer ile Sidre'nin bulunduğu nokta arasındaki mesafeye yani uzunluğa benzettiğini söylerken mübâlağa sanatında çok ileriye gidiyor. Buna mübâlağanın gulüv "haddi aşma" kısmı denir. Beyitte, eğer Sidre'den daha ileriye gidilebilecek bir yer olsaydı sanatkârın sevgilinin boyunu oraya benzetmekten geri kalmayacağı sezilmektedir. Şiirde ayrıca tenasüp sanatına da yer verilmiştir.)

10. Sevgili, âşığın sırrını herkesten daha iyi bildiği halde rakibin iftirasını niçin dinliyor anlayamadım. (Rakib, daha önce de geçtiği gibi âşığın, sevgilisine ulaşmasına mani olan kişi olup sevgiliyle beraber bulunur ve âşığı sevgiliye şikayet eder; kötü şeyler söyler. Şairin, rakibin iftirasından sızlanması bu yüzdendir.)

11. Ey sevgili! Ayağının bastığı toprak, gönlümün gözünü açtı da güzelliğini gördüm, ama ayağının toprağı "hâk-i pâ" olan tûtiyâ'nın cevheri nedendir onu anlayamadım. (Divan edebiyatında sevgilinin ayağının bastığı toprak, âşık için göze çekilen sürme hükmündedir. İkinci mısrada bu toprağın tûtiyâ olduğu belirtiliyor. Tûtiyâ göze parlaklık ve kuvvet vermek için sürülen ve gözü kuvvetlendiren taşın adıdır. Beyitte âdeta onun ne işe yaradığı anlatılmaktadır. Şairin, göze görme kuvveti veren tûtiyâ'nın cevherinin "hâk-i pâ" olduğunu bilmesine rağmen bilmediğini söylemesi tecâhül-i ârif sanatına güzel bir misaldir. Hakikatte tûtiyâ'nın cevheri, sevgilinin bastığı topraktır. Tûtiyâ nasıl göze sürüldüğünde ona kuvvet verirse sevgilinin bastığı toprak da göz için aynı kıymeti haizdir. Toprağın tûtiyâ'ya benzetilmesi bu maddenin nâdir, pahalı ve kıymetli olması dolayısıyladır.)

12. Hindli "gibi siyah olan" benin, lâ'le benzeyen dudağının tabibine anber satıyor yani sunuyor; "bunu anladım da" o dudak hastahanesini niçin beklediğini anlayamadım. (Rengi itibariyle Hindli'ye benzetilen benin, âşığa hayat veren su, ilaç ve doktor gibi telâkki edilen dudağın yanında bulunduğu anlaşılıyor. Bu yüzden buradan dudağın doktora benzetildiğini görüyoruz. Ben, dudağın yanında olması hasebiyle gûya, tabibe benzetilen dudağa anber satan Hindli gibi düşünülmüştür. Benin anbere teşbihi, siyahlığı cihetiyledir. İkinci mısrada ise fikir başka şekilde anlatılıyor. Bu defa dudak, âşığa şifa veren hastahaneye benzetiliyor ve benin, dudağın yanında oluşu, dudağı bekleyişi şeklinde tasavvur ediliyor. Şair, bu bekleyişin sebebini bilmediğini söylemekle bir evvelki beyitte olduğu gibi tecâhül-i ârif sanatı yapıyor. Hakikatte benin dudağın yanında olması orada yaratıldığı içindir.)

13 İçi yanduğından ağlar şem'-i meclis hâlüme
Yâr oda ne niçün yakar ben mübtelâsın bilmedüm
14 Bana dil-berden inâyet istemen ey dostlar
Sanmasun düşman beni kadr-i cefâsın bilmedüm
15 Nâmeye nâmın yazarken gitdi aklum ah kim
Nice yazdum ruk'a-i medhüsenâsın bilmedüm
16 Kaçdı **Ahmed** hışm-ı çeşmünden velî bir kimseye
Sâye-i zülfünden özge ilticâsın bilmedüm

13. Meclisteki mumun içi yandığı için halime ağlıyor. Sevgili benim gibi bir düşkününü niçin ayrılık ateşine yakıyor bilmiyorum. Mumun içinin yanmasından maksat, fitilin yanmasıdır; ağlaması da mumun erirken gözyaşını andıran bir şekilde aşağı doğru akmasıdır. Şairin hali, mumun içinin yanmasına sebep gösterildiği için hüsn-i tâlil sanatı yapılmıştır. Sanatkâr, mumun bile kendisine ağladığı halde sevgilisinin niçin kendisini anlamadığını ve ayrılık ateşinde yaktığını soruyor.)

14. Ey dostlar! Bana sevgiliden herhangi bir yardım ve iyilik istemeyin ki düşman onun cefasının kadrini bilmediğim zannetmesin! (Fuzûli'yi andıran bu söyleyişle şair, sevgilinin cefâsını bir meziyyet gibi düşünüyor, şeref sayıyor. Tezat gibi görünen bu düşünce, divan şairi için tabiîdir. Çünkü çekilen cefa daima sevgiliyi hatırlamaya vesiledir.

15. "Yolladığım" mektuba sevgilinin adını yazarken aklım "başımdan" gitti; âh! kimbilir kâğıda medhini, senâsını nasıl yazdım, onu nasıl övdüm bilmiyorum. (Sevgilinin ismini hatırlamanın bile şairin aklını başından aldığı ifade ediliyor.)

16. Ey sevgili! Ahmed, senin gözünün hiddetinden kaçtı, ama o uzun saçlarının gölgesinden başka bir kimseye sığındığını bilmiyorum. (Gözün hiddetiyle fitneci, ok atıcı, kan dökücülüğü kastedilirken, zülf ile de lûtfu anlatılmak isteniyor. Sâye kelimesi, yardım ve lûtuf anlamında "sayenizde" şeklinde bugün de kullanılıyor. Şair, sevgilinin saçının gölgesini kurtarıcı, koruyucu bir yer gibi gösterirken zımmen âşığın tuzağa düştüğünü de ifade ediyor sanıyoruz. Zira saç aynı zamanda tuzak, belâ, bağ gibi hususiyetlere de sahiptir.)

(12)

Mefa'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün

+ — + — / + + — — / + — + — / + + —

1 Cemâli nakşını gördüm nigâra benzetdüm
Cefâların göricek rüzigâra benzetdüm
2 Şeb evveliydi ki ol mâh geldi revzenüme
Münevver itdi cihânı nehâra benzetdüm
3 Kabâ-yi hüsn-i bihâ yaraşaldan ol güneşe
Libâsını kamerün müste'âra benzetdüm
4 Yaşum gül-âbı müjem şânesiyle gözlerümi
Arûs-ı hüsnüne âyine-dâra benzetdüm
5 Ne hûrsın ki yüzün cennetinde ruhlarunı
Bir ay içinde iki nev-bahâra benzetdüm
6 Nigâr kaşları baş çatmış ey dil aç gözüni
Bi'aynihi ikisin râz-dâra benzetdüm
7 Gözümi gül yüzün ebr-i bahâra döndüreli
Yaşumla yiryüzini lâle-zâra benzetdüm

(12)

1. Cisminin, suretinin güzelliğini gördüm, bir resme benzettim; cefâlarını görünce de zamana benzettim. (Sevgili zamana benzetiliyor. Bunun sebebi cevr ve cefâ yönündendir. Zamanın bir süre ifade etmesi, cefânın âşık tarafından uzun zaman yaşanmasına vesile olur. Bu yüzden de cefâ gibi makbul sayılır. Nigar'ın bir manası da resim "gibi güzel" ve ünlü Çin nakkaşı Mâni'nin yaptığı resim ve nakış demektir. Beyitte mâni'ye telmih olduğu gibi cemâl,nakş ve nigâr kelimeleriyle de tenasüb sanatı yapılmıştır.

2. Gece ibtidasıydı ki o ay yüzlü güzel pencereme gelip dünyayı aydınlatınca ben onu gündüze benzettim. (Âşığın gecesi, sevgilinin gelişiyle gündüze dönmüştür. Beyitte gece, gündüz tezadı vardır.)

3. O güneş gibi parlak olan güzele, güzelilk elbisesi yaraşıtlahdan beri ayınki eğreti, takma bir elbiseye benzettim. (Sevgilinin güzelliğini güneşle bir tutan şair mübâlağa sanatıyla ayı hiçe sayıyor, elbise ile güneşin ve ayın parlaklığı anlatılmak istenmiştir.)

4. Gözyaşlarımın gülsuyu ve kirpiklerimin tarağı ile gözlerimi, senin güzelliğinin gelinine ayna tutan kişiye benzettim. (Gözyaşları gülsuyuna, kirpikler tarağa benzetiliyor. Ayna tutandan maksat gelini süsleyen ve meşşâta denilen kadındır. Meşşâta, gelini süslerken gülsuyu serper ve saçlarını tarar, ona şekil verir. Şair de, kendini buna benzeterek güya gözyaşlarını gülsuyu; kirpiklerini tarak telâkki ederek sevgilisini hatırladığını, onun için gözyaşı döktüğünü belirtiyor.)

5. Ey sevgili! Sen nasıl bir hurisin ki cennet gibi güzel olan yüzündeki yanaklarını bir ay içinde iki bahar mevsimine benzettim.

6. O resim gibi güzel olan sevgilinin kaşları çatılmış; birbirine yaklaşmış; ey gönül! Gözünü aç, bu durumda onların ikisini tıpkı bir sırra vakıf olan kimselere benzettim. (Kaşların birbirine yakın olması bir sırra vakıf olmaları şeklinde anlaşılmaktadır.)

7. Ey sevgili!Güle benzeyen yüzün, gözlerimi bahar bulutuna döndüreli, gözyaşlarımla yeryüzünü lale tarlasına benzettim.

(Birinci mısrada sevgilinin güle benzetilen yüzünün hasretiyle âşığın gözlerinde bahar bulutu beliriyor, sonra bu bulut baharda yağan yağmurlar gibi, yaşlara inkılâb ediyor. Akan göz yaşları kanlı olduğu için onları yerde birikimi lâle tarlası gibi tasavvur ediliyor. Şairin imajı tamamen realiteye dayanıyor. Baharda havalar yağmurludur; lâleler o zaman açarlar. Yalnız şu var ki şair, gördüğü tabiat manzaralarını kendi anlayışına göre değerlendiriyor. Benzetmek fiili burada çevirdi, döndürdü şeklinde de düşünülebilir.)

8 Öğ **Ahmed** öğ ruh-u zülfin k'anunla defterünün
Varaklarını gül-i müşg-bara benzetdüm
9 Berât-ı hüsni beyâzında kaşı halkaların
Nişân-ı Pâdişeh-i kâm-gâra benzetdüm

8. Ey Ahmed! Sevgilinin o yanakla saçını medh et ki onlarla senin şiir defterinin yani divanının yapraklarını misk yağdıran güle benzettim. (Beyitte ruh "yanak" ile gül, zülf ile müş-bâr "misk yağdıran" sözleri karşılıklı, birbiriyle alâkalı olarak kullanılmıştır. Yani şair şöyle diyor: Sen o sevgilinin yanağını ve saçını översen, divanının yapraklarında yanağa mukabil gül, saça karşılık olarak da misk ile karşılaşırsın, onların kokularını duyarsın. Böyle söylenmekle beyitte leff ü neşr-i müretteb sanatı yapılmıştır.)

9. Sevgilinin güzellik beratının beyazındaki kaşlarının halkalarını, isteğine kavuşmuş padişahın nişanına benzettim. (Güzellik beratı, sevgilinin yüzü, beyazı da alınırdı. Kaşlar da halkaları ve kıvrıklığı cihetiyle tuğraya benzetilmiştir. Berat, bir kişiye tevcih edilen resmi vazifeyi havi belgesidir. Berat, ferman, menşur gibi belgelerde söze kâğıdın biraz alt kısmından başlanır yani ilk satır ile kağıdın üst kenarı arasında oldukça bol bir saha kalır. Şairin, beyaz dediği kısım burasıdır. Beyaz sözü de bu cins vesikaların beyaz kâğıda yazılmasından ileridir. İşte berat metnini kendisi yüz, tuğranın bulunduğu saha da alın telâkki ediliyor. Tuğra da bu alında kaş gibi düşünülmektedir. Tuğranın sol tarafında bulunan iki kavse yani halkaya beyze denir ki şairler bunları benzerlik dolayısıyla kaşa veya kıvrımına teşbih ederler. Nişan kelimesi berat anlamına gelmektedir. Nişan denmesinin sebebi padişahın imzasının nişanı yani alâmeti olmasındandır. Beyitte berat, nişan, padişah ve hüsn, beyaz, kaş, halka kelimeleriyle tenasüp sanatı yapılmıştır.)

(13)

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

— + — — / — + — — / — + — — / — + —

1 'Işk tasın çınıadan âh ü figanumdur benüm
Söylenen dillerde şimdi dâsitânumdur benüm
2 Ben nice şerh eyleyem dil derdini dil-dâra kim
Şem gibi tutuşan evvel zebânumdur benüm
3 Subha deh tâk-ı zebercedde yanan kındîlde
Zâhir olan şu'le-i sûz-ı nihânumdur benüm
4 Bir per-i-peyker hayalin her gice teshîr içün
Ülker indüren dü çeşm i dür-fişânumdur benüm
5 Hâr sanman Kâ'be-i kûyı mugaylânın kim ol
Yâ gül-i ter yâ semen yâ ergavânumdur benüm
6 Nergisün sihriyle bir baran yağar yüzümde kim
Lâle vü nesrin biter bu za'ferânumdur benüm
7 Cân-ı **Ahmed**'den yaratmış cismüri can-aferîn
Ol bu manîden dimişdür sana cânumdur benüm

(13)

1. Aşk tasını çınlatan benim ağlayıp, inleyişimdir. Şimdi dillerde söylenen de "gene" benim hikâyemdir.

2. Gönlümü almış olan o sevgiye gönül derdini nasıl açıklayayım ki mum gibi tutuşup yanan önce dilimdir. (Şair, kendini bir mum gibi tasavvur ederek "mumda nasıl önce dil denen fitil kısım yanarsa benim de dilim yandığı için derdimi anlatamıyorum, veya sevgiliden dilim yandı, gönlümün derdini ağzıma nasıl alayım" demek istiyor.)

3. Sabahlara kadar şu zeberced kubbede yanan kandilde görünen şey benim gizli yanışımın alevleridir. (Zeberced, açık yeşil renkli ve kıymetli bir taş olup gök manasına kullanılmıştır. Tâk, kemer kubbe demektir.)

4. Peri yüzlü bir güzelin hayalini ele geçirmek için, ülker "yıldızları gibi gözyaşları" döken, benim o inciler saçan iki gözümdür. (Pervin veya Süreyya da denen Ülker, yedi yıldızdan meydana gelmiş bir yıldız kümesidir. Edebiyatta gerdanlığa ve inci dizisine benzetilir. Ülker indirmek, gözyaşı dökmekten kinayedir.)

5. Sevgilinin Ka'be gibi olan sokağındaki mugaylanları diken sanmayın; onlar benim ya taze gülüm, ya yaseminim ya da ergavanımdır. (Mugaylan, deve dikeni demektir.) Sevgilinin sokağına verilen önem oranın Ka'be'ye, dikenlerinin de çiçeklere benzetilmesiyle anlatılıyor. Beyitte diken ve çiçeklerle tezat gösteriliyor.

6. O sevgilinin nergise "benzeyen gözlerinin" sihriyle yüzüme bir yağmur yağıyor "bu yağmurun feyziyle" lâle ve nesrin çiçekleri bitiyor; işte bunlar yüzümde benim safranımdır. (Yüzüme yağmur yağıyor ifadesi gözyaşlarından kinayedir. Burada sevgilinin gözünün kan dökücü vasfı anlatılıyor. Bu kan dökücü olan göz, âşığın gözlerinden kanlı yaşların akmasına sebep oluyor. Bu yaşlar renk itibariyle lâle ve nesrin gibi kırmızı çiçekler şeklinde tasavvur ediliyor. Bunlar yüzün üstünde bulunduğu için âşık "bunlar, benim safranım gibi görürüm" demek istiyor.

7. Can yaratan "Allah" senin cismini, varlığını Ahmed'in canından yaratmıştır. Şairin, sana benim canımdır demesi bu yüzdendir.

(14)

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

+ + – – / + + – – / + + – – / + + –

1 Senemâ sanma ki senden usanam gelmez isen
Şem'veş bezm-i hayâlünde yanam gelmez isen
2 Bir iki gün bu gönül hastasın eğlemek içün
Künc-i hasretde gamun yâr idinem gelmez isen
3 Nice sevdâda kalem gibi kalam zülfün içün
Yüzüm üzre gözü yaşlu sürünen gelmez isen
4 Korkum oldur ki gamundan yakamı çak ideyin
Nâr-ı hasretle diyârını yakam gelmez isen
5 Bu gönül murgına uyup usadum gam kafesin
Uçam uş cennet-i kûyunda konam gelmez isen
6 Dil-i **Ahmed** gibi gam sengi ile mecrûh olayın
Yâd-ı lâ'lünle kızıl kana yunam gelmez isen

(14)

1. Ey tapılası güzel! Gelmezsen senden usanacağımı sanma. Eğer gelmezsen hayalinin meclisinde mum gibi yanacağım.

2. Eğer gelmeyecek olursan hasret köşesinde gamını sevgili yerine koyup bu gönül hastasını oyalayayım "oyalayacağım".

3. Eğer gelmezsen uzun saçların için nice sevdalar çekip kalem gibi gözlü yaşlı olarak yüz üstü sürüneceğim. (Kalemin yüzünün yani ucunun yazı yazmak için kâğıt üzerinde durması, yerde sürünmek gibi düşünülmüştür. Gözyaşından maksat da yazdığı yazılardır. Kalemin kendisi de âşık yerinde kullanılmıştır. Sevda, çok siyah anlamındadır. Saçın rengi de siyah olduğu için burada kalem ile birlikte kelime oyunu yapılmıştır. Kalem ve kalam arasında da cinas sanatı vardır.)

4. Korkum odur ki gamından dolayı yakamı yırtacağım. Gelmezsen hasret ateşiyle oturduğun yeri yakıp ateşlere vereceğim.

5. Bu gönül kuşuna uyup gam kafesini kırdım; eğer gelmezsen uçacak ve cennet gibi olan mahallene gelip konacağım.

6. Eğer gelmezsen, Ahmed'in kalbi gibi gam taşı ile yaralanacak ve dudağını hatırlayarak kızıl kanlara bulanacağım. (Kızıl kan sözü, dudağın kırmızılığı dolayısıyla kullanılmıştır. Dil ve gam ile seng, mecrûh ve lâl, kızıl kan arasında tenasüp sanatı vardır. Gazel, konu birliği cihetiyle, yekâheng adı verilen gazele güzel bir örnektir.)

(15)

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

— + — — / — + — — / — + — — / — + —

1 Ârızun arz it güle gülşende zîbâlanmasun
Serve göster kaddüni nâz ile ra'nâlanmasın
2 Ref'kıl cânâ cemâl-i dil-fürûzundan nikâb
Gün yüzün âyînesin görsün mücellâlanmasun
3 Kıl mukavves kaşların târf-ı külâhundan ayân
Gurre-i meh şekl-i ebrûsına garrâlanmasun
4 Zülfi zencîrinde dil dîvânedür şol dil-berün
Tolaşup bâd-ı sabâ zülfine şeydâlanmasun
5 Sür rakîbi revza-i kûyundan ey hûrî-likâ
Bâg-ı cennetdür anı kâfir temâşâlanmasun
6 Bülbül-i kudsî gibi medh ider Ahmed haddünî
Lâleler nâzüglenip güller muttarrâlanmasun

(15)

1. Ey sevgili! Yanağını güle arzet, göster de gül bahçesinde güzellik iddiasına kalkışmasın; boyunu da selviye göster ki "boyunun yüksekliği ile" nazlanmasın. (Sevgilinin yanağının gülden, boyunun da selvininkinden daha güzel ve daha yüksek olduğu anlatılıyor. Selvinin nazlı oluşu sağa-sola ağır ağır sallanmasından kinâyedir. Âriz ve arz arasında cinâs-ı nâkıs, âriz, gül gülşen ile serv, kad, naz arasında da tenasüp sanatı vardır.)

2. Ey can gibi aziz olan sevgili! O gönülleri tutuşturup yakan cemalinden peçeyi kaldır at; güneş, aynayı andıran, ayna gibi parlak olan yüzünü görsün de parlaklık davasında bulunmasın. (Cemâl yüz güzelliği demek olup parlaklık ve temizlik cihetiyle güneş ve aydan üstün tutuluyor. Bu beyitte de tenasüp sanatı vardır.)

3. Yay gibi olan kaşlarını serpuşunun, başlığının kenarından göster ki yeni ay, kaş şeklinde olmasıyla övünmesin. (Gurre, ayın ilk günü olduğu için gurre-i meh terkibini yeni ay şeklinde de çevirmeyi uygun bulduk.)

4. Gönül, o gönül alıcının uzun saçlarının zincirine bağlanmış bir divanedir, sabahleyin esen o latif rüzgâr, o saçlara dolaşıp da delilik etmesin. (Saçların zencire benzetilmesi uzunluğu ve örgülü oluşuyla alâkalıdır. Deliler zincire vurulduğu için şair tedâvi yoluyla divane kelimesini kullanıyor. Beyitte zülf, zincir ve divane kelimeleriyle tenasüp sanatı yapılmıştır.)

5. Ey hûri yüzlü güzel! Rakibi benim için bahçe gibi olan mahallenden sür, def et; orası cennet bahçesi hükmündedir; kafir seyretmesin. (Rakip, âşığın düşmanı olduğu için âşık tarafından katiyyen sevilmez; buyüzden ona bazan kafir sıfatı bile verilir. Kafir yani Allah'ın birliğini kabul etmeyen kişi, cennete giremeyeceği için şair, onun cennet gibi telakki edilen sevgilinin mahallesinden kovulmasını istiyor. Ravza, hûri, bağ ve cennet arasında tenasüp; kafir ile hûri arasında da tezat sanatı vardır.)

6. Ahmed, senin lâ'l'i andıran dudağını kudsî bülbül gibi medh eder. "Bunu görüp de" lâleler naziklik, güller de tazelik göstermeye kalkmasınlar. (Kudsî bülbülden maksat, gülü medh eden bülbül demektir. Sevgiliyi medh eden gazel, görüldüğü gibi onu başka unsurlarla mukayese ediyor. Şiirde sevgiliye genel bir bakış ve dolayısıyla konu birliği var denebilir. Bu yüzden şiir, yekâheng gazele güzel bir örnektir.)

(16)

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fa'ilatün
— + — — / — + — — / — + — — / — + —

1 Murg-ı cana tîr-i gamzenden perü bâl eyledün
Halka-i zülfün hayâlin ana halhâl eyledün
2 Bahr-ı ışkunda çeküp almağa gönlüm zevrakın
Dest-i cevrünle ham-ı zülfüni çengal eyledün
3 Yâ cemâlün cimidür zülfün k'anı zeyn itmeğe
İçine bir nokta kodun adını hâl eyledün
4 Âh kim hâlün gibi bahtum siyeh-hâl itmeğe
Hâke saldun zülfüni ömrümi pâ-mâl eyledün
5 Nâzdan bir nâme yazdun kim anun her harfini
Âşık-ı bî-çarene menşûr-ı ikbâl eyledün

(16)

1. Ey sevgili! Can kuşuna, yan bakışının oklarını kanat; uzun saçlarının halkasının hayalini de ayak bileziği yaptın. (Can, kuşa; gamze, oka; benzetilmiş. Şair, sevgiliye hitaben "Sen benim canıma bakışınla ok geçirdin, yaraladın, saçının büklümünü düşünmeyi de bana ayak bileziği yaptın: Yani saçının büklümü ile beni esir ettin" demek istiyor. Halka ve halhal kelimeleri sanatlı kullanılmıştır. Halhal, kadınların süs olarak ayaklarına bağladıkları bileziktir. Mürg, per ü bâl ve halka, zülf, halhal kelimeleriyle tenasüp sanatı yapılmıştır.)

2. Gönlümün kayığını aşkının denizinden çekip almak için, eziyet elinle saçının kıvrımını çengel yaptın, çengel gibi kullandın. (Aşk, denize: Gönül kayığa; cevr de ele benzetilmiş. Sevgili, kendine tutulmuş olan âşığın gönlünü almak istiyor ama bu defa onu saçının kıvrımıyla bağlıyor. Yani gönlünü almak isterken kendine âşık ediyor. Gönül almak, hem bilinen mana hem kurtarmak anlamındadır. Burada tevriyeli olarak kullanılmıştır. Diğer manası da âşık etmek demektir. Bahr ve zevrak ile ham, zülf ve çengal kelimelerinde mürâat-i nazîr sanatı vardır.

3. Ey sevgili! Yüzünün iki yanından sarkan uzun saçlarının büklümü "lûlesi" cemâlinin cim harfidir. Onu süslemek maksadıyla içine bir nokta koydun; o noktaya da ben adını verdin. (Cemal, yüz güzelliğidir. Şair, divan şiirinde sevgilinin yüzüne iki yandan dökülen saç buklelerinin, kıvrıklığı cihetiyle eski yazıdaki cim "yani ce harfi" harfine; benim de siyahlığı itibariyle noktaya benzetilmesinden istifade ederek kelime oyunları yapıyor.

Bu telâkiye göre saç lülesi, cemal kelimesinin cim'i "ce harfi" gibi tasavvur ediliyor, yani ona benzetiliyor. Cim'siz olan yani cim'siz yazılan cemâl kelimesi, nasıl eksik kalırsa veya cim, cemâl'i nasıl tamamlarsa, cim'e benzeyen saç lülesi de o şekilde cemal'i yani yüz güzelliğini tamamlar; onun güzelliğine güzellik katar. Bu saç lülesini süslemek için içine konan nokta da siyahlığı dolayısıyla siyah bir ben tasavvur ediliyor. Yani daha kısaca, yüzü çevreleyen saç lülesi ile içinde nokta gibi duran ben yüz güzelliğini arttırmaktadır. Yüz güzelliğinin bunlarsız eksik olacağı düşünülüyor. Şairin tahayyül ettiği manzara realiteye uygundur. Hakikaten de cim harfi gibi kıvrık olan saç lülesiyle içinde kalan ben, yüz güzelliğini tamamlayan unsurlardan olduğunda şüphe yoktur.)

4. Ah ki, bahtımı benim gibi siyahlatmak yani karatmak için uzun saçlarını toprağa saldın ve ömrümü ayaklar aldın; hayatımı çiğnedin. (Sevgilinin saçlarına tutkun olan âşık, bu saçların kıvrık olan ucuna asılı telakki edilir. Buna göre yerde olan saçlar, âşığın ömrünü ayaklar altına alıyormuş gibi düşünülüyor. Saç yere salınınca ona asılı olan âşık da ayaklar altında kalıp çiğneniyor. Saçın yere salınması âşığın bahtının, sevgilinin beni gibi siyah olmasına yol açtığı için beyitte hüsn-i ta'lil sanatı vardır.)

5. "Âşığına" içi nazdan ibaret bir mektup yazdın ve onun her harfini zavallı âşığına baht ve ikbal menşuru yaptın. (Menşûr, padişah tarafından vezirlik, beylerbeyilik veya serdarlığa getirilen kimsenin tayinini bildiren fermanın adıdır. Bir kimsenin derecesini arttırarak yüceltmek onun için memnuniyeti mucib bir şeydir. Sevgili de âşık tarafından yazılan mektupla yüceltilirken ayrıca onu, naza tahammül etme vazifesiyle yükümlü kılıyor. Sevgili mektup yazmakla bir bakıma âşığa eziyet ediyor demektir. Çünkü devamlı naz eden sevgili zaten âşığına eziyet ediyor demektir. Hele nazdan ibaret bir mektup âşığa cefaların en kötüsünü yapmak demektir. Sevgili güya âşığa iltifat edermiş gibi görünürken aksini yapıyor. Naz, name, yazmak ve harf kelimeleriyle tenasüp sanatı gösterilmiştir.)

6 Parmağunda hâme-i dür-barunı gören didi
Bu ne tûtidür kim ana simden bal eyledün
7 Sâkıyâ devr ehline sunup visâlün câmını
Ahmed'e geldükçe sâğar niçün ihmâl eyledün,

6. Senin parmağında inciler saçan yani inci gibi kıymetli sözler yazan kalemini görenler "Bu nasıl bir dudu kuşu ki ona gümüşten kanad yapmışsın" dediler. (İnciler saçan kalem dudu kuşuna, kalemi tutan el de gümüş'e benzetilmiştir.)

7. Ey içki sunan güzel! Mecliste sırayla içenlere kavuşma kadehini sunduğun halde sıra Ahmed'e gelince onu niçin ihmal ettin. (Eskiden içki meclislerinde bir tek kadehle ve sırayla içilir ve kadehin böyle elden ele dolaşmasına devr denilirdi. Burada devr ehli, sırayla içenler anlamında kullanılmıştır. Şair, sevgilinin başkalarına iltifat etmesine mukabil kendisinin ihmale uğradığını anlatmak istiyor.)

(17)

Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'îlü Fâ'ilün

— — + / — + — + / + — — + / — + —

1 Ey âfitâb-ı tal' atünc sâye-bân kaşun
Çekmiş berât-ı hüsnüne müşgîn nişân kaşun
2 Ay-ü güneş cemalüne secde-itse tan mı kim
Sen kıble-i cihânsınu mihrâb-ı cân kaşun
3 Gün gibi topı göklere ağdı güzelligün
Meydân-ı hüsnde sunalı savlecan kaşun
4 Uzadup ayağını gümüş tahtda yatur
Devr-i kamerde devlet ile kam-rân kaşun
5 Toprağa düşmiş ok gibi hâki gönülleri
Uş gûşe-i kemânla dirür dil-sitân kaşun

(17)

1. Ey yüzünün güneşine yani güneş gibi parlak olan yüzüne kaşları gölgelik olan sevgili! Kaşın, güzelliğinin beratına miskten bir nişan çekmiştir. (Yüz, parlaklığı itibariyle güneşe; kaşlar da gölgeliğe benzetilerek, kaşların, berat gibi olan yüz güzelliğinin üstünde, misk gibi siyah bir nişanı andırdığı anlatılmak isteniyor. Nişan, ferman, berat ve menşûr gibi resmi yazılar üzerinde padişahın imzası makamında olmak üzere tuğra da denilen alâmetin adıdır. Şairler de yüzün güzelliğini berata benzetirler. Berat, bir vazifeye, bir hizmete tayin edilen veya bir işle vazifelendirilen kişiye verilen vesikadır. Yani sevgilinin elinde yüz güzelliğinin beratı olduğu tasavvur ediliyor. Böyle olunca kaşlar da yüzün üstünde bulunduğu için bir nişan gibi düşünülüyor. Siyah kaş, rengi itibariyle miski andırdığından misk sıfatiyle anılıyor. Aftab, sâyabân, tal'at, kaş, müşgin, hüsn; çekmiş, berat, nişân kelimeleriyle zengin bir tenasüp sanatı yapılmıştır.)

2. Ayla güneş senin yüzünün güzelliğine secde etse bunda şaşılacak ne var; sen cihanın kıblesisin, kaşın da canın mihrabı. (Sevgilinin yüzü ay ve güneşe benzetildiği için aynı kelimelerden istifade edilerek, yüzün, ay ve güneşten daha parlak olduğu ileri sürülerek mübâlâğa yapılıyor. Aynı mübâlâ ikinci mısrada da mevcuttur. Ay ve güneş parlaklık vasıflarını; kıble ve mihrab da dinî unsurları kemal derecesinde gösteren timsallerdir. İdealizmi benimseyen edebiyatımızda şairlerimizin bu tip mübâlâğaları normal karşıladıklarını görüyoruz. Ay, güneş, cemal, kaş, secde, kıble, mihrap kelimeleriyle tenasüp sanatı yapılmıştır.)

3. Kaşın, güzellik meydanının çevganı olalı beri güzelliğinin topu göklere yükseldi. (Sevgilinin kaşı eğriliği cihetiyle gûy u çevgan adlı oyunda çevgan denen deyneğe benzetiliyor. Güzellik meydanından maksat yüzdür.)

4. Ay devrinde devletle, yani ululukla muradına ulaşan kaşın gümüş tahtta ayağını uzatmış yatıyor. ("Ay devri" sözüyle ayın bedir, yani dolunay hali ve dolayısıyla sevgilinin yüzü kasdedilmiştir. Gümüş taht ise sevgilinin alnıdır. Kaşlar burada ayaklarını uzatmış ve yatıyormuş gibi düşünülmüştür.)

Eski yıldız bilginleri, o zaman için bilinen yedi gezegenin her birinin bin er yıl devir, yani ömür sürdüğüne; altı yıldızın devrinin geçip, yedinci yıldız olan ay'ın devri içinde bulunduğumuza inanırlardı. İlk devri Zuhal devridir ki Hz. Âdem ile başlamıştır. İçinde bulunduğumuz devir de son devir olup, Hz. Muhammed'in devridir. Âhir zaman olan bu devirde birçok fitneler, karışıklıklar çıkacak ve nihayet kıyamet kopacaktır. Buna ay devrinin fitnesi "fitne-i devr-i kamer" denir. Şairler devr-i kamer ile daha çok bu fitneye işaret etmişlerdir. Bu fitnenin sebebi ise sevgilinin yüzü, kaşı veya ayva tüyleridir. Çünkü bunlar göründüğü zaman âşıklar arasında fitne çıkar. Bu beyitte de sevgilinin zaten eğri olan kaşının fitne kopardığına işaret vardır. Şair, bu fitne döneminde artık sevgilinin hüküm sürdüğünü, her şeyin onun isteği doğrultusunda cereyan ettiğini söylüyor.)

5. Ey sevgili! Gönül alıcı kaşın toprağa düşmüş ve ok gibi "mütevazi" olan gönülleri, bak işte yayın ucuyla toplamakta. (Hâki, toprağa mensup demek ise de burada "toprağa düşmüş" ibaresi daha uygun görülmüştür. İkinci mısrada kaş, yay ucuna benzetilmekle birlikte âdeta kaş ile yay ayrı şeylermiş gibi gösterilmiştir. Hakikatte sevgilinin âşıklarını, kaşının ucuyla kendine bağladığı anlatılmaktadır.)

6 Alnunla gamzenün dile yüz dürlü remzi var
Hâcibdürür k'olur arada tercemân kaşun
7 Fitneyle şûh çeşmuni şagird idinmese
Virmezdi ana kendü yanında dükân kaşun
8 San kıldı devr-i câma işâret hilâl-i'id
Çün kim lebüne eyledi remz-i nihân kaşun
9 Sayd itmek içün **Ahmed**'i şayyad-ı gamzene
Virmiş kemend zülfün ü sunmış kemân kaşun

6. Alnın ile gamzenin gönüle yüz türiü işareti var: kaşın ise perdeci olduğu için arada tercümandır. (Sevgilinin alnının ve gamzesinin âşığın gonlüne yaptığı işaretlerin anlaşılamaması üzerine kaş araya girerek tercümanlık yapmaktadır. Hâcib, bir emri yerine getiren kimse olup büyük bir kimseyi görmeye gelenlere aracı olur. Burada da öyledir. Kaş, alın ile gamze arasındadır.

7. Kaşın, eğer fitne yoluyla şuh gözünü çırak olarak almasaydı, elde etmeseydi kendi yanında ona dükkân vermezdi yani açmazdı. (Dükkân kelimesi şekil dolayısıyla göz yerinde kullanılmış. Ayrıca gözlerin mevcudiyetine fitne sebep gösterildiği için hüsn-i ta'lil sanatı yapılmıştır. Gûya kaş, fitnesiyle gözü kandırmış ve orada bulunmasına müsaade etmiş ve dolayısıyla fitne yapmak için ikisi birbirine yakın olmuşlardır.)

8. Ey sevgili! Kaşın, dudağına gizli bir işarette bulununca bayram hilâli, sanki mecliste kadehin dolaştırılmasına işaret etmiş gibi oldu. (Kaş ve dudak çeşitli şeylere benzetilmişlerse de burada kaşların birbirine yakın ve dudağın da kapalı bulunması, gizli konuşmaya ve sırra işarettir. Beyitteki işaret, remz ve gizli mânasına gelen nihan kelimeleri bunu açıkça gösteriyor. Devr-i câm terkibi, içki meclisinde kadehin elden ele dolaştırılarak içilmesi anlamına gelmektedir. Bayram hilâli ile bayramın gelişi anlatılmıştır. Zira hilâlin görünmesiyle ramazan biter ve bayram başlar. İçki içenler hilâlin görünmesini hasretle bekler ve onu devr-i câm'a işaret sayarlar. Beyitte, kelimelerin yerleştirilmesi bakımından farklılık vardır. Câm ile dudak, hilâl ile kaş karşı karşıya bulunuyor. Hilâlin cama işareti, kaşın dudağa gizli işareti gibi düşünülüyor. Ayrıca dudağın cam'a, kaşın da hilâl'e benzemeleri şairin ustalığını gösteriyor. Kısaca hilâl, kadehin dönmesi için gizlice işaret ediyor: kaş da dudakla gizlice görüşüyor. İkinci mısra irâd-ı mesel hükmündedir.)

9. Ey sevgili! Ahmed'i avlamak için, yan bakışının avcısına uzun saçın kemend vermiş; kaşın da yay sunmuş. (Gamze, yani süzgün veya yan bakışa, âşıkları avlamak için uzun saç ve kaş yardımcı oluyor, biri kemend diğeri de yay sunuyor. Saçın kemende, kaşın da yaya benzetildiği düşünülürse beyit daha iyi anlaşılır. Gönülleri avlamaya saç ile kaş sebep veya vesile olduğuna göre beyitte hüsn-i ta'lil sanatı yapılmıştır.)

(18)

Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'îlü Fâ'ilün

— — + / — + — + / + — — + / — + —

1 Efkâr-ı ışkun ile dil-ifgârunam senün
Dermândeyin ki derde giriftârunam senün
2 Sevmek seni günâh ise as zülfüne beni
Başdan ayağa dek çü güneh-gârunam senün
3 Serv-i çemen görüp didi âzâde kaddüni
Ey kebk-i nâz bende-i reftârunam senün
4 Bîmârın öldürücî dil-ü cân! tabîbisin
Öldür beni ki derd ile bîmârunam senün
5 Ne mâhsın ki cân alalı Müşterî gözün
Bâzâr-ı mihr içinde harîdârunam senün
6 Turdum kapunda başuma bir gün toğa diyü
Gören sanur ki sâye-i dîvârunam senün
7 Ey tâs-ı ışkuna dil ü cân kâbeteyn olan
Nerd-i gamunda hasret ile zârunam senün
8 Yâr **Ahmed'i** görüp didi ey andelîb-i mest
Zârılıg eyle durma ki gül-zârunam senün

(18)

1. Ey sevgili! Aşkının düşüncesiyle gönlü yaralı bir acizim; senin derdine tutulmuşum.

2. Seni sevmek günahı ise beni saçlarına as, zira baştan ayağa dek senin günahkârınım; senin yüzünden günahkâr olmuşum. (Edebî geleneğe göre sevgilinin saçlara darağacı gibi tasavvur edilir. Âşıklar oraya asılmaktan korkmadıkları için burada asmak fiili kullanılıyor.)

3. Çimenlikteki selvi, serbest büyümüş boyunu görünce, ey naz kekliği! Salına salına yürüyüşünün kölesiyim dedi. ("Azâde kad" ile sevgilinin uzun boyu kasdedilmiştir. İkinci mısrada da sevgili naz kekliği sıfatı ile niteleniyor. Beyitte selvinin, sevgilinin boyuna ve keklik gibi güzel yürüyüşüne gıbta ettiği anlatılıyor. Beyitte tenasüp sanatı vardır.)

4. Sen, hastasını öldüren gönül ve ruhtabîbisin; gel beni de öldür. Zira ben de senin derdinle hastayım. (Beyitte ifade bakımından tezat var. Zira hiçbir doktor hastasını öldürmez. Şiiri tasavvufî mânadan anlamak lâzımdır. Tanrıya ulaşmak, onda bâkî ve fânî olmakla mümkündür. Dil ü can tabibinden maksad Tanrı'dır.)

5. Ey sevgili! Sen nasıl bir aysın ki müşteri olan gözün can alalı beri ben de muhabbet pazarında senin satın alıcın, yani müşterin oldum. (Şair, ay ile Müşteri gezegenini tevriyeli olarak kullanıyor. İnanca göre ay sevgilidir. Müşteri de onu sevmektir. Alalı, Müşteri, bâzâr ve haridâr kelimeleriyle tenasüp sanatı yapılmıştır.)

6. Başıma bir gün güneş gibi doğarsın diye kapında durdum; görenler de beni duvarının gölgesi sanıyorlar.

7. Ey aşkının tasına gönülle canın çifte zar olduğu güzel! Ben, senin gamının tavlasında hasretini çekip ağlayan "bir aşıkınım". (Eskiden tavla oynayanların hilekârlık yapmamaları için zarlar, hususî bir tas içinde atılırmış. Gönül ve can birer zar gibi tahayyül ediliyor. Çifte zardan maksat gönül ve candır. Âşık tavlada zar olarak gönül ile canını oynuyor.)

8) Sevgili, Ahmed'i gördü de "ey sarhoş, coşkun bülbül! ağla, inle. ben senin gül bahçenim" dedi. (Sevgili gülbahçesi, âşık da oradaki gül için ağlayan coşkun bir bülbül gibi tasavvur ediliyor. Andelîb-i mest, zârılık, gül-zâr kelimeleriyle tenasüp sanatı yapılmıştır.)

(19)

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

— + — — / — + — — / — + — — / — + —

1 Yine ol şâh-ı cihân ebrûlarına çîn salup
Geldi gönlüm mülkini yıkdı yeni âyin salup
2 Saldı zülfin kim şikest ide dil ü cân leşkerin
Ehl-i islâm üstine niderdi bir bi-din salup
3 Din kebûter gönlümi almağa zülfin salmasun
Murg-ı dest-âmûzdur ana nider şâhin salup
4 Zülf-ü hattından su'âl itdüm didi kim şâh-ı Çin
Özr ider sultân-ı Rûma nâme-i müşgin salup
5 Zülfi şol nakkâşdur kim suya nakş-i Çîn yazup
Mânîyi mât eyledi bir berg-i müşg-âgîn salup
6 Ne kerâmet gösterür gör hırka-pûş-ı zülf-i dost
Oturur ob üzre bir seccade-i müşgîn salup
7 Hâli sultân-ı Habeşdür zülfi ferrâşı ana
Anberîn çâder tutupdur bister i nesrîn salup

(19)

1. O dünya şâhı yine kaşlarını çatıp yeni bir usûl koyarak gönül ülkemi yıktı. (Dünya şâhından maksat sevgilidir.)

2. Gönül ve can ordusunu kırmak, bozguna uğratmak için, o uzun saçlarını ortaya salıp görevlendirdi. Böyle bir dinsizi İslâm halkının üzerine gönderip neler neler yapardı. (Sevgilinin saçları, siyahlığı yüzünden kâfire ve dinsize benzetilir. Beyitteki gönül ve can ikinci mısradan da anlaşıldığı gibi İslâm halkı gibi düşünülmüştür. Şair,sevgilinin saçının güzelliğini medhederken, âşıkların gönlünü ve canını nasıl cezbettiğini ve onlara nasıl eziyet ettiğini söylemek istiyor.)

3. O sevgiliye söyleyin, güvercin, gönlümü ele geçirmek, yakalamak için saçını salmasın; zirâ bu gönül elde durmaya alışmış bir kuştur; ona şâhin yollayıp da ne yapacak? (Bu beyitte sevgilinin saçı şâhine, âşıkın gönlü de güvercine benzetilmiştir. Sevgili de avcı durumundadır.)

4. Sevgiliye saçlarını ve ayva tüylerini sordum; o da Çin şâhı Rûm ülkesine misk'ten bir mektup yollayıp özür diliyor diye cevap verdi. (Çin şâhı, güzellik ülkesinin şâhı yerindedir. Beyaz tenli insanlar ülkesi olarak kabul edildiği için, edebiyatta Rûm ve Rûm ülkesi "yani Anadolu" yanak anlamına gelir. Rûm sultanı ise hat "ayva tüyleri" yerinde kullanılmıştır. Buna göre şâir, sevgiliye saçını ve hattını soruyor; o da, Çin şâhının yanağın üstüne misk'ten bir mektuba benzeyen saçları yolladığını, bu yüzden de yanaktan özür dilediğini söylüyor. Kısaca Çin şâhının yolladığı misk renkli ve kokulu saçlar güzellik cihetiyle Rûm sultanından, yani hatt'tan daha üstündür. Özür kelimesi bu yüzden kullanılıyor.)

5. Sevgilinin o uzun saçları öyle bir nakkâşdır ki su üzerinde bir Çin nakşı çizdikten sonra misk kokulu bir de yaprak koyup Mâni'yi mat etti. (Sevgilinin saçının nakkâşa benzetilmesi yüz üzerinde çeşitli şekiller göstermesi, çeşitli şekillerde bulunması yüzündendir. Su, parlaklık cihetiyle sevgilinin yüzünden kinâyedir. Ayrıca suya yaprak koymak bir fıkraya telmihtir, şöyle ki: Doğuda bir felsefe topluluğuna girmek isteyen birine cevap olarak ağzına kadar su dolu bir kadeh göndermişler ve bununla cemiyetimiz doludur demek istemişler, bu cemiyete girmek isteyen de maksadı anlamış ve bir yaprak ilâvesiyle kadehi geri yollamış ve böyle yapmakla ben fazla yer işgal etmem demek istemiş. Mâni ise Çinli meşhur ressamdır. Birinci mısrada "Çin nakşı" sözü bu yüzden kullanılmıştır.)

6. Bak! O sevgilinin (bir derviş) hırka giymiş olan uzun saçları nasıl kerâmet gösteriyor: Miskten bir seccâde serip suyun üzerinde oturuyor. ("Suyun üzerinde oturuyor" ifadesinden sevgilinin uzun saçlarının bir derviş gibi düşünüldüğü anlaşılıyor. Burada da su üzerinde oturma, saçların, yanak üstünde bulunması, yanağın üstüne düşmesi demektir. Şair, saçların böyle yanağın üstünde bulunuşunu, su üstünde oturma kerâmetini gösteren bir dervişe benzetiyor. İmaj göz önüne getirilirse teşbih güzelliği daha iyi anlaşılır.)

7. O sevgilinin yüzündeki ben, Habeş sultanı; uzun saçları da onun hizmetçisidir ki üstüne anberden bir gölgelik tutup 'altına da, yaban güllerinden yapılmış bir yatak sermiş. (Şair, sevgilinin yüzündeki beni, siyahlığı dolayısıyla Habeş sultanına; uzun saçlarını bu sultanın hizmetçisine benzetmiş. Bu hizmetçi ben sultanına anberden bir gölgelik tutuyor ve onu güneşten koruyor. Bu anberden gölgelik saçtır. Yaban güllerinden yapılmış döşek de yanaktır.)

8 Sana teşbîh olduğın işitdi şâh-ı yâsemen
Raks urur bezm-i çemende sâid-i sîmîn salup
9 Ger yavuz göz degmesün dirsen salın ey serv-i nâz
Boynuna **Ahmed** kolından heykel-i zerrîn salup

8. Yasemen dalı sana benzetildiğini işittiği için neş'esinden çemenlikte gümüş kolunu uzatıp oynamaktır. (Yasemen, sevgilinin güzelliğine dalı da renk cihetiyle gümüşe teşbih edilmiş. Yasemenin kolunu oynatmasına sevgiliye benzetilmesi sebep gösterildiği için beyitte hüsn-i ta'lil sanatı vardır.)

9. Ey naz servisi! Kötü bir gözün nazarı değmesin dersen, boynuna Ahmet'in kollarından altın bir tılsım tak da öyle salın dur. (Şair, böyle söylemekle sevgiliyi kucaklamak arzusunu anlatmak istiyor.)

(20)

Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'îlü Fâ'ilün

— — + / — + — + / + — — + / — + —

1 Öğsem lebüni cân deheninden şeker çıkar
Ansam dişüni dîde-i terden güher çıkar
2 Mercân lebün hayâline kan yudup ölenün
Her kim kazarsa toprağını lâl ü zer çıkar
3 Deryâya düşse katresi yâr ağzı yarınun
Tuz yirine hemîşe denizden şeker çıkar
4 Ol serv-i sîm-ten soyunup çıksa câmeden
Cismin gören sanur ki bulutdan kamer çıkar
5 Ben ağzum açmadum bu ne sırdır ki şehrde
Sen serveri sever diyu her gün haber çıkar
6 Müşkil budur ki her kime kim hâlüm ağlasam
Işkun yolunda ol dahi benden beter çıkar
7 Tan yili zülfüne güzer itdükçe sanuram
Çînden katâr-ı kâfile-i müşg-i ter çıkar
8 Ahmet aceb mi cennet-i kûyundan olsa dür
Bilmezlük ile âdem elinden neler çıkar

(20)

1. Ey sevgili! Senin dudağını övecek olsam canımın ağzından şeker çıkar, eğer dişlerini anacak olsam ıslak gözlerimden cevherler "inciler" dökülür. (Sevgilinin dudağını öven şair, onun tatlılığına uygun söz söylediği için ağzından dökülen sözler de şeker gibi tatlıdır. Edebiyatta, dudak şekere benzetildiği ve tatlı olduğu için şair bu görüşlere uyan tarzda sözler söylüyor. Sevgilinin dişlerinin güzelliği de âşığın gözlerinden inciler yani yaşlar dökülmesine sebep oluyor.)

2. Mercan renkli dudağının hayâliyle kanlar yutup ölen kişinin (mezarının) toprağını her kim kazarsa oradan lâ'llar ve altınlar çıkar. (Âşık, sevgilisiyle o kadar doludur ki tasavvufta Tanrı aşkıyla dolu olan sûfinin Tanrı'da erimesi gibi o da âdeta sevgili kesilmiştir. Şair kırmızı renkleri taşıyan mercan, dudak, kan ve lâ'l gibi kelimeleri bir arada zikrediyor. Dudak kanlı telâkki edildiği için kan yutmak fiili kullanılıyor. Kan yutmak ıstırap çekmek anlamında bir deyimdir.)

3. Eğer sevgilinin ağzındaki tükürüğün bir katresi denize düşecek olsa, denizden tuz yerine daima şeker çıkar. (Sevgilinin tükürüğünün tatlılığı o derecede ileridir ki âdeta denizin suyu tatlılaşmakta, şekere dönmektedir. Beyitte katre ve derya ile tuz ve şeker tezadı görülmekte ve söylenmek istenilen fikir böylelikle daha iyi ifade edilmektedir.)

4. O gümüş tenli ve selvi boylu sevgili soyunup da elbisesinden ayrılsa vücudunu görenler ayın buluttan çıktığını sanırlar.

5. Ben ağzımı açmadım; bu nasıl sırdır ki senin gibi serveri seviyor diye her gün haber çıkıyor.

6. Ey sevgili, durumumun en zor yanı da şudur ki kime halimi anlatıp ağlasam; senin aşkının yolunda onun benden daha kötü olduğu görünüyor. (Âşık âdeta kendisinin az kötü oluşundan yakınıyor.)

7. Sabah yeli senin uzun saçlarına uğrayıp geldikçe sanırım ki Çin ülkesinden taze misk kafilesinin katarı yola çıkmaktadır. (Sevgilinin saçları misk kokuludur. Sabah yelinin sevgilinin saçlarına uğrayıp gelişi Çin'den yola çıkmış taze misk kafilesinin gelişine teşbih ediliyor. Misk Çin ve Çin Türkistan'ında bulunduğu için beraber kullanılıyor. Saçta edebiyatta misk kokulu olduğundan beyitte bir tenasüp sanatı doğuyor.

8. Ey sevgili! Ahmed'in senin cennet hükmünde olan mahallenden uzak olmasına şaşılır mı? Bilmezlikle insanın elinden neler çıkmaz ki. (Şair, sanki bir hata yüzünden sevgilisinin cennet gibi olan mahallesinden uzak olduğunu söylerken Tanrı'nın emrine uymayıp suç işleyen ve neticede cennetten çıkarılan Âdem kıssasına işaret ediyor. Kur'an'da Tâha suresinin 115. âyetinde ifade olunduğu gibi Âdem'in itaatsizliği kasdi değildi. Şair, bilmezlik kelimesiyle bu âyete de telmihte bulunuyor.)

(21)

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün
– + – – / – + – – / – + – – / – + –

1 Defter-i hüsnin yazan hattın lâtif ü ter yazar
Yüzine yüz vech ile mihr ü mehi çâker yazar
2 Kâtıb-i kudret cemâlün muşhafın zeyn itmege
Lâciverd ile lebüne Sûre-i Kevser yazar
3 Ey kamer tal'at kaşun kavsin görüp takvîmde
Ay başında fitne var diyu müneccimler yazar
4 Hattı çekdi hâtem-i yâkûta müşgîn dâire
Hak budur Yâkûtdan her şîvesinde ter yazar
5 Âh kim fikr-i rakîb ile geçer bâzârumuz
Hayf k'ol ömri Kirâ'men Kâtibin ebter yazar
6 Lâ'linün nakşın hayâl eyler saçında iken gözüm
Gûyiyâ nakkâş-ı Çîndür cevherî sâgar yazar
7 Rumı evrâkı-i gül-i handân tutar hoş bûy ile
Gül yüzün vasfında **Ahmed** nice kim defter yazar

(21)

1. Ey sevgili! Senin güzelliğinin defterini tutanlar yazını lâtif ve taze yazarlar, güneşle ayı da yüzüne yüzlerce defa köle diye kaydederler. (Sevgilinin yüzü parlaklık cihetiyle güneş ve aydan daha üstün tutulduğu için böyle söyleniyor.)

2. Kudret kâtibi olan Tanrı, senin güzelliğinin Mushafını süslemek için dudağının üstüne lâcivert bir kalemle "İnna a'tayna" suresini yazmıştır. (Kudret kâtibi takdir kâtibi demektir ki burada, her şeyi takdir eden; ezelî bilgisinde bilen, takdir edip yazan Allah yerinde kullanılmıştır. İnna a'tayna, Kevser suresi'nin ilk ayeti olup mânası "Biz sana Kevser'i verdik" demektir. Kevser, cennette tatlı bir suyun adıdır. Dudakların üstüne bir surenin yazılması ile zimmen dudakların Kevser gibi düşünüldüğü anlaşılıyor.)

3. Ey ay gibi parlak yüzlü sevgili! Kaşının yayını gören müneccimler takvimde, ay başında fitne var, fitne olacak diye yazmışlardır. (İnanışa göre ay başlarında fitne kopacağı, karışıklık olacağı kabul edilmiştir. Bunun için şair, sevgilinin yaya benzeyen kaşını görünce böyle düşünüyor ve güya müneccimlerin de sevgilinin kaşını gördükleri için takvime bu şekilde kayıt düştüklerini söylerken, hüsn-i ta'lil sanatı yapıyor. Hakikatte, sevgilinin kaşı güzel olduğundan, görülmesi âşıklar arasında kıyâmet koparmakta, hadise olmaktadır. Yani ona bakan herkes onun kaşından bahsetmektedir.)

4. O sevgilinin hattı, yâkût mührün etrafına miskten bir daire çevirdi. Doğrusu budur ki o bu hattı yazıyı Yâkût'tan daha güzel yazar. Hattan maksat dudağın etrafındaki ayva tüyleridir. Yâkût mühür ise dudaklar. Yâkût mührün miskten bir daire ile çevrilmesi, dudağın ayva tüyleri ile çevrilmesidir. Zira edebiyatta rengi itibarıyla ayva tüyleri miske benzetilir. İkinci mısrada bu defa hattın yazı anlamına da gelmesinden istifade edilerek sevgilinin, Abbasilerin son halifesi Musta'sımın saray hattatı olan Yâkût'tan güya daha güzel yazdığı anlatılıyorsa da şairin burada da kastettiği yine ayva tüyleridir.)

5. Ah ki (hayat) pazarımız rakip düşüncesiyle, endişesiyle geçip gitmekte ne yazık ki bu dünyadaki işlerimizi, yaptıklarımızı yazmaya memur olan Kirâmen kâtibîn adlı melekler ise böyle bir ömrü faydasız diye yazarlar. (Kirâmen kâtibîn, insanın sağında ve solunda bulunan ve bu dünyada yaptığı işleri yazan meleklerin adıdır; aşık, sevgilisine ulaşamamakta ve orada bulunan rakip ile uğraşmaktadır. Rakip, aşığın sevgilisiyle buluşmasına mani olan kişidir.)

6. Gözüm o sevgilinin saçına bakarken la'le benzeyen dudağının nakşını, süsünü gözümün önüne getirir. Zannederim ki Çinli bu nakkaştır da süslü mücevherli bir kadeh yapmaktadır. (Şair nakkâş-i Çin ile Çinli meşhur nakkâş Mânî'ye telmihte bulunuyor.)

7. Ey sevgili! Ahmed, güzel yüzünü anlatmak için defter yazdıkça, gülen yapraklar güzel kokularıyla Anadolu ülkesini tutarlar. (Defterden maksat, şiirlerin yazıldığı defter yani divandır. Rûm da Anadolu'ya eskiden verilen isimdir. Edebiyatımızda bu ülkenin güzelleri beyaz ve parlak telakki edildiği gibi ayrıca sevgilinin yüzü de bu yüzden Rûm'a benzetilir. Şair, sevgilinin gül yüzünün vasıflarını anlatan divanının da gül kokulu olduğunu ve dolayısıyla gül kokulu divan yapraklarının Rûm (Anadolu) ülkesine kadar yayıldığını söylemekle sevgilisini hem de kendi şiirlerini övmektedir.)

(22)

Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün

— — + / — + — + / + — — + / — + —

1 Gönlüm esir-i çâh-ı zenahdân olup gider
Bî-çâre neylesün yiri zındân olup gider
2 Gün yüzlüler hevâsına düşen bulut gibi
Yile virüp karârını giryân olup gider
3 Zülfün müsâfir itse beni tan değül ki müşg
Çînden bu derd ile ciğeri kan olup gider
4 Sünbül saçın seher yili seyrân idüp gelür
Reyhân hatı kohusına hayrân olup gider
5 Ol şem-i cem giceler ağlatmağa beni
Meclislere rakîb ile handân olup gider
6 Çevgân salarsa turralarun top yirine ger
Yüz baş ayakda her yana galtân olup gider
7 **Ahmed** düşer kalem gibi sevdâ-yi zülfüne
Kim ilden ile bî-ser ü sâmân olup gider

(22)

1. Gönlüm, sevgilinin çenesinin çukuruna esir olmuş; zavallı ne yapsın yeri zindan oldu gitti. (Sevgilinin çenesinin altındaki çukurluk kuyuya veya çukura benzetilir. Âşık sevgilinin bir güzellik unsuru olan bu çene çukuruna düşünce elbette yeri zindan gibidir, kendi de orada esirdir. İkinci mısraa "zavallı ne yapmış ki yeri zindan oldu gitti" şeklinde de mana verilebilir.)

2. Gönlüm, güneş gibi parlak yüzlü güzellerin aşkına düşmüş olan bulutlar gibi sabrını ve kararını yele verip, ağlaya ağlaya gitmekte. (Gönlün, aşk ıstırabıyla kararsızlıklar içinde tıpkı bir bulut gibi dolaşıp durduğu ve ağladığı ifade ediliyor.)

3. Ey sevgili! O uzun saçların beni misafir etse, bunda şaşılacak ne var? Çünkü misk, bu derd ile ciğeri kan dolu olarak Çin'den gelmiştir. (Beyitte "Misk bile senin aşkının derdiyle Çin kadar uzak bir ülkeden kalkıp gelirken ben burada sana niye misafir olmayayım" fikri yatmaktadır. Misk, Çin'de Hıta ve Huten bölgelerinde misk keçilerinin göbeğinden çıkan kan pıhtısı şeklinde sarkan, yıl geçince kuruyan ve yere düşen pek güzel kokulu maddedir. "Ciğeri kan" ifadesiyle hem kan pıhtısı şeklindeki misk, hem de miskin gûya saça olan hasretinden duyduğu üzüntü anlatılmak isteniyor. Ayrıca edebiyatımızda saç kokusu ve rengi cihetiyle miske benzetilir. Burada saç misk, Çin ve kan kelimeleri ustalıkla kullanılırken bir taraftan tenâsüp sanatı; saçın miskin ciğerinin kan olmasına sebep olması cihetiyle de hüsn-i ta'lil sanatı yapılmakta; bundan başka miskin bile saça özendiği söylenmekle de mübalağaya kaçılmaktadır.)

4. Sabah yeli, sevgilinin sünbül saçını seyrederek geliyor ve fesleğeni andıran ayva tüylerinin kokusuna hayran olarak gidiyor. (Reyhân, fesleğen çiçeğidir. Edebiyatta yüz, Kur'an'a benzetildiği için üstündeki ayva tüyleri de Reyhân denilen yazıya benzetilir.)

5. Meclisleri, toplantıları mum gibi aydınlatan o güzel, geceleri, beni ağlatmak için toplantılarda rakip ile gülüşür durur. (Rakip, âşığın karşısında olup, sevgilisini kıskandığı kişidir. Edebiyatta sık sık aşık ile beraber kullanılır.)

6. Ey sevgili! Eğer alnındaki saçların, top yerine çevgan sallarsa ayaktaki yüzlerce baş şuraya buraya yuvarlanır, gider. (Beyit, gûy u çevgan denilen oyundan alınan ilham ile yazılmıştır. Gûy, top; çevgân da topu çelmeye mahsus ucu eğri bir sopadır. Bu oyunda, meydandaki top, at üzerinde olanlar tarafından uçları eğri çevgân denen deyneklerle atılır veya sürülür. Alındaki saçlar şekil itibarıyla çevgân'a; ayaktaki yüz baş da bu oyundaki gûy'a yani topa benzetilmiştir. Yüz sayısı ile belirli bir sayı değil de yüzlerce aşık kastediliyor. Turra, güzelliğiyle, çekiciliği ile aşıkları kırıp geçirmiştir.)

7. Ahmed, kalem gibi senin uzun saçlarının sevdasına düşmüş, perişân biri şekilde memleket memleket dolaşıp durmada. (Kalemin, saçların sevdasına düşmesi, onu tavsif için yazı yazıp durmasıdır. Âşıklara, aşkını unutması için sefere çıkması veya sabretmesi tavsiye edilir. Şair de sevgilinin saçlarına aşık olduğu için memleket memleket dolaşıyor. Saçın âşkûn arkasından yerlere dokunarak, değerek gitmesi ile âşıkın biser ü sâmân yer yer dolaşması, birbirine yakın hal ve davranışlar çok güzel anlatılıyor. Saçın siyahlığı dolayısıyla, karalık ifade eden kalem ve sevda kelimeleri sanatla kullanılmıştır. Sevda'nın manası "çok kara demektir. Bu münasebetle beyitte tevriye sanatı vardır")

(23)

Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'îlü Fâ'ilün

– – + / – + – + / + – – + / – + –

1 Kıldum belâ-yı ışk ile ben mübtelâ sefer
Meşhûrdur ki âşıka yâ sabr u yâ sefer
2 Hayretdeyem ki böyle havâ-dâr iken sana
Çün irdi kûyuna niçün ider sabâ sefer
3 Gitmez kapundan ol ki göre zülf ü haddüni
Akrebde olsa mâh değüldür revâ sefer
4 Kâ'be kapun koyup çekerüz gam beriyyesin
Ömre komaz temettu'i ol bi-safâ sefer
5 Kat'-i alâyık eyleyüp **Ahmed** gibi kılur
Sevdâ-yı zülf-i yâr ile müşg-i Hıtâ sefer

(23)

1. Âşk belâsına tutulmuş olan ben "bu belâ yüzünden" sefere, seyahata çıktım. Âşıka ya sabır veyahut sefer lazımdır denilmiş olduğu meşhurdur. (Aşık olanlara eskiden beri sefer tavsiye edildiği söyleniyor. Aşık üzüntüsünü ancak böyle unutabilmektedir.)

2. Gün doğusundan esen lâtif rüzgârın bana bunca muhabbeti, sevgisi varken senin mahallene eriştikten sonra durmayıp niçin sefere devam ettiğimi anlayamıyorum; buna hayretteyim.

3. Saçını ve yanağını gören kişi kapından gitmez, ayrılmaz; çünkü ay, akrep burcunda iken sefer uygun değildir. (Gören kişiden maksat bütün görenler demektir. Müneccimler, ayın akrep burcunda olduğu zaman seyahatı uğurlu saymazlar. Şair, kıvrımları dolayısıyla saçı akrebe, yanağı da parlaklığı cihetiyle aya ve bu münasebetle bunların bir arada olmasını ayın akrep burcunda bulunmasına benzetiyor.)

4. Ey sevgili! Benim için Kâ'be hükmünde olan kapını bırakıp gam çölünün "zahmetini" çeker; çölde dolaşıp dururuz. O sefasız sefer ise ömre temettü bırakmıyor. (Temettü fayda manasınadır. Şair, Kâ'be, ömre, temettü ve safâ kelimeleriyle tenasüp sanatı yapıyor ve onları ustalıkla kullanıyor. Ömre kelimesi, yukarıdaki mananın dışında hac mevsiminin dışında Kâ'be'yi ziyaret etmek demek olan Umre'yi hatıra getiriyor. Temettü ise hac mevsiminde evvelâ umre için ihrama girip eda ettikten sonra aynı mevsimde yurda dönmeden tekrar ihrama girerek usûlü dairesinde yapılan hacca denir. Böylece hacı, iki defa yani hem hac'dan hem de umre'den istifade etmiş olur. Safâ, Mekke'de hac esnasında ziyaret edilen yerin adıdır.)

5. Hıtâ ülkesinin miski, Ahmed gibi her şeyden alâkasını kesti de sevgilinin saçının sevdasıyla sefere çıktı. (Hıtâ, Çin'in kuzeyinde misk keçilerinin bulunduğu ülkenin adıdır. Orada elde edilen misk başka diyarlara kervanlar vasıtasıyla götürülür. Miskin, sevgilinin uzun saçlarına olan aşkı dolayısıyla yola çıkmış gösterilmesi hüsn-i ta'lil sanatının doğmasına sebep olmuştur. Saç, misk kokulu ve renkli olduğu için burada kasden kullanılıyor.)

(24)

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

— — + / — + — — / + — — + / — + —

1 Âşıka cennet gerekmez şol ruh-i zîba yiter
Hulle-i sündüs hayâl-i zülf-i anber-sâ yiter
2 Mahşer-i zülfünde haşr olmağa diller bi-hisâb
Sen kıyâmetsin nişân ol kâmet-i bâlâ yiter
3 Gayrdan tecrid ol ey dil gam beyâbânında kim
Perde-dâr-ı sırr-ı Mecnûn dâmen-i sahrâ yiter
4 Tan mıdır Ya'kûb-ı dil anmazsa Yûsuf hüsnini
K'asumân-ı câna mi'râc itmeğe Îsâ yiter
5 Âh-ı **Ahmed**'den oda yansa kayırmaz mihr ü mâh
Hatt-ı eş'ârum çü nakş-ı günbed-i mîna yiter

(24)

1. Âşıka cennet gerekmez; ona şu güzel yanak yeter, anber kokulu uzun saçların hayali onun nazarında tıpkı süslü ve ipekten cennet elbisesi gibidir. (Saflığı, temizliği ve güzelliği cihetiyle sevgilinin yüzü cennete eş tutulmuş; uzun saçlar da cennet elbisesi gibi tasavvur edilmiştir. Sevgili, yüce kıymetlerle ölçülmüş, bir tutulmuştur.)

2. *Senin uzun saçlarının, mahşerinde toplanacak gönüller sayısız. Sen kıyametsin;* öyle olduğuna nişan olarak o uzun boyun kâfidir. (Saçın, mahşer oluşu can ve gönüllerin yani ona âşık olan sevgililerin orada toplanması, birikmesi dolayısıyladır. Mahşer, toplanılacak yer demektir. Bu kelime şairc kıyameti ve dolayısıyla iştikak sanatı yapıldığı için kamet'i yani boy'u hatırlatıyor. Kıyamet, dirilip ayağa kalkma olduğu için kâmet "boy" ile yakınlığı vardır. "Sen kıyâmetsin" denmesi ve örnek olarak da "uzun boyun" gösterilmesi, sevgilinin boyunun salınışın, salına salına yürüyüşünün âşıkları arasında kıyamet denecek derecede karışıklık çıkarması cihetiyledir. Nitekim kıyametin bir başka manası da büyük sıkıntı, bela ve gürültü demektir.)

3. *Ey gönül! Gam ve keder çölünde yabancılardan ayrı* bulun; zira Mecnûn'un sırrına perdedâr olmak için sahranın eteği kâfidir. (Beyitte Leylâ ile Mecnûn hikâyesine telmihte bulunuluyor. Mecnûn'un aşk yüzünden çöllere düştüğü malumdur. Bu yüzden onun sırrına başkaları değil ancak sahranın, çölün eteği vakıftır. Perdedâr, büyük bir kimsenin kapısında bekleyen ve içeriye girmek isteyenlere perdeyi açan kişi yani perdeci demektir. Perdeci sırlara vâkıf kişidir. Dışardakiler içerde görüşülenleri bilmez. Bunun gibi Mecnûn'un gam denilen çölde çektiklerini de çölden gelip geçenler bilmez. Bunu bilen ancak çölün eteğidir.)

4. Gönül Yâkub'u onun Yusuf güzelliğini anmazsa buna şaşılır mı? Can göğünde *mirâc etmek için İsa yeter.* (Gönül Yakub Peygambere, güzellik de Yusuf Peygambere benzetilmiştir. Başka bir ifadeyle ilk mısra, "gönül denen Yâkub" ve "güzellik denen Yusuf" tarzında anlaşılırsa beytin izahı kolaylaşır. Yakub, Yusuf'un babasıdır. Kardeşleri tarafından kuyuya atılmasından sonra öldü diye haber verilmesine rağmen Yakub, büyük sevgi duyduğu Yusuf'u, hiçbir zaman unutmamış onu daima aramış ve anmıştı. Bu yüzden burada gönül Yakub Peygamber'e benzetilmiştir. İkinci mısradaki İsa, şairin sevdiği bir kişidir. Sanatkâr, "gönlüm onun güzelliğini anmazsa bunda şaşılacak bir şey yok. Zirâ benim can göğünde *yükselen İsa'nın miracı var. O bana kafidir.*" İslam inancına göre, İsa Peygamber göğe yükselmiş olduğu için burada tevriye yoluyla hem İsa Peygamber, hem de şairin memdûhu kastedilmiştir. Yusuf'un güzelliği ikinci planda gösterilmekle mübalağa edilmiştir.)

5. Güneşle ay Ahmed'in âhından tutuşup yansa, felek buna önem vermez. Çünkü şiirlerimin yazısı mâvi gökkubbeye nakşolmak için kâfidir. (Şairin şiirleri o kadar güzeldir ki, gökkubbede yanan güneş ve ay'ın yerini tutacak derecede üstün birer nakıştır. Şair kendi şiir sanatını methediyor.)

(25)

Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'îlü Fâ'ilün
— — + / — + — + / + — — + / — + —

1 Bâlâ-yı dost mı görinen yâ belâ mıdur
Ya'ni ki Sidre ana göre Müntehâ mıdır
2 Düşmiş yüzine zülf-i perîşân ü bî-karâr
Yâ Rab kim ol da bencileyin mübtelâ mıdur
3 Niçün inân-keşîdesin ey yâr bilmezem
Nâz ü kirişme mi garazun yâ cefâ mıdur
4 Akla ne şerh idem gam-ı zülfün rumûzını
Bîgâne mahrem-i suhan-ı âşinâ mıdur
5 Gönlüm yolunda ok gibi toğru sözinde dost
Yâ kaşı gibi toğru değüldür revâ mıdur
6 Sevdâ-yı zülfi gönlümi sultân-ı vakt ider
Yârun hayâl-ı turrası zıll-i hümâ mıdur
7 Çün gün yüzüne ahsen-i takvîm didi Hak
Ahmed severse ahseni yâ Rab hatâ mıdur

(25)

1. Görünen, dostun "sevgilinin" boyu mu yoksa belâ mıdır? O boya nispetle Sidre denilen yüksek makam "mevki" müntehâ mıdır? (Şair, sevgilinin boyunu Arş'ın sağ yanında bulunan ve hudud ağacı da denilen Sidre ile karşılaştırıyor. Aslında Sidretü'l-müntehâ'yı kastediyor ki en uçtaki ağaç demektir. Burası manevi yüksekliği gösterir. Buradan ileriye hiçbir mahluk geçemez. Cebrail'in bile gidebileceği son uç (müntehâ) bu noktadır. Nitekim Kur'an'da Necm suresinin 13-18. ayetlerinde Hz. Peygamber'in Mi'râç'ta Cebrâil'i burada gördüğü bildirilir. Şair boyun uzunluğunu anlatmak için manevi yüksekliklerin en ucu olan Sidre makamını gözünün önüne getiriyor ve bu makam boya nisbetle son uç mudur diye sorarken âdeta daha da ileriyi düşünüyor. Yani daha ileri bir makam olsa boyu da ona da kıyas etmekte beis görmeyecek. Sidre ve müntehâ aynı mısrada sanatlı bir şekilde kullanılarak Sidretü'l-müntehâ terkibi de böylelikle söylenilmiş oluyor.)

2. Sevgilinin saçı dağınık ve kararsız bir halde yüzüne düşmüş "kıvranıyor"; acaba o da benim gibi "bir aşk belasına uğramış" âşık mıdır? (Şair, saçların dağınık vasfından istifadeyle, onların yüzün üstüne düşmesini güya yüze âşık oluşu şeklinde tefsir ediyor ve kendisi yerine koyuyor.)

3. Ey sevgili niçin "atın" dizgini çekmişsin "düşüncelisin" bilmiyorum; acaba maksadın naz mı azarlama mı yoksa cefa mı?.

4. Uzun saçlarından çektiğim gamın anlaşılması zor ve gizli sözlerini, nüktelerini akla nasıl açıklayayım; nasıl izah edeyim. Yabancı olan kimse aşinaların, tanıdıkların sözüne mahrem olabilir mi? (Şair, bigâne sözü ile aklı kastediyor.)

5. Gönlüm onun "sevgilinin" yolunda "ona inanmakta" ok gibi doğru, fakat sevgili sözünde, yaya benzeyen kaşı gibi doğru değildir; bu reva mıdır; böyle yapması doğru mudur?

6. Sevgilinin saçı sevdası, gönlümü vaktin sultanı haline getiriyor; acaba turrasının hayali Hüma kuşunun gölgesi midir? (Turra, alnın üstüne dökülen saç. Hüma da devlet kuşudur. İnanca göre gölgesi kimin başına düşerse o kişi devlet, ikbâl ve saadete ulaşırmış. Şair, sevgilisinin sevdasında olmanın âşığa sultan olmak gibi, turrasını düşünmenin de Hüma kuşunun gölgesi gibi geldiğini söylemek istiyor.)

7. Allah "sevgilinin" güneş gibi parlak yüzünün vasfında "Ahsen-i takvim" demiştir; o halde ey Allah'ım! Ahmed de ahseni severse acaba hata mı etmiş olur? (Divan Edebiyatı şairleri, daima en iyiyi, en güzeli düşündükleri veya sevgiliyi en ideal varlıklara benzettikleri için burada da görüldüğü gibi güzel "hasen" yerine, ahsen'i "en güzel" kullanıyorsa da beyitte bu kelimeyi kullanmasının esas sebebi, birinci mısradaki Ahsen'i takvim terkibidir. Ahsen i takvim "en güzel şekilde, kıvamda" demek olup Kur'an'ın Tîn suresinin 4. âyetinde geçmekte ve insanın en mükemmel şekilde yaratıldığı bildirilmektedir. Şair bu âyetten iktibâs-ı nâkıs yapıyor.)

(26)

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

— + — — / — + — — / — + — — / — + —

1 Bu leb-i mey-gûndan özge ne şarâb-ı nâb olur
Ol ruh-ı gül-gûna benzer ne gül-i sîr-âb olur
2 Şol kadar asıldı diller gûşe-i ebrûna kim
Dir görenler bu nice kandîli çok mihrâb olur
3 Dem gelür şevk-i ruhun hâlet bağışlar âşıka
K'ayağı toprağı ser-tâ-ser gül-i sîr-âb olur
4 Sohbetinden atdı gönlüm sınçasın ol seng-dil
Bir sınık sâğar gibi kim bezmden pertâb olur
5 Ey sabâ benden yüzün sür ol yuca der-gâha kim
Ayağı toprağı nur-ı dîde-i ahbâb olur
6 Kâ'be-i kûyun hayâlinde bu çeşm-i lâ'l-bâr
Beyt-i Ma'mûr üstine yâkûtdan mîzâb olur
7 Mevc-i eşkinden hem inler âşıkun hem çarh urur
Bir nazar seyr it anı gör kim ne hôş dôlâb olur
8 **Ahmed**'â gerçi sebebsüz yâr ele girmez velî
Meyl-i ma'şûk olıcak âlem kamu esbâb olur

(26)

1. Ne bu şarap renkli dudaktan başka hâlis şarap olur; ne de o gül renkli yanağa benzeyen ter ü tâze bir gül bulunur. (Dudak şaraba, yanak güle benzetilmekle kalmamış; ayrıca mübâlağa sanatıyla dudak şarabın hâlisine, yanak da gülün en tazesine benzetilmiştir.)

2. Ey sevgili! Gönüller kaşının köşesine o kadar çok asıldı ki, görenler bu ne kadar kandili çok bir mihrap diyorlar. (Kaşın mihrâba benzetilmesi yüzünden kandille münasebet kurularak âşıkların, sevgilinin kaşına tutkun oldukları ve dolayısıyla oraya asılı oldukları düşünülüyor.)

3. Ey sevgili! Zaman gelir yanağının parlaklığı âşığa öyle bir hal bağışlar ki ayağının toprağından baştan başa taptâze güller hasıl olur. (Şevk kelimesi arzu, ışık, parlaklık ve hasret anlamlarına geldiği için mısraa bunlara göre mana vermek de mümkündür.)

4. O taş yürekli güzel, gönlümün sırçasını sohbetinden, meclisten atılan kırık bir kadeh gibi attı. (Gönül, sırçaya, sevgili de taş gönüllü bir güzele benzetilmiştir.)

5. Ey sabâ! Benim adıma git de o sevgilinin yüce dergâhına yüzünü sür, zira onun ayağının toprağı dostların gözlerinin nurudur. (İkinci mısraı "dostların gözlerine nur verir" şeklinde anlamak da mümkündür. Sabâ, bahar mevsiminde gün doğusundan esen lâtif sabah rüzgârının adıdır.)

6. "Ey sevgili! Senin sokağının Ka'be'sinin hayaliyle la'l yağdıran bu gözlerim, gökteki Beyt-i Ma'mûr'a yâkuttan bir oluk olur. (Ka'be-i kuy'u "Ka'be gibi olan sokak" şeklinde de çevirmek mümkündür. La'l, Bedahşan'da çıkan kızıl süs taşıdır. Beyt-i Ma'mûr, Ka'be'dir. İnanca göre Kabe ilk önce Hz. Âdem tarafından yapılmaş Tufan'da göğe çekilmiş sonra Hz. İbrahim tarafından bina edilmiştir. Göz, Ka'be'nin altından olan oluğu durumunda olmakla birlikte burada kırmızı renkli yâkût olarak vasıflandırılıyor. Kısaca şair, sevgilinin Ka'be'ye benzeyen sokağı için çektiği hasreti anlatıyor ve gözüm o kadar göz yaşı döküyor ki Ka'be gibi kudsî bir yere oluk olsa yeridir diyor. Gözün oluk oluşu, oluğa benzetilmesi her ikisinin de su akıtması yüzündedir.)

7. Ey sevgili! Senin âşığın, göz yaşlarının dalgasıyla hem inler; hem de çark gibi döner. Ona bir bak da gör ki ne hoş bir dolaptır. (Şair, âşığın dönerek ağlayışını su dolabına benzetiyor.)

8. Ey Ahmed! Her ne kadar sebep olmayınca sevgili ele girmez ama sevgili, meyl edecek olursa âlem baştan başa sebepten ibaret olur.

(27)

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

– + – – / – + – – / – + – – / – + –

1 Her kaçan kim defter-i ışkunda dîvân bağlanur
Nâm-ı dil-ber nâme-i hüsninde unvân bağlanur
2 Hokka-i lâ'lün ne rîv eyler aceb cân kaşdına
K'ana itdükçe nazar bu çeşm-i giryân bağlanur
3 Çün tulû itdi kaşun ayı rakîbi eyle bend
Lâ-cerem görinse mâh-ı rûze şeytân bağlanur
4 Çîn-i zülfün göricek bâzâr-ı misk olur kesâd
Gerd-i râhun ancak râh-ı Safâhân bağlanur
5 Cân ferahdan raks urur dil gussadan bulur güşâd
Çün bizi öldürmeğe şemşîr-i bürrân bağlanur
6 Hey ne ferri var cemâlün bâğlanur
Deste deste sünbülün yâdına reyhân bâğının kim ravzada
7 Her kaçan kim **Ahmed** ider medhüne feth-i kelâm
Nutk-ı Husrev tutılur enfâs-ı Selmân bağlanur

(27)

1. Her ne zaman senin aşk defterinde divân bağlanırsa dilberin adı, o güzellik mektubuna ünvan olur. (Beyti geniş bir şekilde şöyle çevirmek daha uygun olur: Ey sevgili! Ne zaman ki sana duyulan aşkı anlatan defter, şiir divanı şeklinde düzenlenirse sevgilinin adı "yani sen" deftere yani divâna ünvan ve başlık olur.)

2. La'l'i andıran dudaklarının hokkası cana kasd ettiği için ne türlü hileler yapıyor ki ona baktığı zaman ağlayan göz bile bağlanıyor. (Hokka-i la'l, la'l hokka anlamına gelirse de hakikatde benzerlik cihetiyle dudak anlamındadır. Bu yüzden onu dudakların hokkası şeklinde çevirmeyi uygun bulduk. Sevgilinin dudaklarının âşığın canına kasd etmesi, âşığın dudağı görmek için döktüğü göz yaşıyla alâkalıdır. Yani âşığın dudağı görmek için gözyaşı dökmesi, sevgili tarafından ona yapılan bir merhametsizlik olarak düşünülüyor ve bu merhametsizlik cana kasd şeklinde ifade ediliyor.)

3. Ey sevgili! Kaşının hilâli doğduğu için gel, rakîbi bağla; zira oruç ayı görününce şeytan bağlanır. (İkinci mısradaki oruç ayı sözlerinden dolayı birinci mısradaki ay sözünü hilâl şeklinde çevirmeyi uygun bulduk. Çünkü oruç, yani ramazan ayı, hilâlin görünmesiyle ilân edilir. Edebiyatımıza kaş, şekil itibarıyla eğri olduğundan hilâle benzetilmiştir. Rakip âşığın sevgiliyle buluşmasına veya sevgilinin bulunduğu sokağa, mahalleye girmesine mâni olan kötü düşünceli kişidir o, bu yüzden şeytana benzetilmiştir. Şeytanın bağlanmasından maksat; rakîbin âşık hakkında sevgiliye kötü şeyler söylemesine mâni olmak içindir. İkinci mısra, birinciye bir çeşit misâl gibidir. Şair, burada irad-ı mesel sanatı göstererek "nitekim ramazan ayı gelince şeytan bağlanır. Kötülük yapamaz" demek istiyor. Dikkat edilirse "kaşın ayı", "mah-ı rûze" ile; "rakîp" de "şeytan" ile karşılıklı kullanılmıştır).

4. Misk pazarı senin uzun saçlarının büklümlerini görünce kesada uğrar; yolunun tozu anılacak olsa İsfehân yolu kapanır. (Birinci mısra "uzun saçların büklümleri görülünce" şeklinde de çevrilebilir. Burada koku ve renk itibarıyle miske benzeyen saçın, ondan üstün olduğu anlatılıyor. İkinci mısradaki İsfehân sözüyle orada çıkan sürme kasd edilmektedir. En iyi sürme bu şehirde çıkmakla birlikte sevgilinin ayağının tozu İsfehân sürmesinden üstün tutulmaktadır. Bağlanmak fiili ile "sevgilinin ayağının tozu varken İsfehân şehrinin yolu kapanır, oraya gitmeye lüzûm yoktur" denmek isteniyor. Sürme, göz ilacı ve sürme olarak kullanılmaktadır. Beyitte mübâlâğa sanatı vardır.)

5. Sevgili bizi öldürmek için keskin kılıç kuşanınca, can, sevincinden oynar; gönül de kederden kurtulur. (Âşığın ölüme sevinmesi onu zevk ile kabûl etmesinden dolayıdır. Ona göre, sultan olan sevgilinin emrine, davetine uyulması tabiidir.)

6. Ey sevgili! Senin cemâlinin bağının ve şöhreti var ki sünbül gibi olan saçların yad edilince bahçede deste deste fesleğenler bağlanır. (Cemâl, yüz güzelliğidir, burada bahçeye benzetilmiştir. Fer'in parlaklık, aydınlık, süs, nüfuz ve iktidar gibi manaları varsa da burada bahçenin üstünlüğü anlatıldığından bu kelimeyi şöhret sözüyle ifade etmeyi daha uygun bulduk. Sünbül saçın mazmunudur. Kıvrım kıvrım olan saç kokusu ve şekli itibarıyle sünbüle ve reyhân denilen fesleğene benzetilir. Fesleğen deste deste veya öbek öbek bulunduğu için şiirde deste kelimesi kullanılmıştır. Her iki çiçek saça benzetilmekle beraber sünbülün daha üstün tutulduğu görülüyor. Beyitte tenâsüp sanatı yapılmıştır.)

7. Ahmed, ne zaman seni medh etmeye başlasa, Husrev'in sözü, nutku tutulur; Selmân'ın da nefesi bağlanır, söz söyleyemez hale gelir. (Husrev, Hindistan'da doğan Türk asıllı Emir Husrevi Dihlevi (1253-1325), Selman ise İranlı Selman-ı Saveci'dir. (1300-1376) Her iki şair de medhiye söylemekte şöhret sahibidir. Ahmed Paşa sevgilisini medh ederken kendisini de medh etmiş oluyor ve mübalağa yapıyor.)

(28)

Fa'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

– + – – / – + – – / – + – – / – + –

1 Lâleyi pür-hûn iden gül-gûn yanağun rengidür
Nergisi bi-hâb iden câzû gözün nîrengidür
2 Ay yüzün âyînesinde görinen müşgîn gubâr
Hatt-ı jengârî midür yâ dûd-ı âhum jengidür
3 Hûşe-i bâğ-ı İrem mi zülfün ey unnâb-leb
Yâ aşılmış Şâmda miskînî ineb âvengidür
4 Düşdi zülfünden kara yaşlu benefşe lâ-cerem
Bisteri hâk-i siyeh bâlîni sahrâ sengidür
5 Çîn nigâristânını nakş-ı ruhundur mât iden
Sana nisbet mâh-rûlar sûret-i Erjengîdür

(28)

1. Ey sevgili! lâleyi kanlar içinde bırakan senin o gül renkli yanağının rengidir. Nergis çiçeğini uykusuz bırakan da cadı gibi sihir yapan o gözlerinin efsunu yani büyüsüdür. (Lale, renginin kırmızılığı dolayısıyle kanlar içinde kalmış gibi düşünülüyor. Buna sebep olarak da sevgilinin gül renkli yanağı gösterilmektedir. Şair, lâlenin sevgilinin gül renkli yanağına hased ettiği için kanlara bulandığını söylerken sevgilisini medh ediyor. Nergis, görünüş itibarıyle açık duran, bakan bir göze benzetilir. Güya böyle oluşuna sihir yapan sevgilinin gözleri sebep olmuş gibi gösterildiği için nergis uykusuz kalmış gibi düşünülüyor. Bu ikinci mısrada da şair, nergisin, sevgilinin gözlerine hayran kaldığını belirterek medh ediyor. Beyitte teşbih ve tıbak sanatı yanında ayrıca, yanak, lalenin kan rengine bulanmasına; göz de nergisin uykusuz kalmasına sebep olduğu için hüsn-i ta'lil sanatı yapılmıştır.)

2. Ay gibi parlak olan yüzünün aynasında görünen ve miski andıran tozun, yani ayva tüylerin bakır pasına benzeyen bir yazı mıdır? Yoksa âh ederken yanışlarımdan hasıl olan dumanın isi midir? (Misk gibi tozdan, maksat ayva tüyleridir. Ayrıca tüyleri görülmeleri zor olduğu için gubar denen çok ince bir yazıya da benzetilir. Burada ona da telmih varsa da şair, "bu misk gibi görünen tozların yani ayva tüylerin bakır pası renkli bir yazı mıdır?" demek istiyor. Ayva tüylerinin miske benzetilmesi de dağılmış, parçalanmış toz haline gelmiş miski andırmasından ve renginden dolayıdır. Sanatkâr, pek sanatlı bir şekilde ayva tüylerinin üç vasfını "misk gibi toz", "bakır pası renkli bir yazı" ve "âhın dumanının isi" ifade ve benzetmeleriyle anlatıyor. Ayva tüylerinin pasa benzetilmesi yüzün aynaya benzetilmesiyle alâkalıdır.)

3. Ey Ünnâb dudaklı sevgili! Saçların İrem Bağı'ndan bir salkım mı yoksa Şam'da asılmış misk renkli ve kokulu üzüm bevengi mi? (Ünnâb, bir çeşit küçük meyve, İrem Bağı, Yemen'de Âd kavmi zamanında Şeddad adlı hükümdarın cennete benzetilerek yaptırdığı bir bahçenin adıdır. Bir rivayete göre Şam'da bulunduğu söylenir Sevgilinin uzun saçları, şekil ve renk itibariyle asılı, misk renkli ve kokulû üzüm salkımına benzetilmiştir. Şair, üzümüyle meşhur olan Şam'dan bahsederken bu kelimenin akşam manasından da istifade ediyor. Zira edebiyatta saç siyah olması cihetiyle akşama yani Şam'a da benzetilir. bu kelime burada tevriyeli kullanılmıştır. Ayrıca, hûşe, bağ, ünnâb, ineb, âveng kelimeleri tenasüp sanatına zengin bir misal olacak şekilde kullanılmıştır.)

4. Menekşe çiçeği şüphesiz ki senin saçından dolayı kara yaslara bürünmüştür: baksana! Yatağı kara toprak yastığı da kırdaki taş olmuş. (Menekşenin rengi koyudur, bittiği yer ise duvar kenarları ve taşlık yollar olarak tasavvur edilmiştir. Şair bu görüşün ışığında kalarak güzel bir beyit yazıyor ve bu yüzden kara toprak ve toz sözlerini kullanıyor. Ayrıca saç kokusu itibariyle menekşeye benzetilir. Koyu rengi dolayısıyla kara yaslı ifadesi kullanılırken yasına sebep olarak saç gösterildiği için hüsn-i ta'lil sanatı yapılıyor. Menekşenin başı öne eğiktir, boynu büküktür. Düştü fiilinin bu durumla da ilgisi vardır.)

5. Ey güzel, yanağının nakşı, Çin nigaristanını mat etti. Ay yüzlü güzeller sana nispetle Erjeng'deki resimler gibi kalır. (Nakş hem süs, hem de burada olduğu gibi resim gibi güzel olan yanaklarını yani yüzün güzelliği anlamlarını taşımaktadır. Nigaristan resimlerle süslü yer demektir. Çin, orada resim ve süslemenin çok ileri olması yüzünden kullanılmıştır. Şair, burada güzelleri resim gibi olan Çin ülkesi demek istemiştir. Erjeng, İran mitolojisine göre Mânî adlı ressamın güzel minyatürlerle süslediği mecmuasının adıdır.)

6 Sâkîyâ tur lâle-veş lâ-lin kadeh sun kim müdâm
Aks-i goncandan meyün rengi kızıl gül rengidür
7 Güş-mâl itdüren ellâke beni *tanbûr-vâr*
Perdelerden taşra her dem nâlemün âhengidür
8 Lâ'l-i nûşûn şehdini şerh itse **Ahmed** bir gören
Bu ne tûtîdür ki şîrîn sözi şekker tengidür

6. Ey şarap sunucu güzel! Bize lâle gibi olan la'l renkli kadeh sun. Zirâ şarap, daima gonca gibi olan dudağının aksinden dolayı kızıl gül rengine dönmüştür. (Lâ'l, kırmızı renkli süs taşıdır, goncaya benzetilen dudak da, şarabın kırmızı renkli olmasına sebep olarak gösterilmekle hüsn-i ta'lil sanatı yapılmıştır. Birinci mısradaki lale gibi sözü ile kadehin şekline işaret vardır. Gonca sözü ise gonca gibi küçük dudak için kullanılmıştır. Yani gonca, dudağın mazmunudur.)

7. *Feleklere tanbur gibi benim kulağımı çektiren şey, iniltilerimin âhenginin perdeler dışına çıkmasıdır.* (Felek sözü ile hem gökyüzü, hem insanlar kastedilmiştir. Şair, tanbur çalan kişinin onun sesinin perdesini ayarlarken nasıl kulağa benzeyen düğmesini sağa sola bükerse, felekler yani insanlar da haykırışlarının ahenginin fazlalığından benim kulağımı öylece çekerler demek istiyor. Beyitte musıki terimleri kullanılmıştır. Haykırış âhenginin kulak bükmeye sebep olması dolayısıyle de hüsn-i ta'lil sanatı vardır.)

8. Ahmed senin la'le benzeyen tatlı dudağının balını açıklamaya kalksa, bunu gören "*bu nasıl bir dudu kuşudur ki tatlı sözleri bir şeker dengidir*" *der.* (*Tûti-dudu-veya papağan*, konuşan bir kuş olduğu için dudakla beraber zikredilmiştir. Beyit, dudağın vasıfları olan "la'l, nûş, şehd, tûtî, şîrîn ve şeker" kelimeleri ile doludur.)

(29)

Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün

– – + / – + – + / + – – + / – + – +

1 Hikmetde ağzı mubtil-i kavl-i hakîmdür
Kim mantıkında nokta-i vehmi dü-nîmdür
2 Nice misâl göstere âyîne-i felek
Ol nev-arûs-ı hüsne ki misli adîmdür
3 Mushafda kadd ü zülf ü dehânun mı gördi kim
Dil tıflı okuduğı elif-lâm mimdür
4 Üftâde yaşlarum ki nazardan düşüpdürür
Merdümlük it esirge ki bir kaç yetimdür
5 Lûtfı zülâli katresidür kevser-i behişt
Kahrı şirârı şemmesi nâr-ı cahîmdür
6 Dil mülkin açdı kal'a-i dîn oldı kirpügün
Şükrâne al bu fetha ki resm-i kadîmdur
7 Işkum cerîmedür diyu incinme **Ahmed**'â
K'ol Şâh-ı cürm-püş bilürsin kerîmdür

(29)

1. Sevgilinin ağzı, felsefe ilminde feylesofun sözünü iptal etmektedir; çünkü konuşurken nokta-i vehmi iki parça olur. (Şairler, ağzın küçük olması makbul olduğundan mübalağa yoluyla ona bazen nokta-i vehm'e, yani var olduğu farzedilen, vehmedilen noktaya benzetirler ki bu cüz'-i lâyetecezza denen atomdur. Eskiden, bölünmesinin mümkün olmadığı kabûl edildiği için bu adla adlandırılmış ve küçüklüğün son haddi sayılmıştır. Şair, burada sevgilinin ağzının daha doğrusu dudaklarının iki tane oluşunu gözönünde bulundurarak, nokta halinde düşünülen ağzın konuşma esnasında ikiye ayrılmasını, feylesofun sözünü iptal ettiği şeklinde düşünüyor. Hikmet, hakim, mantık, ağız ve kavl gibi sözlerle tenâsüp sanatı gösterilmiştir.)

2. Feleğin aynası, güzelliğin yeni gelinine nasıl misal gösterilebilir ki; onun misli, benzeri yoktur. (Felek, dönen gökkubbe, yani bu dünya anlamına gelir, Âyine-i felek ise güneş yerinde kullanılmıştır.)

3. Ey sevgili! Gönül çocuğu, Mushaf'ta senin boyunu, uzun saçlarını ve ağzını mı gördü ki gelip, lâm ve mim harflerini okuyup durmaktadır. (Güzellik ilahi bir kaynağa dayandırıldığı için şairler de sevgilinin güzelliğini Mushaf'a, yani Kur'an'a benzetmekte bir beis görmezler ve bu yüzden boy, saç ve ağız gibi güzellik unsurlarına aynı gözle bakarlar. Ayrıca, bunları şekil bakımından Arap alfabesindeki bazı harflere benzetirler. Burada görüldüğü gibi boy elif'e; saç lâm'a; ağız da mim harfine teşbih edilmiştir. Bu görüşün ışığı altında şair gönül denilen veya gönle benzetilen çocuğun güyâ Mushaf'ta sevgilinin boy, saç ve ağzını gördüğü için devamlı surette bu harfleri okuyup durduğunu ileri sürmekte ve bu sebeple de hüsn-i ta'lil san'atı yapmaktadır. Bundan başka, birbiri ardınca gelen bu harfler bize Kur'an'ın ikinci suresi olan Bakara'nın ilk âyetini hatırlatmaktadır. Bunlar Kur'an'a mahsus remizlerdir, işaretlerdir. Bunun dışında, kad, zülf, dehan ile elif, lâm ve mim arasında leff ü neşr-i müretteb san'atı da olduğunu söyleyelim.)

4. Gözümden düşen, dökülen yaşlarıma karşı insanlık et, onları esirge; zira her biri bir öksüzdür. (Gözyaşının öksüze benzetilmesi, asıl yeri olan gözden uzak düşmesinden dolayıdır.)

5. Cennetteki Kevser nehri, o sevgilinin lütfunun serin, latif suyunun katresidir; cehennem ateşi de kahrının kıvılcımından bir parçadır. (Kevser, mahşerde iman edenlere dağıtması için Hz. Peygamber'e verilen latif su oluğu, Kur'an'ın 108. suresinin de adıdır.)

6. Ey sevgili! Kirpiğin gönül mülkünü açtı, ele geçirdi ve din kalesi oldu; bu açılışı bir iyilik bilme nişânesi olarak kabul et, çünkü bu eski bir usuldür. (Kirpik, ok, kılıç, mızrak ve asker safına benzetildiği için ülkeler açıcı yani alıcı bir vasfa sahip bulunmaktadır. Burada din kalesi olarak görülmektedir. Yüzün Mushaf'a imana ve Kâ'be'ye teşbihini düşünürsek, kirpikleri de bunları koruyan din kalesi olarak kabul edeceğiz. Beyte şu tevcihi de yapabiliriz: Şair, sevgilinin oka benzeyen kirpiklerinin kendi gönlünü delip yaraladığını, yani bu şekilde gönlünün feth edildiğini, ele geçirildiğini daha doğrusu yaralanmasının, sevgilisini hatırlamasına vesile olacağını, gönlün Kâ'be'ye benzetilmesi cihetiyle de kirpiklerin gönül Kâ'be'sine, din kalesi olacağını söylüyor.)

7. Ey Ahmed! "aşkım bir suçtur" diye incinme; zira bilirsin ki suçları örten o Şâh ulu ve şereflidir. (Cürmpûş ve Kerim, Tanrı'nın sıfatlarından olduğuna göre. Şah kelimesi Tanrı yerine kullanılmıştır.)

(30)

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

+ + — — / + + — — / + + — — / + + —

1. Nola olursa gönül zülf ü zenahdâna heves
Tifl olan çün ki olur top ile çevgâna heves
2. Bulsa Hızr ile Skender dudağun şerbetini
Eylemezlerdi dahi Çeşme-i Hayvâna heves
3. Didüm ol çâh-ı zenahdâna heves düşdi gönül
Didi dîvânedür ol kim ide zındâna heves
4. Gamzesi okına efsûn mı okur gözleri kim
Olur ol zahmı gören tîr ile peykâna heves
5. Ben umardum ki hevân odına yanam yalunuz
Hep bile yakdı cihân halkın oda yana heves
6. Çeşm-i hûn-rîzi`câdû-yi -yi siyeh - dildür kim
Kanmadı kanum içüp kıldı yine kana heves
7. Gözlerüm gamzen okın da'vet ider hânesine
Kerem ehlidür iderse nola mihmâna heves
8. **Ahmed**'ün sözleri sevdâsına düşdi kalemüm
Nola tûtîdür iderse şekeristâna heves

(30)

1. Gönül, o uzun saçlarla çene çukuruna heves ederse bunda şaşılacak ne var? Çocuk top ile çevgana heves etmez mi? (Birinci mısradaki gönül saçlar ve çene çukuru; ikinci mısrada sırasıyla çocuk, çevgan ve top olarak düşünülüyor. Yalnız top ile çevganın sırası yanlış olduğundan beyitte gayr-ı müretteb leff ü neşr sanatı vardır diyoruz. Ayrıca ikinci mısra, birinciye nazaran irâd-ı mesel sanatı hükmündedir. Beyitte gönül çocuğa; saçlar, gûy u çevgan adlı oyundaki topu çelmeye mahsus çevgan denilen değneğe, çene çukuru da bu oyundaki topa benzetilmiştir. Âşık kendi gönlünü çocuk telakki etmekle de teşbih sanatı gösteriyor.)

2. Hızır ile İskender, senin dudağının şerbetini bulsalardı, Âb-ı hayat çeşmesine heves etmezlerdi. (İnanışa göre Hızır Peygamberle İskender, Âb-ı hayatı aramaya çıkmışlar. İskender yolunu kaybetmiş; fakat Hızır Âb-ı hayatı bularak içmiş ve ölmezliğe ermiştir. Divan şiirinde de sevgilinin dudağı Âb-ı hayat yanında ayrıca şerbete benzetilir. Şair, sevgilinin dudağının güzelliğini medh ediyor. Beyitte medih dışında tenasüp sanatı vardır.)

3. Gönlüm, o çene çukuruna heveslendi dedim; zindana heves eden delidir diye cevap verdi. (Gönlün çene çukuruna düşmesi âşıkın sevgiliye tutulması manasına gelir.)

4. O sevgilinin süzgün bakışının attığı oka, gözleri afsun mu okuyor, büyü mü yapıyor ki açtığı yarayı gören, oka ve ucundaki sivri demire heves ediyor. (Sevgili o derece güzel ki sayısız kişiler, değil onun kendisine; bakışının okuna bile heves etmektedirler.)

5. Ben senin aşkının ateşine tek başıma yanmayı umuyordum; o ateşe yanası heves bütün cihan halkını birden yaktı.

6. Sevgilinin kan döken o gözü ne kalbi kara bir büyücüymüş kanımı içmeye "kanımı içtiği halde" kanmadı da yine kanıma "kanımı içmeye" hevesleniyor.

7. Gözlerim senin süzgün bakışının okunu evine davet ediyor; lûtuf sahibi olduğu için misafire heves ederse ne olur? (Gözler, kerem yani lütuf sahibi olduğu için sevgilinin bakış oklarına hedef olmayı onları misafir gibi karşılamayı kabul ediyor. Gözlerin lütuf sahibi olması sevgiliden gelecek bakış oklarına heves etmesine sebep gösterildiği için beyitte hüsn-i ta'lil sanatı vardır.)

8. Kalemim, Ahmed'in sözlerinin sevdasına düştü, o bir dudu kuşudur; şeker bulunan yere heves ederse çok mu? (Şair, şiirlerinin güzelliğini medh ediyor ve kaleminin, bunların güzelliğine kapıldığını, yani şiirlerini bu yüzden yazdığını ileri sürüyor. İkinci mısra irad-ı mesel hükmündedir. Zira şair fikrini bu ikinci mısra ile açıklamaktadır. Çünkü dudu kuşu denilen papağan şekeri çok sever.)

(31)

Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün
— — + — / — — + — / — — + — / — — + —

1. Bir dil mi kalmışdur bu tîr-i gamzeden kan olmamış
Bir cân mı vardur ol kemân ebrûya kurbân olınamış
2. Şol ömr kim sensüz geçer ol 'ömr zâyi' 'ömr imiş
Bir can ki anun cânânı yok ol cân dahi cân olmamış
3. Ne fitnedür ya Rab bu kim bir dil-berün her gamzesi
Bir demde bin cân almasa dirler bu fettân olmamış
4. Zülfin gidermiş ol sanem kafirligin komaz henüz
Zünnârını kesmiş velî dahi müselmân olmamış
5 Şehründe la'lün şevkine şol denlü kan ağlamışam
Kim bir der ü divar yok yakut u mercân olmamış
6. Anup çerag-ı hüsnüni pervâne gönlüm şem-'var
Meclis mi var kim germ olup sûzân-u giryân olmamış
7. Mecmu-i diller mecma'ı zülfündür anı çözse bâd
Cem'iyyet-i hâtır m' olur andan perîşân olmamış
8 Gülden kohun alup seher ah itse **Ahmed** derd ile
Bülbül bulınmaz bağda kim bağrı biryan olmamış

(31)

1. Bu gamzenin okundan kan olmamış bir gönül mü kalmıştır? O keman kaşlıya kurban olmamış bir can mı vardır. (Gamze göz ucuyla ve hışımla bakmak demektir. Oka benzetildiğinden âşıkı yaralar. Kaş da yaya benzetildiği için ortaya bir ok-yay imajı çıkıyor.)

2. Ey sevgili! Sensiz geçen o ömür, boşuna geçip gitmiş; sevgilisi olmamış olan can da can olmamış, can değilmiş.

3. Allah'ım! bu nasıl bir fitnedir ki bir dilberin her gamzesi bir anda bin can almasa onun için bu daha fettan yani fitne koparan olmamış derler. (Sevgilisinin gamzesinin medhi yanında bir ve bin sayılarıyla tezat yapılmıştır.)

4. O tapılası güzel saçlarını giderdiği halde kâfirliğini hâlâ bırakmamış zünnarını da kesmiş ama müslüman olmamış. (Zünnar, keşişlerin bellerine bağladıkları düğümlü siyah kuşaktır. Siyahlığı, uzunluğu ve düğümlü olması cihetiyle şairler, saçı bazan zünnara benzetirler. Şair, bir kâfirin zünnarını kesmekle nasıl müslüman olması mümkün değilse, sevgilinin de saçını kesmekle kâfirliği, yani merhametsizliği elden bırakmayacağını söylemek istiyor. Beyitte kâfir ve müselman kelimeleriyle tezat, kâfir, sanem ve zünnar ile de tenasüp sanatı yapılmıştır.)

Aşık Çelebi'ye göre Ahmed Paşa'nın Fatih'in gazabına uğramasına bu beyit sebep olmuştur. Önsöze bakınız.

5. Ey sevgili! La'l'i andıran dudağının şevkiyle, arzusuyla şehrinde o kadar kan ağladım, kanlı gözyaşları döktüm ki yakut ve mercan kesilmedik ne bir kapı ne de bir duvar kaldı. (Şevk, daha önce de geçtiği gibi şiddetli arzu ve hasret anlamınadır. Dudağın lâ'l'e benzetilmesi ve ona ulaşamamanın verdiği üzüntü yüzünden ağlayan âşığın gözyaşları yakut ve mercana dönüyor. Lâ'l, rengi dolayısıyla dudağın müşebbehünbih'i "kendisine benzetilen" oluyor. Dudak, renk itibarıyla lâ'l, yâkût ve mercana benzetilir. Şair, bu renk benzerliğinden istifade ederek kelime oyunu ve tenasüp sanatı yapıyor.)

6. Pervaneyi andıran gönlüm, senin mum gibi olan güzelliğinin çerağını andığı sırada heyecana gelip de yanmayan ve ağlamayan meclis mi bırakmıştır. (Divan şiirinde sevgilinin güzelliği muma, daha doğrusu mumun ateşine "alevine" benzetilir. Ateş mumla birlikte bulunduğuna göre mum ve ateş beraber kullanılıyor. Şair, realiteden hareketle güzel bir imaj yaratıyor ve pervane, nasıl mumun ateşi etrafında döner ve sonunda kendini orada yakarsa, ben de sevgilinin ateşini yani aşkını andığım zaman, toplantıda bulunanlar -diğer aşıklar- heyecana gelerek yanıp ağlamaya başlarlar diyor. Beyitte çerağ, pervane, şem, germ, suzan ve giryan kelimeleriyle tenâsüb sanatı yapılmıştır.)

7. Ey güzel! Senin uzun saçların bütün gönüllerin toplandığı yerdir; eğer rüzgâr onu çözecek olsa ondan perişan olmayacak, dağılmayacak gönüller meclisi mi kalır. (Divan edebiyatında âşıkların gönülleri sevgilinin saçlarına asılı olduğu, yani saçların, gönülleri kendine âşık ettiği inancı dolayısıyla saçlar bir meclis, bir toplantı yeri gibi düşünülüyor. Saçın bir vasfı da perişan oluşudur. İkinci mısrada perişan kelimesi sanatlı kullanılmıştır. Ayrıca mecmu, mecma, cemiyet kelimeleriyle iştikak sanatı yapılmıştır.)

8. Ey sevgili! Ahmed, sabah vakti gülden senin kokunu alıp da derd ile inleyip ah etse, haykırsa, bahçede bağrı yanıp kebap olmamış bülbül kalmaz. (Sevgilinin kokusu gülün kokusuna benzetiliyor ve bu yüzden çağrışım dolayısıyla sevgili hatırlanıyor. Şairin derdi bülbülün derdinden üstün tutuluyor. Bu beyitte tenasüp sanatı vardır.)

(32)

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

— + — — / — + — — / — + — — / — + —

1 Ol şanem kim Leylî-i zülfin girih-gîr eylemiş
Rahm idüp Mecnûnuna tedbîr-i zencîr eylemiş

2 Didüm ey dil-ber bu hat yüzünde n'eyler didi kim
Lâciverd ile benefşe bâga tahrîr eylemiş

3 Âh-ı âşıkdan sakınmazdun dirîgâ kim hatun
Dûddur ki âyîne-i hüsnünde te'sîr eylemiş

4 Hâcibün devrinde haddün hat getürmiş kanuma
İki egri şâhid ile gör ne tezvîr eylemiş

5 Hak livâ-yi 'ışkını subh-i ezelde Ahmed'ün
Mihr-i hüsnün gibi ey meh âsumân-gir eylemiş

(32)

1. O tapılası güzel, Leylâ gibi olan uzun saçlarını örmüş; Mecnûn'una acıdığı için zincir tedbirinde bulunmuş, yani örülü saçlarından bir zincir yapmış. (Beyit, aslında bir Arap hikâyesi olan Leylâ ve Mecnûn'dan istifade edilerek telmih yoluyla yazılmıştır. Şairler, karalığı cihetiyle saçı Arapça'da gece demek olan leyl'e benzetirler ve bu münasebetle Leylâ veya Leyli de denen kadın ismiyle cinas yoluyla kelime oyunları yaparlar. Saçlar örülü durumdayken bir zincir şeklinde görülür. Zaten örmüş kelimesiyle zincir kasdedildiği ikinci mısradan anlaşılıyor. Mısraın bir manası da şudur: "Sevgili Leylâ gibi güzel olan ve sevilen saçlarını örmüş."

İkinci mısrada Mecnûn tevriyeli olarak kullanılmıştır. Asıl manası deli divane ve âşık demektir. Başka bir deyişle Leyla sevgilinin; Mecnun da âşığın sembolüdür. Buna göre, sevgili, Leyla'ya benzeyen ve âşığın düşkün ve deli divane olduğu saç örgüsünü bir zincir haline getirip bu zincirle onu kendine bağlıyor. Ayrıca burada zincir kelimesi deli gibi tasavvur edilen âşık-Mecnûn-için kullanılmıştır. Hikâyeye göre Mecnun, Leyla için deli divane olmuştur. Deli olanlar da zincire vurulduğundan dolayı şair, tedbir kelimesini şuurlu kullanmış oluyor. Beyitte Leyla ve Mecnun'a telmihten başka tevriye ve tenasüp sanatları vardır.)

2. Ey gönülleri kapıp giden güzel! Yüzündeki bu hat "ayva tüyleri"ne yapıyor? diye sordum; bahçede renk "boya" ile menekşe resmi çiziyor cevabını verdi. (İkinci mısrada bahçe, yüz; menekşe de ayva tüyleri yerinde kullanılmıştır. Ayva tüyleri hafif boz renkli olmak itibarıyla lacivert renge ve menekşeye benzetilir. Bunun sebebi yüzün bahçeye benzetilmesidir. Aslında şair, "Ayva tüyleri laciverd renkleriyle menekşe resmini andıran bir görünüşü temsil ediyor." demek istiyor.)

3. Ey sevgili! Sen âşığın ahından sakınmazdın, eyvah! "şimdi" hattın öyle bir dumandır ki güzelliğinin aynasında tesirini göstermiştir. (Âh almak, derde giriftar olmak demektir. Sevgili âşıktan ah aldığı için, yüzünden ahın dumanını andıran ayva tüyleri hasıl olmuş gibi gösterilmekte ve ahın tesirini gösterdiği belirtilmektedir. Güzellik aynasından maksat da yüzdür. Ayva tüyleri yüzde bir kusur gibi gösterilmiştir. Bu duruma ah sebep olduğu için beyitte hüsn-i ta'lil sanatı vardır.)

4. Yanağın, kaşlarının devrinde kanımın dökülmesi için yazı getirmiş; iki eğri şahid ile ne yalanlar uydurmuş. (Hâcib, perdeci manasına olup burada kaş yerinde kullanılmıştır. Hat, hem ayva tüyleri hem de yazı anlamlarına gelirse de kan dolayısıyla ferman manasını taşımaktadır. İki eğri şahid yine kaşlar demektir. Şair, ey sevgili! yanağın, kaşların devrinde beni öldürecek ayva tüyleri meydana getirmiş; yüzünde ayva tüyleri çıkmış, ama buna inanma, bu yalandır. Yanak, bu yalanı kaş denen iki yalancı ile uydurmuştur, demek istiyor. Hattın öldürücülüğünden maksat, yazı ve ferman manalarını taşıması, yani ölüm yazısını ihtiva etmesidir.)

5. Ey ay gibi parlak güzel! Allah, Ahmed'in aşkının sancağını, senin güzelliğinin güneşi gibi ezel sabahında göğe kadar yükseltmiştir. (Şair, eskiden beri âşık olduğunu bildiriyor. Ezel, başlangıcı olmayan zaman demektir. Bu kelime ile Tanrının, insanların ruhlarını yarattığı ana da işaret ediyor.)

(33)

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün
— + — — / — + — — / — + — — / — + —

1 Gam degül bî-hâl olursa hüsnün evrâkında hat
Resmdür âriflere nâme yazarlar bî-nokat
2 Zülfünün dârında ber-dâr itmeğe dil düzdini
Hâkim-i kudret izâruna virüpdür dest-hat
3 Hayr umarsa dil miyânundan mahaldür dil-berâ
Çünki Peygamber didi hayru'l-umûr olur vasat

(33)

1. Ey sevgili!Kağıt gibi beyaz, parlak olan yüzündeki yazı noktasız olursa bunda üzülecek bir şey yoktur; zira bilgi ve irfan sahibi olanlara noktasız yazı yazılması usuldendir. (Hüsn, güzellik demekse de burada yüz anlamında olup parlak bir kağıda benzetilmiş; üstündeki ayva tüyleri "hat" yazı, benler de nokta olarak düşünülmüştür. Şair, kelimeleri mecazi manalarıyla kullanarak kelime oyunları yapıyor. Bî nokat "noktasız" sözüyle tarihi bir noktaya temas ediyor. İlk zamanlarda Arap alfabesinde nokta yoktu. İkinci halife Osman devrinde bazı yanlış anlamalara sebep olduğu farkedilince nokta kullanılmaya başlandı. Bununla birlikte genellikle, bilhassa şikeste ve ta'lik adı verilen yazı cinslerinde nokta kullanılmazdı. Bilgin kişiler bunları okumakta zorluk çekmezdi. Şair, hem buna işaret ediyor hem de "ey sevgili! Yüzünde ayva tüylerinden başka bir şey olmasa da ne çıkar, bu esef edilecek bir şey değildir; zira irfan sahibi olanlar senin güzelliğini anlarlar" demek istiyor.)

2. Kudret sahibi olan Allah, gönül hırsızını, senin uzun saçlarının darağacına asmak için yanağına el yazısı ile ilan vermiş. (Gönül bir hırsıza benzetilmiştir. Bunun sebebi saça ulaşmak istemesi veya hırsızların gece karanlığında dolaşmalarıdır. Kudret sahibi olan Allah'ın senin yanağına el yazısı vermesi, sevgilinin yüzünden hat, yani ayva tüyleri çıkarması demektir. Hırsız gibi düşünülen gönlün, ceza olarak saçların daracağına asılmasına, yani saçlara âşık olmasına sebep yüzdeki ayva tüyleridir. Kudret sahibi, bunu ayva tüyleriyle yapıyor. Gönlün bir hırsız olması, nelere tahammül ettiğini gösterir. Beyti, sevgilinin yanağında hat çıkınca âşığın onun saçlarına yönelmiş olduğu şeklinde anlamak lazımdır. Hat, gönlün saça asılmasına sebep gösterildiği için beyitte hüsn-i ta'lil sanatı yapılmıştır.)

3. Ey gönülleri kapıp götüren güzel! Gönül senin "ince" belinden hayır umarsa yerindedir. Çünkü Hz. Peygamber, "İşlerin hayırlısı ortasıdır." buyurmuştur. (Şair, Farsça orta ve bel anlamına gelen "miyân" ile Arapça orta anlamına gelen "vasat" kelimelerini ustalıkla kullanıyor ve Hz. Peygamber'in "İşlerin hayırlısı ortasıdır." hadisinden iktibasta bulunarak sevgilinin belini övüyor. Hadisin aslı "Hayru'l umûri evsatuha" olduğu için iktibas tam değildir. Ayrıca, belin ortada olması beğenilmesine sebep gösterildiği için hüsn-i ta'lil; miyan kelimesiyle de bel kasdedildiği için ihâm-ı tenasüp sanatı yapılmıştır.)

4 Mısr-ı hüsnün hasretinden her dem ey Yûsuf-cemâl
Nîl-i çeşmümden döker Bağdâd gönlüm Rûma Şat

5 **Ahmed**'e cevr eylemekden dôst i'râz eyledi
Yâ unutmışdur tarîkin yâ hôd itmişdir galat

4. Ey Yusuf gibi güzel yüzlü olan sevgili! Güzellik Mısır'ının hasretinden dolayı Bağdâd gönlüm her an gözümün Nil'inden Rum'a Şat dökmektedir. (Sevgili Yusuf'a, güzellik Mısır'a, göz Nil nehrine, gönül de Bağdâd'a benzetilmiştir. İdealist bir görüşü benimsemiş olan Divan edebiyatı, teşbihlerde en ideal unsurları göz önünde bulundurmuştur. Bu yüzden Yusuf Peygamber, yüzünün güzelliği cihetiyle sevgiliye; Mısır, Yusuf ile Züleyha'nın macerasının geçtiği yer olduğu için güzelliğe; Nil, Mısır ülkesine sağladığı bereket ve bol su sevgilinin yeri olması bakımından göze; Bağdâd da, sevgilinin daha ziyade sultan gibi düşünülmesi veya güzelliğin Mısır'a; sevgilinin Yusuf'a benzetilmesi cihetiyle gönül'e benzetilmiş - tir. Ayrıca saçın bazan Şam şehrine; buklelerinin de Çin ülkesine "Çin, aynı zamanda büklüm demektir" benzetilmesi cihetiyle sevgilinin yüzü de burada olduğu gibi beyaz tenli insanların ülkesi olan Rum, yani Anadolu ülkesine teşbih edilmiştir. Şat ise Bağdâd civarında Dicle ve Fırat ırmaklarının birleşmesiyle meydana gelen ve Şatt'ul-Arab da denen büyük ırmağın adıdır. Özetle şair, "Ey Yusuf gibi güzel yüzlü sevgili! Güzelliğinin hasretinden dolayı gönlüm, yani ben kendim, gözümün Nil'inden yanağıma Şat gibi su-gözyaşlı-döküyorum" demek istiyor.Ayrıca Nil-i çeşm, gözümün Nil gibi olan yaşı demektir. Bu durumda cümlenin son kısmı şöyle olmalıdır: "...gözümün Nil gibi olan yaşı, yanağıma Şat ırmağı gibi dökülüyor." Beyitte teşbihten başka tenâsüp ve tevriye sanatları da vardı.)

5. Sevgili, Ahmed'e eziyet etmekten yüz çevirdi; "böyle yapması" ya eziyet etme âdetini unutmasından yahut yanlış hareket etmesindendir. (Şair, sevgilinin zulm etme âdetini unutmasını hayretle karşılıyor ve bu tutumunu yadırgıyor. Bu tutumuna onun yanlış hareketini sebep gösterdiği için beyitte hüsn-i ta'lil sanatı vardır. Ayrıca sevgili kınanırken medh ediliyor. Buna istidrâk sanat denir.)

(34)

Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'îlü Fâ'ilün
– – + / – + – + / + – – + / – + –

1 Çeksün müdâm nergis-i mestün şarâb-ı nâz
Kim geldi hüsn bezmine mahmûr-ı hâb-ı nâz

2 Ey serv-i nâz nergis-i mestüne hey di kim
Kıldı cihânda ehl-i niyâzı harâb-ı nâz

3 Gamzen ki oldu mes'ele-âmûz-ı 'akl-ı küll
Hall idimez mesâ'ilin illâ kitâb-ı nâz

4 El uzadup çevürdüği tesbîh-i züllfini
Gahî şumâr-ı cevr ider ü geh hisâb-ı nâz

5 Yazukdur Ahmed'ün şımasun gönlü şişesin
Mestâne gözlerün kim olupdur harâb-ı nâz

(34)

1. Ey sevgili! Sarhoş olan nergis gözün daima naz şarabı içsin: zira güzellik meclisine naz uykusunun mahmuru olarak gelmiştir. (Nergis sevgilinin gözü yerinde kullanılmıştır. Gözün mazmunu olduğu gibi ayrıca genellikle sarhoş telakki edilir.)

2. Ey naz selvisi! Sarhoş olan nergis gözüne hey de; çünki dünyada niyaz ehlini naz harap etmiştir. (Sevgili nazdan bir selviye benzetilmiştir.)

3. *Senin akl-ı kül ile mesele öğrenen bakışının meseleleri naz kitabından* başka hiçbir şey halledemez. (Akl-ı kül, mutlak varlıktan "Tanrı'dan" ilk zuhur eden aktif kudrete filozofların verdikleri addır; anlamı tam, bütün akıl demektir. Sufilere göre hakikat-ı Muhammediye yani Tanrı'nın bilgisidir. Bu bilgi her şeyi meydana getirmeye kâdirdir. Sevgilinin bakışı, akl-ı kül sayesinde çok bilgi elde etmiştir. Gamzenin anlaşılmasındaki güçlüğün ancak naz denilen kitap sayesinde çözüleceği bildiriliyor. Kısaca, gamze ancak nazı anlamakla öğrenilebilir deniliyor.)

4. Sevgilinin el uzatıp o uzun saçlarının tesbihini çevirmesi, bazan cefâsını saymak, bazan da nazını hesep etmek içindir. (Zülf, uzun saçtır. Tesbih de hem uzundur, hem de genellikle siyahtır. Bu yüzden şair, arada bir benzerlik bularak saçı tesbihe benzetiyor. Saçların bu şekilde çevrilişi cefâ ve naz edişine sebep olarak gösterildiği için beyitte hüsn-i ta'lil sanatı vardır.)

5. Ey sevgili! Nazdan harap olmuş, yorulmuş olan sarhoş gözlerin Ahmed'in gönül şişesini kırmasın; yazıktır. (Sarhoş göz, ne yaptığını bilmediği için gönül kırabileceği ifade ediliyor. Aslında naz da âşığı harap edecek kuvvete sahiptir. Bu yüzden mest gözler, üstelik nazdan da harap olmuş durumda olduğuna göre âşığa haddinden fazla tesir edecek durumdadır.)

(35)

Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'îlü Fâ'ilün
– – +/– + – +/+ – – +/– + –

1 Terk eylemez cefâların ol bî-vefâ henûz
Bîgâne oldı idinmezem âşinâ henûz
2 Âhum felekde Zöhreye âheng ider velî
Gör tâli'üm ki dinlemez ol meh-likâ henûz
3 Cân âleminde derdün ile mübtelâ iken
Halk olmamışdı âleme derd ü belâ henûz
4 Işk urmuş idi başuma mihrün külâhını
Gök geymemişdi eğnine çînî kabâ henûz
5 Emsem didüm tabîb-i lebün virmedi cevâb
Hâlün didi açılmadı dârü'ş-şifâ henûz

(35)

1. O vefasız sevgili hâlâ cefâlarını, eziyetlerini bırakmıyor; bana karşı yabancılaştı, henüz tanıdık bir hale getiremiyorum.

2. Ahım, gökyüzünde Zühre yıldızı ile âheng içinde, ben âh ediyorum: o saz çalıp söylüyor.

Fakat tâlihin kötülüğüne bak ki o ay yüzlü sevgili hâlâ beni duymuyor. (Zühre yıldızı, eski telâkkiye göre saz çalar ve şarkı söyler. Aynı zamanda bestekâr olan Zühre, saz çalarken bazan, gök ve güneşin sema ettiği görülür. Böyle saz ve söze düşkün olan Zühre'nin yanında olmakla birlikte âşık gene de sesini duyuramıyor,. Çünkü çalıp, şarkı söylemenin yanında âhın yeri yoktur. Âşığın sesi bundan dolayı duyulmuyor.)

3. Ben can âleminde senin derdine tutkun iken, âlemde henüz derd ve belâ yaratılmamıştı. (Can âleminden murad, Tanrı'nın âdem oğullarını ve nesillerini ruh halinde meydana çıkarıp onları kendi kendilerine şâhid ederek, "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" diye sorduğunda, onların da "evet" diye tasdik ettikleri andır. Şair, can âlemi sözüyle "A'raf suresi 171. âyetine işarette bulunuyor. Buna aynı âyette geçen "... Rabbiniz değil miyim?" mânasına gelen "elestu birabbikum" ifadesindeki elestu'yu göz önünde bulundurarak "elest bezmi de derler, Şair, çok eski zamandan beri âşık olduğunu ve dertlere uğradığını anlatmak istiyor. Beyitte tasavvufi bir renk vardır.)

4. Aşk başıma senin aşkının külâhını giydirdiği sırada gök, henüz sırtına mavi çini renkli elbisesini giymemişti. (Bu beyit de yukarıdaki gibi hikmetlidir. Sevgiliye duyulan aşkın daha dünya yaratılmadan önce var olduğu belirtiliyor.)

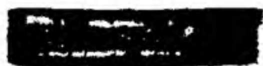
5. İlaç istedim; dudağının hekimi cevap vermedi. Benine sordum: O da şifa evi henüz açılmadı diye cevap verdi. (Divân şiirindeki telâkkiye göre dudak,aşk hastasının tabibidir. Başka bir ifadeye göre dudak tabibe benzetilir. Âşık, ancak dudağa ulaşmakla derdine çare, ilaç bulur. Emsem'in diğer mânası ise emmek fiiline dayanmaktadır. Buna göre kelime iki anlamı ifade edecek şekilde kullanıldığı için tevriye sanatı yapılmıştır. Âşık, hekim gibi düşünülen dudaktan ilaç yanı vuslat-kavuşma-cevabını alamayınca, sebebini ben'e soruyor. o da dudağı bir şifahâneye - hastahaneye - benzeterek henüz açılmadığını söylüyor. Ben bir bakıma dudağın teşbihi dolayısıyla ona şeker satmak için bekleyen bir Hindu'ya benzetiliyor. İkinci mısrada dudaklar şifa evidir. Bunun açılmaması dudağın kapalı oluşu demektir. Aşığın bütün arzusu ise, onun açılması yani konuşmasıdır. Kapalı olan dudak, içinde ilaç emsem-bulunan şifa evi gibi düşünülmektedir. Açılırsa konuşacak ve âşığa ilaç vermiş olacaktır.)

6 Eşkum kapunda derdümi her dem yazar velî
Tafşîl ile yazılmadı ol mâ-cerâ hünûz
7 Seng-i melâmet **Ahmed**'i hâk eyledi veli
Durmaz yağar mezârına seng-i cefâ henûz

6. Gözyaşlarının kapında derdimi her an yazıp durmada, ama hâlâ o mâcerâ geniş bir şekilde yazılmış değil. (Gözyaşları hem yazan kişi, hem de mürekkep gibi tasavvur ediliyor. Gözyaşları âşığın hâlini anlattığı için mâcerâ gibi düşünülmüştür. Mâcerâ'nın "akan şey" manasına geldiğini düşünürsek nasıl san'atlı bir şekilde kullanılarak tevriye yapıldığını daha iyi anlarız.)

7. Melâmet taşları Ahmed'i toprak haline getirdi; buna rağmen cefâ taşları hâlâ da mezarına yağıp durmakta. (Melâmet, ayıplama,kınama manasına gelir. Toprak kelimesi dolayısıyla, sufi olmakla birlikte Tanrı'ya ulaşmak için gönülde aşk ve fikr'i benimseyen, zikir, tekke, hususi giyim ve kuşamı kabul etmeyen, yâni tasavvufun teşkilatlanmasına karşı çıkan ve bu yüzden başkalarınca ayıplanmış, kınanmış oldukları için kendilerine melâmî denen tasavvuf zümresini hatırlıyoruz. Melâmîler, yaptıkları iyiliği, yardımı gizler, ayıplanmaktan çekinmezlerdi. Alçak gönüllülüğü benimsemişlerdi. Birinci mısradaki melâmet ve toprak hâline gelmek sözleri birbirine uygun şekilde kullanılmıştır. Âşığın başkaları tarafından ayıplanması yetmiyormuş gibi ayrıca, sevgiliden çektiği cefâ taşları yüzünden mahvolup gittiği ifâde ediliyor.)

№ 05098

[redacted]

87. 06. Y. 0001 827

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI YAYINLARI : 827

Ahmet Paşa

Prof. Dr. Ali ALPASLAN

TÜRK BÜYÜKLERİ DİZİSİ : 55

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

XV. yüzyılda, Şeyhî ile Necâtî arasında yetişen ve büyük bir şöhrete ulaşan Ahmet Paşa'nın Osmanlı-Türk edebiyatında önemli bir yeri vardır. Bu yüzyılda yazılmaya başlanan ve eski devrin bir çeşit edebiyat tarihi sayılan şuâra tezkirelerinden (şairler tazkireleri) başlayarak Tanzimat'ın önemli şairlerinden **Harabât** *yazarı Ziya Paşa'ya kadar hemen herkes onun, Türk şiirinde bir merhale olduğunu, edebiyatımıza yeni bir ses ve renk getirdiğini kabul eder. Ahmet Paşa, Türk divan şiirinin Fars dil ve edebiyatının kuvvetle tesiri altında kaldığı bir çağda yaşadı. XV. yüzyılın ortasında Bizans, Fatih Sultan Mehmet tarafından alınmış; büyümekte olan devletin başkenti Edirne'den İstanbul'a nakledilmiş; girişilen imâr faaliyetleri neticesinde memleketin her tarafında cami, mescit,* medrese, *okul kütüphane, hastahane, han, hamam, kervansaray, çeşme ve su tesisleri yükselmeye başlamıştı. Bu arada Fatih, Avrupa'da yeni gelişmeye başlayan Renaissance hareketlerinden de istifade ederek İtalya'dan sanatkârlar getirtmişti. Bu imar hareketleri yanında, ilim ve sanat faaliyetlerinin de devamlı surette ilerlediğini görüyoruz. Padişah'ın şiirle meşgul olması, bilgin ve şairlerle görüşüp konuşması şiirin de gelişmesine yardımcı olmaktaydı. Bu sahada İran etkisinin artmasına, dilde Arapça ve Farsça kelimeler ve terkiplerin çoğalmasına rağmen, klâsik Türk şiiri aheng ve ifade bakımından Farsçadan aşağı kalmayacak dereceye gelmişti. Bunda şüphesiz Şeyhî, Ahmet Paşa ve Necâtî gibi dile hâkim sanatkârların da rolü olmuştur.*

Türk edebiyatını bir bütün olarak düşünürsek bu çağda İstanbul'da Ahmet Paşa'nın şiirleri okunurken, Orta Asya'da Çağatay edebiyatı, Ali Şîr Nevâî, Hüseyn Baykara, Lütfî ve Emirî gibi şairlerle altın devrini yaşıyordu. Gene aynı devirde Azeri edebiyatı sahasında ise Fuzulî üzerinde etkisi bulunan Habibî hayatta idi.

İşte Türk dünyasının böyle önemli bir devrinde yaşayan Ahmet Paşa, Türk şiirinin Anadolu ve Balkanlarda gelişmesinde etkili olmuş ve şöhreti devamlı olarak Tanzimat'a kadar ulaşmıştır. Devrin icabı olarak kullandığı Arapça ve Farsça kelimeleri, terkipleri ve bunlarla işlediği konuları anlamak zor olduğu için şiirlerinin bugünkü dile çevrilmesi gerekmektedir. Bu nokta göz önünde tutulduğu için bu kitaba alınan iki kaside ve otuz beş gazel önce nesre çevrilmiş; bunlar hakkındaki gerekli açıklamalar parantez içinde gösterilmiştir. Seçmeler,

Prof.Dr. Ali Nihad Tarlan tarafından on beş yazmanın karşılaştırılmasıyla hazırlanmış olan **Ahmet Paşa Divanı**'ndan alınmıştır. Şairin ga*zelleri, umumiyetle uzun olup bazıları on altı beyte kadar yükseldiğinden bazı şiirlerde bizce fazla önem taşımayan beyitler çıkarılmıştır. Yalnız "bilmedüm" redifli gazeli güzelliğine binaen olduğu gibi alınmıştır.*

ALİ ALPASLAN

AHMET PAŞA'NIN HAYATI

XV. yüzyılın en usta divan şairi sayılan Ahmet Paşa, II. Murat devrinin büyüklerinden Kazasker Veliyüddin bin İlyas'ın (İlyas oğlu Veliyüddin) oğludur. Bu aile hakkında tarihi kaynaklarda verilen bilgiler çok azdır. **Şekâik** tercümesinde bu ailenin Hüseynî seyyidlerine mensup olduğu bildirilirse de bunun tarihî bir hakikatten ziyade ananevi bir alışkanlık olduğu muhakkaktır. Yine aynı eser, Edirne'deki Muradiye Camii'nin ve imaretinin 830/1426 tarihli vakfiyesinin Veliyüddin tarafından kaleme alındığını; Bursalı Safî adlı şairin onun kadıaskerliği hakkında güzel kasideler yazdığını bildirir. **Sehî Tezkiresi**'nde, bir iftira üzerine, rakiplerini yeren şiirler yazdığı için hapse atılan (yukarıda adı geçen) Bursalı Safî'nin, Veliyüddin'e takdim ettiği bir kaside sayesinde hapisten kurtulduğunu beyan eder. Bu verilen bilgilere göre Veliyüddin'in, şiirle uğraşması bile şiirden anladığı, san'ata ve san'atkarlara karşı alâkasız olmadığı anlaşılmaktadır. İşte Ahmet Paşa, daha küçük yaşta iken kendini, edebî istidadını ileri götürecek böyle bir muhit içinde bulmuştu.

Ahmet Paşa'nın ne zaman doğduğunu bilmiyoruz. M.Fuad Köprülü, İslâm Ansiklopedisi'nde Ahmet Paşa maddesinde "Edirne'de yaptırılan cami ve imaret vakfiyesinin, Veliyüddin tarafından tanzim edildiği ve şairimizin memuriyet hayatı hakkındaki kayıtlar düşünülürse, bu tarihten (830/1426) biraz evvel veya biraz sonra doğduğu" fikrini ileri sürmektedir.

Lâtîfî, tezkiresinde ve tarihçi Âli de, **Künhü'l-ahbar** adlı eserinde, Ahmet Paşa'nın Bursa'da doğduğunu ileri sürerlerse de yanlıştır. Daha eski kaynaklardan olan Sehî Tezkiresi ile **güldeste** sahibi Beliğ, onun Edirne'de doğduğunu söylerler. Önemli tezkirecilerimizden Âşık Çelebi de tezkiresinde, Ahmet Paşa'nın vârisi olan amcazadesi Edirneli Nâzır Çelebi ile görüştüğünü, ondan bilgi aldığını ve şairin Edirneli olduğunu yazar. Ayrıca son zamanlara kadar Edirne'de Veliyüddin oğlu adını taşıyan bir mahalle ve mescidin bulunması, şairin bu şehirde doğduğunu gösteren kuvvetli delillerdir. Fâik Reşad'ın ise şâirimizin, kaynak göstermeden Dimetoka'da doğduğunu söylemesi asılsız bir rivayetten başka bir şey olmasa gerektir. Lâtîfî ile Âlî'nin onu Bursalı göstermeleri herhalde ömrünün çoğunu orada geçirmesi ve orada ölmesinden ileri gelmektedir.

Ahmet Paşa, II. Murad zamanında Osmanlı devletinin merkezi olan, ilim ve sanat bakımından bir hayli gelişmiş bulunan Edirne'de

okudu. Devrin geçerli bilgileri yanında Arapça ve Farsça dillerini de öğrendi. Öğrenimini bitirdikten sonra önce (herhalde babasının da yardımıyla) Bursa'da Sultan Murad Medresesi'ne (Muradiye Medresesi) müderris oldu. Daha sonra 855/1451'de terfi ederek Molla Husrev yerine Edirne'ye kadı tayin edildi. Fâtih'in tahta geçmesinden sonra, onun lûtuflarına mazhar oldu ve kazaskerlik makamına getirildi. Fikir ve sanat sahiplerini seven, onlar gibi şiirden anlayan ve bu yüzden iltifatlarını esirgemeyen padişah, bir müddet sonra zekâsının inceliğini ve şiirde kudretini gördüğü Ahmet Paşa'yı, kendine musâhip (sohbet arkadaşı) ve öğretmen tayin etti ve vezirlik rütbesi verdi.

Şakâik tercümesi, Ahmet Paşa'nın İstanbul muhassarasında padişahın daima yanında bulunduğunu ve muhasaranın son günlerinde Fâtih'in, Ahmet Paşa'yı, askerin mânevi kuvvetini yükseltmek için orduda bulundurduğu Akbıyık Sultan ile Akşemseddin'e gönderdiği ve onların fikirlerini aldığını yazar. (c.I.s.242-44). Bu rivayet diğer tarihi kaynaklarda da aşağı yukarı aynı şekilde geçer.

İstanbul'un alınışından sonra sarayda büyük bir mevki ve nüfuz sahibi olan Ahmet Paşa, Avnî mahlasıyla manzumeler yazan Fatih'e devrin birçok şairini tanıtmış, hatta onlara muayyen bir tahsisat bağlanmasını temin etmişti. Hâce-i şehriyârî (Padişahın hocası, öğretmeni) olan şair bu devrede padişaha muhtelif kasideler yazarak onu medh ediyordu. Bunlar arasında Kasr ve Güneş adıyla meşhur olanlarına sonradan birçok nazire yazılmıştır. Bunlardan birincisinde Fâtih'i

Sultân-ı selâtîn-i cihân Şâh Muhammed
Cemşid-i kader-kadr u Ferîdûn-i kazâ-râ

• • •

Lûtf u kerem u hulk u sehâvetle müzeyyen
Fazl u hüner ü ilm ü şecâatle muhallâ

sözleriyle, övüyor; ikincisinde de

Gâzî-i sâhib-kıran oldur ki devrinde onun
Küfr dâru'l-cehli şimdi ilm şehristânıdur

diyerek İstanbul'un cehalet ve küfür yeri olmaktan çıkarak bir ilim ülkesi haline geldiğini anlatıyordu.

Lâtifî, bir gün padişahın İranlı şair Hafız-ı Şîrâzî'nin meşhur

Ânân ki hâkrâ benazer kîmyâ konend[1]

mısraını okuması ve bunun alt tarafı nedir diye sorması üzerine hazır cevap olan Ahmet Paşa'nın buna

Kuhlü'l-cevâhir-i kademet tûtyâ konend[2]

mısraıyla cevap vermesinden çok memnun olduğunu ve şairin cevher saçan ağzını mücevherle doldurduğunu yazar. Sahi tezkiresinde de, ince zekâsından ve bilgili oluşundan dolayı sarayda ve orduda kendisine "Sipâhî müftüsü" dendiğini öğreniyoruz. Yine aynı tarihlerde İran'lı şairlerinden Tûsî, Kâtibî ve Kemâl-i Hocendî'nin divanlarını ve **Taberî** tarihini aşağıdaki manzumelerde görüleceği gibi nükteli sözlerle ricâ edecek kadar padişaha yakın olması, saraydaki itibarını gösteren önemli tanıklardır.

Hüdâvendâ dün û gün mihrün ile
Bezer tâkın bu çarh-ı âbenûsî
Güher togurdı âlem mâkiyânı
Per u bâl açalı adlün horôsı

•••

Kapunda çeşm ber reh dest ber dest
Turur devlet ki ide dest-bûsî
Kerem idüp kemâl-i lûtfunuzdan
Buyrun var ise Dîvân-ı Tûsî

•••

Yazmış el kitâbına takdîr kâtibi
Kim nâmun ile zeyn ola devlet mekâtibi
Gam meclisinde bir gece mihmânum olmağa
Gönder bilence var ise Dîvân-ı Kâtibî

•••

Sipâs Allah'a minnet Zü'l-celâle
Oturdun kürsî-i izz ü celâle
Bilürsin derdin ehl-i ihtiyâcun
Ki hâcet yokdur ol derde suâle

•••

1. Bakışlarıyla toprağı altın haline getirenler.
2. Senin ayağının cevherinin (tozunun) sürmesinin gözlere tütiye gibi sürerler.

Ahmet Paşa (? – 1497) XV. yüzyılda Fatih ve II. Bayezıd devirlerinde yaşamış olan divan şairlerimizdendir. Doğum yeri hakkında tezkirelerde değişik bilgiler varsa da inanılır en eski kaynaklardan Sehî ve Âşık Çelebi'ye göre Edirnelidir. Bursalı diye meşhur olmasının sebebi, uzun yıllar orada yaşaması ve vefat etmesinden ileri gelmektedir. Babası, II. Murad'ın Kazaskeri olan Veliyyüddin adında bilgin bir kişidir. Ahmet Paşa, kuvvetli bir medrese öğrenimi gördü. Devrinin gerekli bilgileri yanında Arapça ve Farsçayı da öğrendi ve seçkin bir bilgin olarak önce Bursa'da müderrislik, sonra Edirne'de Kadılık yaptı ve bu sırada Fatih'in dikkatini çekerek ona hoca oldu. Daha sonra vezir ve paşa unvanını aldı; ince zekâsı, zerafeti ve hazırcevaplığı ile dikkatleri ve aynı zamanda hasedleri üzerine çektiği için günün birinde saraydan uzaklaştırıldı.

Ahmet Paşa daha zamanında yazdığı kaside ve gazellerle şöhrete ulaştı. Şiirlerindeki akıcılık, güzellik ve metânet dolayısıyla devrinde şairlerin sultanı sayıldı. Bazıları onu, İran şairlerinin fikirlerini taklit etmekle suçlamışlardır. Tanzimat'a kadar tesiri devam eden, şöhreti Horasan'da Hüseyin Baykara'nın sarayına kadar ulaşan Ahmet Paşa, nazire edebiyatının ve şiirle tarih düşürme sanatının da öncülerinden sayılır.

ISBN 975-17-0085-X
800.–TL.